

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

YOKSULLUKLA MÜCADELEDE
VERGİLERİN ROLÜ VE TÜRK VERGİ SİSTEMİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

Sultan ŞEKER OLCAY

Danışman
Dr.Öğr.Üyesi Mehtap TUNÇ

İZMİR-2019

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Yoksullukla Mücadelede Vergilerin Rolü ve Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Sultan ŞEKER OLCAY

/ /2019

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**Yoksullukla Mücadelede Vergilerin Rolü ve Türk Vergi Sisteminin
Değerlendirilmesi**

Sultan ŞEKER OLCA

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Anabilim Dalı

İktisat Programı

Son 50 yıllık süreçte dünya genelinde haberleşme ve teknolojik alanda ortaya çıkan yeniliklerin etkisiyle refah göstergeleri artış eğilimine girmiştir. Ancak bölüşümdeki eşitsizliklerin ortaya çıkardığı yoksulluk, az gelişmiş ve geliştirmekte olan birçok ülke için halen ciddi bir problem olarak varlığını korumaktadır. En zengin 20 ülkenin ortalama geliri, en fakir 20 ülke gelirinin yaklaşık 37 katıdır ve bu fark son kırk yılda ikiye katlanmıştır. Öte yandan, yoksulluk, küreselleşmenin etkisiyle biçim değiştirmekte, mutlak yoksulluğun yanında çalışan yoksulluğu, sosyal dışlanma ve izolasyonda hızla artmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye’de nispi yoksullukla özellikle de çalışan yoksulluğuyla mücadelede, vergilerin araç olarak kullanılması ve kamu harcamalarının yoksul yanlı kalkınma odaklı olup olmadığı hususları incelenmiştir. Vergi ödeme gücünün tespitinde kullanılan yöntemler, vergilemede adalet ve yoksulluk, vergi türlerinde/oranlarında yapılacak değişikliklerin yoksulluğa etkisi, vergi yükü dağılımındaki eşitsizlikler ile kayıt dışı ekonominin yoksullukla ilişkisi çeşitli kurum ve kuruluşlardan elde edilen veriler, literatür taraması sonucu elde edilen makale, tez, kitap vb. kaynaklardan yararlanılarak ele alınmış ve yorumlanarak sonuç çıkarılmıştır. Yoksullukla mücadelenin kamunun yükümlülükleri kapsamında ele alınması, yardımsever kişi ve kurumların inisiyatifine bırakılmaması gerekliliğine vurgu yapılarak, iktisadi ve insani kalkınmada devletin aktif rol alması, yoksulluk

sorununun vergi politikası ve kamu gider politikası araçlarıyla çözümlenmesine yönelik bütüncül önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nispi Yoksulluk, İnsani Yoksulluk, Kalkınmada Vergilerin Rolü, Kamu Harcamaları, Kamu Borçları, Dolaylı-Dolaysız Vergiler, Gelir Dağılımı Eşitsizliği, AGÜ, GOÜ ve Gelişmiş Ülkelerin Vergi Yapıları, Vergilemede Adalet ve Yoksulluk, Kayıt Dışı Ekonomi ve Yoksulluk, Vergi Türleri ve Yoksulluk.

ABSTRACT
Master's Thesis
The Role of Taxes in Poverty Alleviation and Evaluation of Turkish Tax
System
Sultan ŞEKER OLCAY

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Programı

In the last 50 years, welfare indicators have been on an upward trend due to innovations in communication and technological fields throughout the world. However, poverty caused by disparities in division still remains a serious problem for many underdeveloped and developing countries. The average income of the 20 richest countries is about 37 times the income of the 20 poorest countries and that difference has doubled over the last four decades. On the other hand, poverty is changing shape with the effect of globalization, along with absolute poverty, working poverty, social exclusion and isolation are increasing rapidly.

In this study, the fight against poverty and relative poverty in Turkey, it is based especially in employee poverty, to be used as tools of tax matters whether the poor and pro-development-oriented public spending were examined. Methods used in determination of tax solvency, justice and poverty in taxation, the effect of changing in tax types / rates, inequalities in tax burden distribution and the relationship between informal economy and poverty. This data were obtained from various institutions and organizations, articles, thesis, books etc. as a result of literature survey. the sources were used, discussed, interpreted and concluded. It was emphasized that the fight against poverty should be handled within the scope of public obligations and should not be left to the initiative of charitable people and institutions. The government has an active role in economic and human development, holistic proposals for solving

the poverty problem with tax policy and public expenditure policy instruments.

Keywords: Relative Poverty, Human Poverty, The Role of Taxes in Development, Public Expenditures, Public Debts, Direct-Indirect Taxes, Income Distribution Inequality, Tax Structures Of LDC, LMIC and MDC, Tax Justice Types And Poverty.

**YOKSULLUKLA MÜCADELEDE VERGİLERİN ROLÜ VE TÜRK VERGİ
SİSTEMİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ
İÇİNDEKİLER**

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvi
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM
YOKSULLUK VE VERGİLERE İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE**

I. YOKSULLUĞUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	3
A. Yoksulluk Kavramının Gelişimi	3
1. Mutlak Yoksulluk- Göreli yoksulluk	5
2. Objektif Yoksulluk-Subjektif Yoksulluk	7
3. Gelir Yoksulluğu- İnsani Yoksulluk	8
4. Geçici Yoksulluk-Kalıcı Yoksulluk	12
5.Kırsal Yoksulluk- Kentsel Yoksulluk	13
6. Sosyal Dışlama, Bağımlılık ve İzolasyon	14
7. Yeni Yoksulluk	16
8. Kapasite Yoksulluğu	17
B. Yoksulluğun Ölçülmesi	17
1. Mutlak Yoksulluğun Ölçülmesi	18
a. Kafa Sayım Oranı	18
b. Yoksulluk Açığı Oranı	19

2. Nispi (Görelî)Yoksulluğun Ölçülmesi	19
a. Ortalama Gelirin Yüzdesi	19
b. Gelir Dağılımının Yüzdesi	20
3. Öznel Yoksulluğun(Bireysel Yoksulluk Algısı) Tespiti	21
4. Sen Endeksi	21
C.Yoksulluğun Açıklanmasına Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar	22
1. Merkantilizm ve Yoksulluk	22
2. Klasikler ve Yoksulluk	23
3. Marksizm ve Yoksulluk	24
4. Keynesyen İktisat ve Yoksulluk	25
5. Küreselleşme, Kapitalizm ve Yoksulluk	26
II. VERGİLERİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	29
A. Kalkınmanın İç Finansmanı: Vergiler	29
B. Vergilerin Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi	30
C. Verginin Amaçları	34
1. Verginin Mali Amacı	34
2.Verginin Mali Olmayan Amaçları	35
a. Verginin Ekonomik Amaçları	35
b. Verginin Sosyal Amaçları	37
c. Verginin Diğer Amaçları	38
D. Verginin Amaçları Arasındaki Çatışmalar	41
III. İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANINDA VERGİLERİN ÖNEMİ	43

İKİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK VE VERGİ İLİŞKİSİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK

KURAMSAL BOYUT

I. VERGİNİN TEORİK TEMELLERİ ÇERÇEVESİNDE YOKSULLUK	45
A. Verginin Teorik Temelleri:	45
1. Vergilemede Fayda Yaklaşımı	45
2. Vergilemede Ödeme Gücü Yaklaşımı	47
B. Ödeme Gücüne Ulaşmada Yararlanılan Teknikler	48

C. Vergi Türleri ve Yoksulluk İlişkisi	51
D. Vergilemede Adalet ve Yoksulluk ilişkisi	56
E. Vergi Yükünün Dağılımı ve Yoksulluk İlişkisi	57
F. Kayıt Dışı Ekonomi ve Yoksulluk İlişkisi	59
II. AZ GELİŞMİŞ, GELİŞMEKTE OLAN VE GELİŞMİŞ ÜLKELERDE YOKSULLUĞUN BOYUTLARI VE VERGİ YAPILARI	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN BOYUTLARI VE VERGİ POLİTİKALARININ ROLÜ

I. TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN BOYUTLARI	85
A. Türkiye’de Yoksul Kesimin Özellikleri	84
B. Türkiye’de Yoksulluğun Temel Nedenleri	98
1. Ekonomik Nedenler	98
2. Sosyolojik Nedenler	102
3. Siyasi Nedenler	103
II. TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE VERGİ POLİTİKALARININ ROLÜ	105
A. Türk Vergi Sisteminin Yapısı	106
1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler	106
a. Gelir Vergisi	106
b. Kurumlar Vergisi	110
2. Harcama Üzerinden Alınan Vergiler	110
a. Katma Değer Vergisi	110
b. Özel Tüketim Vergisi	115
3. Servet Üzerinden Alınan Vergiler	116
B. Türk Vergi Sisteminde Yoksullukla Mücadele Karşıtı Uygulamalar	117
1. Gelir, Harcama ve Servet Vergilerinin Payları	118
2. Vergi Yükünün Adaletsiz Dağılımı	122
3. Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü	125

C. Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikalarının İktisadi Kalkınmanın Finansmanına Etkisi	127
D. Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikalarının İnsani Kalkınmanın Finansmanına Etkisi	137
III. TÜRKİYE’DE VERGİLERİN YOKSULLUKLA MÜCADELEDE ETKİN BİR ARAÇ OLABİLMESİ İÇİN POLİTİKA ÖNERİLERİ	140
A . Tobin Vergisi	140
B .Negatif (Menfi) Gelir Vergisi Uygulanması	142
C. Vergi İstisnası, Muafiyeti ve Vergi İndirimlerine ilişkin Düzenlemeler	144
D. Dolaylı Vergi Ağırlığının Azaltılması	147
E . Ücretliler Üzerindeki Vergi Yükünün Azaltılması	149
SONUÇ	150
KAYNAKÇA	158

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİ	Asgari Geçim İndirimi
AGÜ	Az Gelişmiş Ülke
BİSAM	Birleşik Metal-İş Sendikası Sınıf Araştırmaları Merkezi
BÜMKO	Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
ÇBYE	Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi
EPDK	Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
ETV	Elektrik Tüketim Vergisi
GDP	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülke
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GST	Mal ve Hizmet Vergisi
GSYİH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
GVK	Gelir Vergisi Kanunu
GYKA	Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması
IMF	Uluslararası Para Fonu
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
İYE-1	Gelişmekte Olan Ülkeler İçin İnsani Yoksulluk Endeksi
İYE-2	Zengin Ülkeler İçin İnsani Yoksulluk Endeksi
KDV	Katma Değer Vergisi
KVK	Kurumlar Vergisi Kanunu
MTV	Motorlu Taşıtlar Vergisi
NPATR	Net Kişisel Ortalama Vergi Oranı
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
TBGE:	Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi
TUGS	Türk Uluslararası Gemi Sicili
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
VİVK	Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu
WB	Dünya Bankası

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Bileşik Yoksulluk Endeksleri: Tanımlar	s.11
Tablo 2: Gelir Dağılımının Mali Kararla Denkleştirilmesi	s.50
Tablo 3: Konusuna Göre Vergi Türleri	s.52
Tablo 4: Dünya Kalkınma Göstergeleri: Ülke Sınıflandırması / Dünya Ekonomisinin büyüklüğü	s.64
Tablo 5: Düşük Gelir Grubundaki 5 Ülkenin Gelir Dağılımı (%'lik Dilimler)	s.67
Tablo 6: Alt-Orta Gelir Grubundaki Ülkeler Arasında En Yüksek Gini Katsayısına Sahip Ülkenin Gelir Dağılımı (%'lik Dilimler)	s.67
Tablo 7: Üst-Orta Gelir Grubundaki Ülkeler Arasında En Yüksek Gini Katsayısına Sahip Ülkenin Gelir Dağılımı %'lik Dilimler	s.68
Tablo 8: Dünya Kalkınma Göstergeleri: Merkezi Yönetim Gelirleri	s.70
Tablo 9: Dünya Kalkınma Göstergeleri: Vergi politikaları	s.74
Tablo 10: Yoksulluk Oranları (Günlük Geliri 1,90 Doların Altında Olan Nüfusun %'si)	s.78
Tablo 11: Vergi Takoğunun En Yüksek Ve En Düşük Olduğu OECD Ülkeleri	s.80
Tablo 12: Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Açlık Sınırları, Türkiye	s.84
Tablo 13: Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Sınırları, Türkiye	s.85
Tablo 14: Yoksulluk Oranları 2002-2008	s.86
Tablo 15: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar İtibarıyla Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı, 2017	s.87
Tablo 16: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Hesaplanan Yoksul Sayıları, Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı, 2006-2017	s.88
Tablo 17: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar İtibarıyla Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı, Gini Katsayıları Ve Nispi Yoksulluk Oranları, 2017	s.92
Tablo 18: Kurumsal Olmayan Nüfusun İşgücü Durumu	s.95

Tablo 19: İstihdam Edilenlerin İşteki Durumları (2014-2018)	s.96
Tablo 20: Aile Büyüklüğüne Göre Asgari Geçim İndirimi 2018, 2019	s.109
Tablo 21: OECD Ülkeleri Kdv Oranları	s.114
Tablo 22: Vergi Türlerine Göre Toplam Vergi Gelirleri	s.118
Tablo 23: 2017 Yılı GSYH Ve Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçinde Dolaylı/Dolaysız Vergi Payları	s.119
Tablo 24: 1980, 2010 ve 2015 Yıllarında AB Ülkeleri ve Türkiye’de Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (%)	s.121
Tablo 25: Tersine Artan Oranlı Vergi Yüğü	s.123
Tablo 26: 2017 Dönemi Muhtasar Beyannamelerinde Ücretlilerin Tevkifat Tutarları-Toplam Tevkifat İçindeki Payları	s.124
Tablo 27: Kayıtdışı İstihdam Oranları	s.126
Tablo 28: Merkezi Yönetim Bütçesi Vergi Gelirleri – Borç Ödemeleri İlişkisi 2000-2008	s.128
Tablo 29: Merkezi Yönetim Bütçesi Vergi Gelirleri – Borç Ödemeleri İlişkisi 2009-2017	s.131
Tablo 30: Kamu Harcamalarının Ekonomik Tasnifi (Harcamaların GSYH'ya Oranı) 2001-2016	s.136
Tablo 31: İş Dünyasının Geliştirilmesi ve Yatırımların Arttırılmasına Yönelik Vergi Harcamaları 2017	s. 146

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: İktisat-Siyaset ve Politika İlişkisi	s. 41
Şekil 2: Kamu Açıklarının Finansman Şekilleri ve Yarattığı Sonuçlar	s. 60
Şekil 3: Gelir Seviyesine Göre Farklılaştırılmış Yoksulluk Sınırları	s. 66
Şekil 4: OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü	s. 77
Şekil 5: Eğitim ve Sağlık Olanaklarının Yetersizliği-Yoksulluk İlişkisi	s. 94
Şekil 6: Elektrik Tüketiminde KDV	s. 112
Şekil 7: Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku ve ödemeleri (Milyon ABD Doları)	s. 133
Şekil 8: Vergi ve Transfer Harcamalarının Gini Katsayısına Etkisi	s. 143

GİRİŞ

Yoksulluk, en basit tanımıyla temel yaşamsal ihtiyaçların karşılanamaması durumudur. Bugün dünyadaki ülkelerin bir kısmının yaşamakta olduğu tüketim ve refah çağına karşılık, 1.3 milyar insan temel gıdadan yoksun olarak yaşamını devam ettirmeye çalışmaktadır. Çok sayıda insan, hala iyi bir barınma alanı, giyim eşyası, elektrik,su ve yakacak gibi ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. Yoksulluğun ortaya çıkmadan önlenmesi veya var olan durumun değiştirilmesi çabasında, öncelikle yoksulluk tanımının ve nedenlerinin gerçekçi ve yoksulluk sınırının ülke şartları da dikkate alınarak doğru tespit edilmesi gerekmektedir. Yoksullukla mücadele, tek bir disiplinin karara bağlayamayacağı kadar girift bir yapıya sahiptir. Bu bağlamda, çözüm yolu için disiplinlerarası çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Yoksulluğun önlenmesi açısından, karar organlarının yoksulluk olgusuna bakış açısı ve ülkelerin ideolojik yapılarının etkisi bulunmaktadır. Sosyal devlet olmanın gereklerini yerine getiren ülkelerde, gelir eşitsizlikleri azalırken, Sosyal devletin kavramsal olarak anayasada düzenlendiği, buna rağmen uygulamalarının yetersiz kaldığı Türkiye koşullarında, gelir dağılımı adaletsizliği kalıcı bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Bu çalışmada, yoksullukla mücadele kamu kesimine düşen zorunlu bir yükümlülük olarak ele alınmakta, bu amaçla kullanılması gereken temel mali araç olarak vergiler ve vergi sisteminde oluşturulacak adil ve etkin bir yapı önerilmektedir.

Yoksullukla mücadelede devlet müdahalesinin gerekliliğine dayalı hazırlanan çalışmanın amaçları özetle şunlardır; yoksulluğu tanımlamak ve yoksulluk sınırının tespitinde kullanılan farklı yöntemleri açıklamak, Dünya’da ve Türkiye’deki yoksul profilini ve yoksulluğun boyutlarını ortaya koymak, farklı gelir grubunda yer alan ülkelerde yaşanan gelir dağılımı eşitsizlikleri ile vergi yapıları arasındaki ilişkiyi araştırmak, Türkiye’de uygulanan dolaylı vergilerin yoksullar üzerindeki muhtemel etkilerini araştırmak,Türkiye’de uygulanan kamu gelir ve kamu gider politikasının karşılıklı analizini yapmaya çalışarak, yoksulluğu önlemeye ve yoksullukla mücadeleye yönelik en iyi çözüm önerilerini ortaya koyabilmektir.

Amaçları yukarıda belirtilen çalışmada tanımlayıcı çalışma yöntemi benimsenmiştir. Bu bağlamda öncelikle literatür taranmış ve tablolar son 15 yılın verileri kullanılarak hazırlanmaya çalışılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Yoksulluğun kavramsal çerçevesinin çizildiği birinci bölümde, çeşitli yoksulluk tanımlarına ve ölçüm yöntemlerine yer verilmiştir. Ardından yoksulluğa birbirinden farklı bakış açıları sunan kuramsal yaklaşımlar açıklanmıştır. Vergilerin tarihsel süreçteki gelişimi ve ne amaçla toplandığı ile vergi toplamak suretiyle ulaşılmak istenen amaçlar arasındaki çatışmalara yer verilmiştir.

İkinci bölümde, verginin teorik temelleri çerçevesinde vergilemede ödeme gücü ve fayda yaklaşımı ele alınmıştır. Bu yaklaşımlardan vergilemede ödeme gücünün tespiti ile yoksulluk sınırı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Vergi türlerinin, kayıtdışı ekonominin, vergilemede adalet ilkesinin ve vergi yükünün yoksullukla ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Ardından, az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin ülke profilleri ile vergi yapıları arasındaki ilişkiye yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, Türkiye’de yaşanan yoksulluğun boyutları, Türk vergi sistemi ve sistemdeki aksaklıkların gelir dağılımına etkisi, vergi politikalarının iktisadi ve insani kalkınmadaki etkisi araştırılmış, vergilerin etkin bir araç olabilmesi için çeşitli ülkelerde de uygulamaları bulunan politika önerilerine yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK VE VERGİLERE İLİŞKİN KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kalkınma, kişisel ve fonksiyonel gelir dağılımında iyileşmeyle birlikte gerçekleştirilecek iktisadi büyüme sürecini kapsayan, iktisadi, sosyolojik, siyasal ve kültürel yapı değişikliklerini de içine alan, gelir artışı ve gelir dışı faktörleri de barındıran oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır. Yoksulluk, insanların yaşam biçimlerini doğrudan şekillendiren üretim ve yönetim yapısındaki adaletsizliklerin ortaya çıkardığı eşitsizlikler, gelir düzeyi, fiziksel ve zihinsel farklılıklar ve yaşanan coğrafyanın etkisiyle de evrilen bir olgudur.

Vergiler, birlik ve beraberlik içinde yaşamının gerekleri yerine getirilirken bireylerin yüklendiği bir maliyet unsurudur. Toplumsal hayatın düzenlenmesi için zaruri olan güvenlik, adalet gibi temel ihtiyaçların karşılanabilmesi, toplanan vergilerle mümkün olmaktadır. Vergilerin gelir sağlama işlevinin yanında, en önemli fonksiyonlarından biri de; ikincil gelir dağılımındaki rolüdür. Devletin, serbest piyasa ekonomisinin bölüşüm sürecinde ortaya çıkardığı adaletsizliklere müdahale edebileceği en temel maliye politikası aracı vergilerdir.

I. YOKSULLUĞUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Yoksulluk, tarihsel süreçte birey ve toplumları farklı şekillerde etkilemiştir. Yoksulluk, mekana, ekonomik sisteme, konjonktüre göre farklı boyutlarda yaşanmaktadır. Yoksulluğun tek bir nedene bağlı olarak ortaya çıkan bir süreç olmaması, tüm ülkeler veya tüm insanlar için ortak kriterlerde birleşerek tanımlanmasını zorlaştırmaktadır.

A. Yoksulluk Kavramının Gelişimi

Kalkınma sürecinde artan eşitsizlikler ile gelir dağılımı sorunu yerini yeni kalkınma yaklaşımlarında yoksulluğa bırakmıştır. Özellikle küreselleşme süreci eşitsizlikleri ve yoksulluğu arttırmıştır. Yoksulluk, farklı boyutlarda ifade edilmektedir.

Yoksulluk, insanların fiziksel varlıklarını devam ettirebilmesi, diğer bir ifadeyle insanların hayatta kalabilmesi için gereken besin kaynakları ve insani koşullarda barınma olanaklarından mahrum olmasıdır.

Erdoğan(2002)'a göre yoksulluğu iki türlü tanımlamak mümkündür. Bunlardan dar anlamda yoksulluk; açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk; gıda, giyim ve konut gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder.¹

Gündoğan (2008)'a göre; yoksulluk; “açlıktır”, “eğitimsizliktir”, “barınacak bir yerinin olmamasıdır”, “hastalanmak ve tedavi olamamaktır”, “herhangi bir işinin olmaması ya da iyi bir işe sahip olamamaktır”, “kirli suyun sebep olduğu hastalık nedeniyle çocuğunu kaybetmektir”, “gelecek kaygısıyla yaşamak ve çocuklarının geleceğinden endişe duymaktır”, “umutsuzluktur”, “eşitsizliktir”, “özgür olamamaktır”, “siyasal yaşama katılamamaktır”.²

UNICEF'in belirlediği ölçüte göre; karşılanmayan temel ihtiyaçları bulunan hanhalkları yoksul olarak nitelendirilmektedir. Karşılanmayan temel gereksinimler ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.³

-İyi kalitede olmayan evde yaşamak (Duvar, çatı ve zemin için kullanılan malzemelerin kalitesiz olması),

- Hanehalkının kalabalık olması (Oda başına düşen fert sayısının 3'den fazla olması),
- Evde içme suyunun olmaması ve uygun bir kanalizasyon sisteminin bulunmaması,
- Hanehalkında okul çağında çocuk olması ve çocuğun okula gidememesi,
- Hanehalkı reisinin eğitim düzeyinin düşük olması.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça yoksulluk kavramının kapsamının da genişletildiğini söylemek mümkündür. Az gelişmiş bir ülkede kişilerin, günlük beslenme ihtiyacına yetecek gıdaya, temiz suya, barınma alanına, sağlık hizmetlerine

¹ Güzin Erdoğan, “Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler”, (Ed.C.C.Aktan), Yoksullukla Mücadele Stratejileri, **Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını**, 2002,s.2.

² Naci Gündoğan, **Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele**, ASOMEDYA (Ankara Sanayi Odası Dergisi), Ankara, 2008, s.42-56.

³ Erdoğan, s.17

ulaşabilmesi kısaca yaşamayı başarabildikleri bir gelir düzeyi yoksulluk sınırı olarak görülürken, gelişmiş ülkeler için bu kriterlerin ötesinde, bireylerin gelir düzeyi ve kaliteli yaşam standardı bağlamında toplumun genelinin gerisinde kalıp kalmadığı ön plana çıkmaktadır.

Tüm dünya ülkeleri için büyük bir sorun olarak ortaya çıkan yoksulluk, ekonomik ve sosyal alanla ilişkili olmakla birlikte, yoksulluğu tanımlama ve önlemler konusunda ülkelerdeki yönetimlerin ideolojik yaklaşımlarının da belirleyici olduğunu söylenebilir. Eşitsizliklerin azaltılması; yoksullukla mücadelede uygulanacak ekonomik, sosyal, siyasal ve kurumsal alandaki politikalara büyük ölçüde bağlıdır.

Her ekonomi kendi yapısı içinde farklı tanımlar ve yoksulluk sınırını belirlemeye yönelik hesaplama yöntemleri kullanmaktadır. Kalkınma anlayışındaki değişim de yoksulluğun kapsamını ve kavramsal çerçevesini etkilemektedir. Bu çalışmada öncelikle, literatürde genel kabul görmüş yoksulluk tanımlarından bahsedilecektir.

1. Mutlak Yoksulluk- Göreli Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Mutlak yoksul oranı, bu asgari refah düzeyine ulaşamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır.⁴

Mutlak yoksulluk, bir insanın asgari düzeyde yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan kalori ve diğer besin ihtiyaçlarının karşılanmasına dayalı bir tanımlamadır. Temel ihtiyaçları karşılayacak harcamalara göre yapılan hesaplamalar, bir kimsenin günlük olarak alması gereken kaloriyi sağlayacak temel gıdaların gerektireceği maddi güce bakılarak yapılmaktadır. Buna göre, en düşük maliyetli gıda harcamalarının parasal değeri bir yoksulluk eşiği oluşturmakta; gelir yetersizliği dolayısıyla bu eşiğin altında kalanlar mutlak yoksul olarak

⁴ Neslihan Kızıler, Türkiye’de Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Transfer Harcamaları, **Journal of Life Economics**, 2017, Cilt 4,Sayı:1, ss.80-81.

nitelendirilmektedir.⁵Mutlak yoksul kişi sayısındaki artış, yeni kalkınma yaklaşımlarından temel ihtiyaçlar yaklaşımının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Mutlak yoksulluk yaklaşımı, kendi içinde pek çok sorun içermekle birlikte; daha çok açlık sorununu da barındıran yetersiz beslenme koşullarıyla karşı karşıya kalan Batı-dışı toplumların yoksulluk durumunu tanımlamak için kullanılmaktadır⁶. Batı-dışı toplumlar genellikle daha düşük gelir düzeyine sahip az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler olarak nitelendirilmektedir.

Dünya Bankası, 2008'den bu yana global yoksulluk hattı/sınırı olarak günlük 1.25 ABD Dolarını kullanırken, küresel yoksulluk sınırının dünya genelinde ortaya çıkan yaşam maliyeti artışlarını yansıtabilecek şekilde periyodik olarak güncellenmesi gerekliliğinden hareketle, 2015 yılı Ekim ayından itibaren yeni küresel yoksulluk hattını 1.90 ABD Doları olarak güncellemiştir.⁷

Mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1,9 Dolar kabul edilirken Latin Amerika ve Karayipler için bu sınır 3,2 Dolar, Türkiye'nin de dahil edildiği Doğu Avrupa ülkeleri için 5,5 Dolar, gelişmiş sanayi ülkeleri içinse 21,4 dolar olarak belirlenmiştir.⁸

Bir ülkede mutlak yoksulluk sınırının altında hiç kimse kalmasa dahi, yoksulluk sorununa gelir dağılımındaki adaletsizlik/eşitsizlik açısından bakıldığında, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde, birçok bireyin toplumun genel yaşam standardının altında kaldığı ve gelir dağılımı dengesizliğinin önemli bir makroekonomik sorun olduğu görülmektedir. Bu nedenle, yoksulları sadece, asgari bir parasal gelir düzeyinin altındaki kesim olarak ele almak yerine, göreceli yoksulluk kavramıyla açıklamanın daha anlamlı olacağı söylenebilir.

Göreceli yoksulluk, bir kişinin veya grubun yaşam düzeyini, kendinden daha yüksek gelire sahip bir referans grubunun geliriyle karşılaştırması sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak tanımlanmaktadır.⁹

⁵Mehmet Karakaş, Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, **Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences**, Cilt:12, Sayı:2, 2010, s.6.

⁶Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul,2002, s.63.

⁷Worldbank, "Uluslararası Yoksulluk Sınırı"

<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/193308-there-are-multiple-international-poverty-lines-wh>.Erişim:25.11.2018

⁸ <https://www.businessinsider.com/world-bank-released-new-poverty-lines-see-where-your-country-falls-2017-10>, Güncelleme:2018/Nisan, Erişim:30.11.2018

⁹ Paul Streeten, **Poverty Concepts And Measurement**, Poverty Monitoring: An international Concern, Palgrave Macmillan, London, 1994, s.18

Adam Smith'e göre, temel ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılayabilen ancak kişisel kaynakların yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılımları engellenmiş olanlar görece yoksullardır¹⁰. A. Smith'in tanımı, daha çok gelişmiş ekonomilerdeki sorunu açıklar niteliktedir.

TÜİK'in tanımına göre, toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan birey veya hane halkı görece anlamda yoksul olarak tanımlanır. Refah ölçüsü olarak amaca göre tüketim veya gelir düzeyi seçilebilmektedir.¹¹ Uygulamalı araştırmalarda görece yoksulluk sınırı, ortalama veya medyan gelirin belirli bir oranı olarak belirlenmektedir. Görece yoksulluk sınırı için genellikle medyan gelirin yüzde 50 veya yüzde 60'ı kullanılmaktadır.

2. Objektif Yoksulluk-Subjektif Yoksulluk

Yoksulların belirlenmesi veya tanımlanmasında genel olarak iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan, objektif yoksulluk yaklaşımı, bireylerin ve/veya hanehalklarının temel gereksinimlerini karşılayamayan gelir, tüketim harcamaları veya mal ve hizmetler ile belirlenen yoksulluk çizgisi altında kalan bireyler ve haneleri objektif olarak yoksul kabul etmektedir. Objektif yoksulluk, mutlak yoksulluk ve/veya görece yoksulluk kriterleri dikkate alınarak ölçülebilmektedir.¹² Bu tanımlamada, hane halkının kendileriyle ilgili yoksulluk algısı dikkate alınmamaktadır.

Objektif yoksulluk nesnel ve genel geçerliliği olan normatif değerleri kapsarken; subjektif yoksulluk öznel değerlendirmeleri kapsamaktadır.¹³ Buna göre, subjektif yoksulluk, bireylerin ve/veya hanehalkının şahsi yoksulluk algısıyla ilişkilendirilir. Kişilere ne kadar gelir elde ederlerse geçim düzeylerinin daha iyi veya daha kötü olacağı konusunda sorular yöneltilerek, bireylerin kendilerini yoksul

¹⁰ Süleyman Emre Özcan, Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk Endeksi, Türkiye İçin Bir Deneme, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016, Sayı:48, ss: 294-313.

¹¹ TÜİK, **Yoksulluk Çalışmaları**, 2004.

¹² Alparslan A. Başaran ve Murat Çetinkaya, Türkiye'de Subjektif Yoksulluk Profili: 2003-2008, **Sosyoekonomi**, 2013, Cilt:19, Sayı:1, s.245.

¹³ Savaş Kalaycı ve İsmail Güllü, **Yoksulluk Kültürü ve Sosyal Dayanışma Geleneği-Yunus Emre Kültür Vakfı Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı, Karaman, 2015, s.10.

olarak hissettikleri gelir düzeyinin tespiti yapılmaya çalışılır. Objektif yoksulluğun aksine, kişiler kendi yaşam düzeylerine göre yoksulluk sınırlarını kendileri belirler.

“Subjektif” veya “öznel” yoksulluğun zımni olarak da olsa Adam Smith tarafından geliştirildiği söylenmektedir. Smith’e göre, insanlar eşit fırsat ve seçeneklere sahiptir ve onların fırsat ve seçeneklerini farklılaştırma haklarını kullanması gerekir. Smith, topluluk içinde var olmaktan utanmaksızın diğer insanlarla bir arada yaşayarak onlarla birlik olmaktan söz eder. Kendinden ve çevresinden utanacak durumda olmak ise yoksulluğun zımni sınırı olarak görülür. Buna göre subjektif yoksulluğun ölçüsü, ne gelir ne de toplumsal olanaklardan yararlanma seviyesidir, temel kriter kişinin kendisini yoksul olarak tanımlaması ve “yapamadıkları ya da erişemedikleri nedeniyle kendisinden veya çevresinden utanma sınırında olmakla ilgilidir,” yani bütünüyle bireye özeldir.¹⁴ Dolayısıyla genel olarak yoksul bir toplumdaki ya da bölgedeki insanlar, yaşadıkları çevrenin veya ülkenin ortak özelliklerinden dolayı, durumlarından çok rahatsızlık duymaksızın yaşayabilirler. Bu durum dışarıdan etkilenmediği sürece bir noktadan sonra “razı olunan, içselleştirilen ve normalleşen bir yaşam biçimi” haline gelebilir.¹⁵ Toplamların sosyokültürel yapıları ve psikolojik etkenler öznel yoksulluğu etkileyebilmektedir.

3. Gelir Yoksulluğu- İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğu (income poverty), yaşamı sürdürmek ya da asgari yaşam standardını sürdürebilmek için kişi veya hane halkının ihtiyaç duyduğu temel gereksinimlerin karşılanabilmesi bakımından yeterlimiktarda gelirin eldeedilememesi durumu olarak” tanımlanmaktadır. Yoksulluğun tek bir ölçüt (gelir ve/veya tüketim) üzerinden tanımlanmasının gerçek dünyayı açıklamada yetersiz kaldığı düşünülerek, eğitim, sağlık ve diğer sosyoekonomik göstergelerle desteklenmesi gerekliliği birleşik (karma) göstergeleri ortaya çıkarmıştır.

¹⁴ DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 2001, s.103.

¹⁵ İlhan Tekeli, “Kent Yoksulluğu Ve Modernite’nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”, Yoksulluk, Bölgesel Gelişme, Kırsal Yoksulluk, Kent Yoksulluğu, Koordinatörler: Halis Akder ve Murat Güvenç, **Tesev Yayını**, İstanbul, 2000, s.139-159 'dan aktaran Nazım Kartal , Yılmaz Demirhan, Türkiye’de Kentsel Yoksulluğun Kırsal Nedenleri ve Çözüm Önerileri Üzerine, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2014,Cilt:15, Sayı:2, s.145.

UNDP tarafından geliştirilen ve 1990 yılından bu yana kullanılmakta olan İnsani Gelişme Endeksi bileşik ölçütleri esas alan önemli bir endekstir. UNDP'nin 1997 yılında yayınladığı İnsani Gelişme Raporu ile de ilk defa “İnsani Yoksulluk” kavramı ortaya atılmıştır

Söz konusu raporlar; insani gelişme kavramını, kişi başına düşen gelir hesaplarının ötesine taşıyarak insani gelişimi, insanı insan yapan özgürlük, kişilik gibi unsurları ve insanın temel gereksinimlerine ulaşma düzeyini bir arada değerlendirmekte ve böylece kalkınma sürecinde insanın rolünü ele almayı hedeflemektedir.¹⁶

Goklany(2006)'ye göre, beşeri refahın beş göstergesi bulunmaktadır: Kişi başına düşen gıda arzı, bebek ölümleri, çocuk işgücü, yaşam ümidi ve UNDP'nin İnsani Gelişme Endeksidir. İGE, doğumda beklenen yaşam ümidi, alınan eğitim ve kişi başına düşen gelir olmak üzere üç ölçütün ortalamasına dayanmaktadır.¹⁷

İnsani yoksulluk endeksi ise şu üç temel yoksulluk göstergesini kullanır:

- Yaşam süresinin kısalığı,
- Temel eğitim eksikliği
- Kamu ve özel kaynaklara erişim eksikliği.

İnsani yoksulluk yaklaşımı, toplum içindeki mutlak yoksul bireyleri, yoksullaştırıcı süreçlerin edilgen “kurbanı” olarak değil bu sürece karşı mücadele verebilecek özneler (agency) olarak kabul etmektedir.¹⁸ İnsani yoksulluğun giderilmesi, kurumların kalkınmadaki rolü ve işleyişine de bağlı bulunmaktadır.

Tablo 1’de; bileşik yoksulluk endekslerine ve endekslerin ölçütlerine yer verilmiştir. Buna göre; gelişmekte olan ülkeler ve OECD ülkeleri içinde yer alan zengin ülkeler için aralarındaki sosyoekonomik farklılıklar gözetilerek iki farklı insani yoksulluk endeksi ölçümü bulunmaktadır: Gelişmekte olan ülkeler için İYE-1 (HPI-1), zengin ülkeler için İYE-2 (HPI-2) hesaplanmaktadır.

İlk yoksulluk ölçütü, yaşama süresi ile ilgi olup, erken yaşta ölüm oranlarını

¹⁶Sırma Demir, “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme”, **DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü**, Ankara,2006,s.2.

¹⁷Indur M. Goklany “**Beşeri Refahın Küreselleşmesi**”, çev. Mustafa Acar, Küreselleşme Okumaları, Kudret Bülbül (Ed.), Ankara, Kadim Yayınları, 2006, s. 93-96.’dan aktaran Reşat Açıkgöz ve Ö. Şükrü Yusifoğlu, “Türkiye’de Yoksulluk Olgusu Ve Toplumsal Yansımaları”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 2012, s. 86.

¹⁸Yeşim M. Oruç, “Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler”,**Toplum ve Bilim**, 2001, Cilt:21,Sayı:145, s .78.

dikkate alır. İYE-1 için 40, İYE-2 için 60 yaşına kadar yaşamama olasılığı baz alınır. İkinci bileşen ise bilgi düzeyini esas alır. Okuma yazma bilmeyen yetişkinlerin yüzdesi ile ölçülür. Üçüncü bileşen kaliteli yaşam standardına sahip olma ölçütüdür. İYP-1 'de kaliteli yaşam; temiz suya erişim ve çocukların yaşlarına göre olması gerekenden daha az kiloda olmalarıyla ölçülürken, İYE-2'de gelişmiş ülkelerin iyi yaşam standardı ölçütü olarak görelî yoksulluk oranının dikkate alındığı görülmektedir.¹⁹

¹⁹ Görelî yoksulluk oranı, kullanılabilir medyan hane halkı gelirinin yüzde 50'sinin altında gelir elde edenlerin nüfusa oranı şeklinde hesaplanır.

Tablo 1: Bileşik Yoksulluk Endeksleri: Tanımlar

ENDEKS	UZUN YAŞAM	BİLGİ DÜZEYİ	İYİ YAŞAM STANDARDI
İGE	Doğumda Yaşam Beklentisi	1.Yetişkin Okur Yazarlık Oranı	Kişi Başına Gsyih (Satın Alma Gücü Paritesi, Dolar)
		2.Bileşik Okullaşma Oranı	
İYE-1	Doğumda 40 Yaşına Kadar Yaşamama Olasılığı	1. Yetişkin Okur Yazarlık Oranı	Ekonomik Yoksulluk Ölçütleri
			1-Kaliteli Su Kaynaklarından Yoksun İnsanların Oranı
			2-Beş Yaşından Küçüklerin Arasında Düşük Kilolu Olanların Oranı
İYE-2 *	Doğumda 60 Yaşına Kadar Yaşamama Olasılığı	İşlevsel Okur –Yazar Olmayan Yetişkinlerin Oranı	Yoksulluk Çizgisinin Altında Kalanların Oranı**
TBGE	Kadın Ve Erkeklerin Doğumda Yaşam Beklentisi	1.Kadın Ve Erkeklerin Okuryazarlık Oranı	Kadın Ve Erkeklerin Kazanılmış Gelir Tahmini
		2. Kadın Ve Erkeklerin Bileşik+Okullaşma Oranı	

Kaynak: Şenses, s.102.

İGE: İnsani Kalkınma Endeksi; İYE:nsani Yoksulluk Endeksi;TBGE:Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi.

(*) Bu endekste bunlara ek olarak toplumsal yaşama katılma ve ondan dışlanma kıstası olarak uzun dönem işsizlik (12 ydan fazla) oranına da yer verilmektedir.

(+)İlk orta ve yükseköğretim birlikte.

(**) Kullanılabilir medyan hanehalkı gelirinin %50'si.

Toplumsal cinsiyet bazında gelişme endeksi; kadın ve erkekler arasındaki eşitsizliği üç boyutta ele alan diğer bir bileşik endekstir. Kadın ve erkeklerin, yaşam beklentisi, bilgi ve gelir düzeylerine göre farklılıklarını ortaya koyar. Toplumsal yaşamda kadına yüklenen roller ve kadınların iş yaşamındaki dezavantajlı durumu, toplumsal cinsiyet bazında gelişme endeksinin hesaplanmasını gerekli hale getirmektedir.

4. Geçici Yoksulluk-Kalıcı Yoksulluk

Geçici yoksulluk, birey ve/veya hane halkının gelir/yaşam düzeylerini etkileyen unsurlarda beklenmedik dalgalanmaların yaşanmasıyla ortaya çıkmaktadır. Stabil durumu olumsuz etkileyen etmenler ortadan kalktığında çoğu zaman yoksulluk durumundan da çıkılmış olunur. Hanede çalışan bireyin geçirdiği kaza, hastalık, ölüm, iflas, dolandırılma, geçici olarak işsiz kalma, ekonomik yaşama katılamayacak şekilde engelli hale gelme, ekonomik krizlerin ortaya çıkardığı olumsuzluklar gibi kişinin doğrudan kendi elinde olmayan etmenler geçici yoksulluğa neden olabilmektedir.

Kalıcı yoksulluk ise, bireylerin artık içinde bulundukları durumu kanıksayacak süredir yoksul olmalarıdır. Kalıcı yoksulluğun temel nedenleri ise, kapitalist sistemin yapısı ve bu yapı içinde yoksulluğu engellemeye yönelik kalkınma politikalarının kısıtlılığı, gelir dağılımında adaletsizlik, yoksul bir ailede dünyaya gelmek, yoksulluğa düşen bireylerin, eğitim ve sağlık hizmetlerinden, bilgiye erişim olanaklarından yeterince/hiç yararlanamamaları olarak ifade edilebilir.

Eğer süregelen durumlarını değişikliğe uğratan ani gelişmeler ve bu gelişmelerin yansımaları belli bir zaman dilimi devam ederse (1-3 yıl) artık kalıcı yoksulluktan bahsetmek gerekir.²⁰ Bu durumda, geçici yoksulların büyük bir kısmının, potansiyel kalıcı yoksul olduğunu söylemek mümkündür.

Nöbetleşe yoksulluk olgusu ise;

“1980 sonrasında zor koşullarında yaşamlarını sürdürebilmek için geliştirilen ve özünde arsa ve konut piyasasında, özellikle akrabalık esasına göre şekillenen ilişkilere dayanan bir ortaklık olarak tanımlanmakta ve sağlanan yararların eşitsiz

²⁰ Şenses, s.138.

dağıtımı ve bu temelde yükselen siyasal ilişkiler tarafından şekillenmektedir. Hazineye ait arazilerin işgali ve yerel düzeydeki ilişki ağlarından beslenen nöbetleşe yoksulluk, kentsel yoksullar için yaşam stratejisi olarak ön plana çıkarılmaktadır. İlk aşamada elde ettikleri rantlar sayesinde başarı kazananlar bir sonraki aşamada tanıdıklarından medet umarak kente göç edenlerin “sırtından zenginleşmekte” ve yoksulluk nöbetini onlara devretmiş olmaktadır.”²¹

Günümüzde söz konusu rant ilişkilerinin çökmeye başlaması, yoksulluk döngüsünden çıkıp başarı kazananlarla kente yeni gelenler arasındaki gelir farkının açılması sonucu, nöbetleşe yoksulluğun kalıcı yoksulluğa doğru evrildiği söylenebilir.

5.Kırsal Yoksulluk- Kentsel Yoksulluk

Gelişme sürecinde kentleşme oranlarının artması kırsal yoksulluğa neden olabilmektedir. Özellikle, gelişmekte olan ekonomilerde demografik kentleşme olgusu ise kentsel yoksulluğu arttırabilmektedir.

Kırsal yoksulluk; köy veya kasabalarda yaşayan, tarım ve hayvancılıkla uğraşan sayıca az bir nüfusun, toprak sahibi olmaması, toprak sahibi olsa dahi söz konusu toprakları verimli bir şekilde yönetebilecek bilgi, beceriye sahip olmaması, toprakların miras yoluyla küçük parçalara bölünmesi nedeniyle üretimin ve verimin düşük olması, tarımda makineleşmeyle birlikte tarım işçisine olan ihtiyacın azalması sonucu yaşanan yoksulluk şeklinde tanımlanabilmektedir.²²

Kentsel yoksulluk ise, kırsal yoksulluğu azaltmak amaçlı uygulanan yanlış ekonomi politikalarının bir sonucudur. Kırsal ve kentsel alanlardaki ücret farklılıkları (emek piyasasındaki sapmalar) kırsal kesimdeki ücret düzeyini etkiler ve tarım dışı sektörlerdeki büyümeden kırsal yoksulların elde edeceği yararı azaltır. Kırsal kesimde sürdürülebilir bir büyüme olmaksızın kentsel alanların (ve sanayi sektörünün) hızla büyümesi her iki alan arasındaki eşitsizlikleri daha da arttırır ve yoksulların durumları daha da kötüleşir.²³ Hükümetlerin ve yerel yönetimlerin

²¹ Fikret Şenses, “Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği, Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu Kitap Eleştirisi”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 2002, Cilt 3-4, s. 28.

²² Kartal ve Diğerleri, ss.141-146

²³ Amartya Sen, “Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny”, Social Development Papers No.1, Office of Environment and Social Development, **Asian Development Bank**, June 2000, s. 1.

izleyeceği politikaların kırsal ve kentsel yoksulluğun azaltılmasında etkili olabileceği ifade edilebilir.

6. Sosyal Dışlama, Bağımlılık ve İzolasyon

Sosyal dışlanma, bireyin toplumla bütünleşmesini ve kendi geleceğini oluşturmada fırsatlara tam olarak erişimini sağlayan zaruri gereksinimlerinden yoksun kalması, dayanışmanın zayıflaması ve hatta ortadan kalkması, toplumla bağlarının kopması, temel yurttaşlık haklarından yoksun bırakılma durum ve süreçleridir. Kısaca, bireylerin topluma katılabilmesini engelleyen toplumsal süreçler olarak da tanımlanabilir.²⁴ Sosyal dışlanmanın yoksulluğun boyutları açısından eşitsizlikleri etkileyen önemli bir olgu olduğu söylenebilir.

Sosyal dışlanma kavramı, 1970’li yıllarda ilk kez Fransa’da dezavantajlı gruplar²⁵ için kullanılmaya başlamış, sonrasında AB’de yoksullukla mücadele ile ilgili terminolojide önemli değişiklikler ortaya çıkarmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde, artan işsizlik, refah devleti anlayışındaki değişimler ve tüm dünyada az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru başlayan göç akımları AB’de de yoksulluğa bakış açısını değiştirmiştir.

AB’nin yoksullukla mücadele ile ilgili ilk programında temel kavram “yoksulluk” iken, doksanlı yılların ortasından itibaren “sosyal dışlanma” temel kavram durumuna gelmiştir.”²⁶ Sosyal dışlanma, her ne kadar yoksullukla aynı anlamda kullanılsa da aslında yoksulluğu da içine alan, kültürel ve politik boyutu da olan daha geniş bir kavramdır. Nitekim yoksul olmadığı halde toplumdan dışlanan göçmenler, yaşlılar, engelliler, kadın ve çocuklar, farklı cinsel tercihleri olanlar veya çoğunluktan ayrı dini inançları olan bireyler olabileceği gibi, yoksul oldukları halde topluma adapte olabilmiş ve yoksul bireylerin aksine devletin sağladığı sosyal ve kültürel olanaklardan yararlanan bireyler de olabilir.

²⁴Faruk Sapançalı, "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", **II. Ulusal Sosyal Politika Kongresi**, 23-24 Kasım 2006, Ankara, DİSK, s. 3.

²⁵ Fransa’da zihinsel ve fiziksel engelliler, intihara eğilimli kişiler, yaşlı yatalak hastalar, istismara uğramış çocuklar, uyuşturucu bağımlıları, çocuk suçlular, tek ebeveynli aileler, çok problemli aile üyeleri, marjinal, asosyal kişiler ve diğer sosyal uyumsuzlar “dışlanmış gruplar” olarak görülmüştür.

²⁶Faruk Sapançalı, “Sosyal Dışlanma”, **Dokuz Eylül Yayınları**, İzmir, 2005, ss.15-16

Bir ülkede dini inançlar yönünden ortaya çıkan sosyal dışlanma durumunda, siyasi karar alma mekanizmalarının, kar odaklarının, rantların ve devletin her türlü maddi olanaklarının tek bir zümre veya dini inanç mensubunun elinde bulunması, farklı inançlara sahip azınlık kesimi yalnızca toplumdan dışlamakla kalmaz yoksulluğa sürükleyecek boyutta ekonomik hayattan da mahrum bırakır. Devletin sosyal olanaklarına erişim, yönetim mekanizması içinde yer almanın engellenmesi, yoksullukla mücadele politikaları kapsamında yapılan nakdi veya ayni yardımların adil-eşit dağılımının gerçekleştirilmemesi gibi nedenlerle sosyal dışlama yoluyla yoksulluğa zemin hazırlanır.

Bir ülkede, yoksullukla mücadele kapsamında yapılan konut yardımlarında, yoksul kesimleri şehir merkezlerinin dışındaki alanlara, yeterli altyapı, eğitim ve sağlık harcaması yapılmaksızın yerleştirmek, gecekonduların çok katlı binalara taşınmasından başka bir anlam taşımamaktadır. Bu yolla yoksul kesim dışlanmakta ve toplumun diğer kesimleriyle bütünleşmesinin önüne geçilmektedir.

Sosyal dışlanmanın çok sayıda nedeni sıralanabilir. Sapancalı (2005)' ya göre; sosyal dışlanma, küresel düzeyde gerçekleşen ekonomik değişikliklerin, artan rekabet koşullarının, üretim sürecindeki dönüşümün, yeni-liberal politikaların, toplumsal ve siyasal kurumların yeniden yapılanma süreçlerinin, göç hareketlerinin ve eşitsizliklerin, ulusal ve yerel düzeyde işgücü piyasaları üzerinde yarattığı sonuçlar bağlamında ele alınmalıdır. Bu durumda, sosyal dışlanmanın en önemli ve asıl nedeni kapitalizmin ulaştığı yeni aşama olarak gösterilebilir.²⁷

Sosyal dışlanmanın bir türü kadınların sosyal ve ekonomik hayattaki konumunda kendini göstermektedir. Kadın ayrımcılığına bağlı olarak kadınların işgücüne katılım oranının düşüklüğü, kadınların erkeklere kıyasla daha düşük ücretlerle çalıştırılması, yoksulluğun kadınlaşmasına neden olabilmektedir.

²⁷ Sapancalı, 2005,s.4.

7. Yeni Yoksulluk

Neoliberal politikaların uygulanması, eşitsizliklerin artmasına yol açarken; yoksulluk olgusuna yeni bir içerik kazandırmıştır. Bu süreçte yoksulluk, kentlerdeki görüntüleri ile hem daha geniş kesimleri etkilemesi hem de daha kalıcı niteliğe sahip olması bakımından "yeni" olarak nitelendirilmektedir.²⁸ Küreselleşme süreci ile birlikte ücretlerin sürekli düşüş eğiliminde olması, yarı zamanlı, geçici ve sosyal güvenceden yoksun çalışma koşulları, işgücü sendikal faaliyetlerinin kısıtlanması, çalışan yoksulluğunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Artık yoksulluk, çalışmama, dolayısıyla ücretten yoksun olma gibi durumların ötesine geçmekte ve çalışan kesim de yoksulluk kavramı içinde yer almaktadır.²⁹

Yeni yoksulların temel görüntülerinden biri de tüketim olgusuyla yakından ilişkilidir. Baudrillard (2002)'a göre, sistem, insanlara emekçiler, tasarrufçular olarak değil, ama gitgide daha çok tüketiciler olarak ihtiyaç duymaktadır. Emeğin üretkenliği giderek teknoloji ve örgütlenmenin, yatırım ise giderek şirketlerin payına düşmekte; günümüzde bireyin birey olarak gerekli ve hemen hemen yeri doldurulamaz olduğu yer ise, tüketici konumu olmaktadır. Kapitalist sistem bireyleri, insani yaşam koşullarında yaşaması gereken özneler olarak değil, reklamlar, sosyal medya vb. iletişim araçlarıyla topluma empoze edilen suni ihtiyaçları tüketmesi gereken nesneler olarak görmektedir.³⁰

Yeni yoksulluk kavramı, Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımı çerçevesinde de tanımlanabilir.³¹ Buna göre, yeni yoksulluğun sadece gelir/harcama sorunları ve yoksulların mutlak yoksulluk çizgisinin altında yaşamasıyla ilgili olmadığına, onların yaşamlarını iyileştirecek yapabilirliklerini kısmen veya tamamen yitirmesiyle ilgili olduğu gerçeğine dikkat çekilir.

²⁸ Dr Melek İpek, "Yeni Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Yardım Paradoksu", **Karatahta İş Yazıları Dergisi**, Sayı:1, Nisan 2015, ss.77-104.

²⁹ Bedrettin Kesgin, "Çalışma Yaşamında Değişen Yoksulluk: Çalışan Yoksullar", **İş Ahlakı Dergisi**, 2011, Cilt:4, Sayı:7, s.66.

³⁰ Jean Baudrillard, **Tüketim Toplumu**, çev: Hazar Deliceçaylı ve Ferda Kesgin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002, s.97.

³¹ İpek, s. 82.

8. Kapasite Yoksulluğu

UNDP tarafından 1997 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'nda geliştirilen insani yoksulluk kavramı, insani gelişme ve insanca yaşam için parasal olanakların yanı sıra temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için iktisadi, sosyal ve kültürel bazı olanaklara sahip olmanın da gerekli olduğu fikrine dayanır.³²

İnsani yoksulluk yaklaşımına göre, insanların yoksullaşmalarının arkasındaki temel nedenlerin ele alınması gerekmektedir. Kişilerin, kamusal ve özel kaynaklardan yeterince yararlanamamaları, sağlık problemlerine çözüm bulmalarının önündeki engeller, eğitim düzeyi düşüklüğü nedeniyle haklarını talep etme yöntemleri geliştirememeleri gibi durumları göz önünde bulundurulmaktadır.

Amartya Sen (2004)'nin kapasite (güç) yaklaşımı ve insan merkezli kalkınma anlayışına göre, yoksulluğun salt gelir düzeyiyle sınırlı tanımlarının, yoksulluğu tanımlamada yetersizliği üzerinde durulurken, yoksulluğa “yapabilirlik” kavramı çerçevesinden yaklaşılmaktadır. Yapabilirlik, açlık, sağlıksızlık, cahillik, kötü barınma koşulları gibi, her insanın mutlaka kaçınmak isteyeceği durumlardan kaçınabilme yetisi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda “yapabilirlikten yoksunluk”, yoksulluğun tanımı olarak ortaya çıkmaktadır.³³

B. Yoksulluğun Ölçülmesi

Yoksulluk kavramının tanımlanmasındaki güçlükler, ölçümünü de zorlaştırmaktadır. Yoksulluğun yalnızca ekonomik değil, sosyal, kültürel, siyasi ve hatta psikolojik boyutlarıyla ele alınması, yaşanan ülkeye, ülke içindeki coğrafi bölgeye, cinsiyete, konjonktüre göre yoksulluk kavramına yüklenen farklı anlamlar, tüm dünya ülkelerini kıyaslamaya elverişli bir ölçüm yöntemi ve endeks oluşturma olma olma güç olduğunu göstermektedir. Nitekim kimi sosyal bilimciler açısından yoksulluk, zaten gözle görülür bir kavram olarak kabul edilip nicelleştirilmeye ihtiyaç duyulmamaktadır. Oysa yoksulluğa karşı alınacak önlemlerin ve mücadele programlarının sonuçlarının değerlendirilmesi açısından,

³² Coşkun Can Aktan, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, **Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları**, 2001, Sayı:57, s.6.

³³ Amartya Sen, **Özgürlükle Kalkınma**, çev.Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s.127.

olabilecek en az istatistiksel ve kavramsal hatayla ülke koşullarına uygun ölçüm yöntemlerine ihtiyaç vardır.

Yoksulluk göstergesi olarak sadece ekonomik ölçütleri baz alan yaklaşımla, ekonominin yanında sosyal ve siyasi kıstasları da baz alan yaklaşımın ölçüm yöntemleri farklılık göstermektedir. Kafa sayım oranı, yoksulluk açığı oranı ve nispi yoksulluk oranları yoksulluğu, yalnızca parasal gelir/tüketim gibi ekonomik kıstaslara göre ölçmeye elverişli iken, diğer endeksler yoksulluğu çok boyutlu ölçmeyi hedeflemektedir.

1. Mutlak Yoksulluğun Ölçülmesi

Mutlak yoksulluğun ölçülmesi amacıyla, bireylerin hayatta kalabilmelerini sağlayan en düşük maliyetli temel gıda maddelerinden (asgari düzeyde temel beslenme ihtiyacını karşılayan) oluşan sepetin parasal değeri hesaplanır. Diğer bir ifadeyle; bu temel gıda maddelerine karşılık gelen kişi başına günlük en düşük kalori miktarı tespit edilir. Belirlenen parasal değerın altında gelir elde edenler yoksulluk çizgisinin altında kaldığından dolayı mutlak olarak yoksul sayılırlar. Mutlak yoksulluğun ölçülmesinde aşağıda el alınan kafa sayım oranı ve yoksulluk açığı oranı ölçütlerinden yararlanılmaktadır.

a. Kafa Sayım Oranı

Kafa sayım oranı, yoksulluk çizgisinin altında kalan kişi sayısının ülkenin toplam nüfusuna oranlanması yoluyla bulunur. Bu oranın avantajlı yanı, veri bulmakta sorun yaşanmamasından dolayı kolayca hesaplanmasıdır. Ancak, bir ülkedeki yoksulluğu tespit ederken yalnızca ülke nüfusunun ne kadarının yoksul olduğuna odaklanmak sorunu açıklamamaktadır. Söz konusu yoksulların kendileri arasındaki gelir dağılımına, yoksul kişinin daha da yoksullaşıp yoksullaşmadığının tespitine ihtiyaç duyulursa, kafa sayım oranı bu tespiti olanak vermeyecektir. Kafa sayım oranına göre, yoksul kişinin ölümü halinde yoksulluk oranı düşmektedir.³⁴

³⁴ Şenses, 2002, s.56.

b. Yoksulluk Açığı Oranı

Yoksulluğun derinliğini ölçebilmek ve yoksulluk oranının yoksulluk çizgisine duyarlılığını azaltabilmek için yoksulların gelirlerinin/tüketimlerinin yoksulluk çizgisinden uzaklığının ortalamasının yoksulluk çizgisine oranı olarak belirlenen yoksulluk açığı endeksi geliştirilmiştir.³⁵

Yoksulluk açığı= ((Yoksulluk sınırı-Yoksulların eşdeğer fert başına medyan geliri)/Yoksulluk sınırı)*100 formülüne göre hesaplanmıştır. Yoksulluk açığının 100'e yaklaşması, yoksulluğun derecesinin çok fazla olduğunu, küçülmesi ise yoksulluk risk derecelerinin daha az olduğunu ifade etmektedir.³⁶Bu yöntemde ise, yoksulların sayısına yer verilmemiştir.

2. Nispi (Görelî)Yoksulluğun Ölçülmesi

Bireylerin veya hanehalklarının temel gıda, barınma vb. ihtiyaçlarını veya harcamalarının yüzde kaçını gıdaya ayırdıklarını tespit etmek suretiyle hesaplanan mutlak yoksulluk çizgisi, söz konusu bireylerin toplumun geneli içindeki refah durumları hakkında yeterli bilgiyi vermemektedir. Bu nedenle, gelir dağılımı adaletsizliğini de dikkate alan nispi yoksulluğun hesaplanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Nispi yoksulluğun ölçülmesinde, ortalama gelirin yüzdesi ve gelir dağılımının yüzdesi olmak üzere iki yöntem bulunmaktadır.

a. Ortalama Gelirin Yüzdesi

Bu yöntemde, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir medyan³⁷ gelirinin belli bir yüzdesi alınarak elde edilen gelir, yoksulluk sınırı kabul edilir. Bu sınırın altında gelir elde eden hane halklarının toplam hanehalkı sayısına oranlanmasıyla ülkenin nispi yoksulluk oranı bulunur.

³⁵ Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s.66.

³⁶ TÜİK, **Yoksulluk ile İlgili Tanımları**, http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_201-1/turkce/metaveri/tanim/yoksullukla-ilgili-taniimler/index.html, Erişim:10.11.2018.

³⁷ Gelirler küçükten büyüğe sıralandığında ortada yer alan değer medyan geliri ifade etmektedir.

Türkiye ekonomisinde, medyan gelirin %40'ı, %50'si, %60'ı ve %70'ine göre 4 ayrı nispi yoksulluk sınırı hesaplanmaktadır.³⁸ Ülkeler arası karşılaştırmalar yaparken OECD, yoksulluk sınırı olarak medyan gelirin % 50'sini esas almaktadır.³⁹

b. Gelir Dağılımının Yüzdesi

Hanehalkları, kullanılabilir hanehalkı gelirine veya hanedeki tüm fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine⁴⁰ göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak; 20 gruba bölünerek % 5' lik, 10 gruba bölünerek %10' luk veya 5 gruba bölünerek % 20' lik hanehalkı/fert grupları oluşturulmaktadır. Bu grupların toplam gelirden aldıkları paylar gelir dağılımı eşitsizliği hakkında bilgi vermektedir.

Yüzde payları, kişisel gelir dağılımını ölçmede kullanılan ölçütlerden biridir. %20' lik fert/hanehalkı gruplarının toplam gelirden aldıkları paylara göre; “Son %20' lik grubun toplam gelirden aldığı pay/ İlk %20' lik grubun toplam gelirden aldığı pay” formülünden hesaplanarak, geliri daha yüksek olan son %20' lik grubun, geliri düşük olan ilk %20'lik gruba göre toplam gelirden kaç kat daha fazla pay aldığını göstermektedir.⁴¹

Hane halkının veya bireylerin harcamalarına göre toplumdaki en düşük yaşam standardını ortaya koyması mutlak yoksulluğun, gelir dağılımı eşitsizliğini en açık şekilde göstermesi görece yoksulluğun üstün yönleridir.⁴²Görece yoksulluk bir eşitsizlik ölçüsüdür. Gelir dağılımında adaletin sağlanması dışında görece yoksulluk oranını düşürmek olanaklı değildir.

³⁸ TÜİK, **Yoksulluk ile İlgili Tanımları**, http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_Panel_201-1/turkce/metaveri/tanim/yoksullukla-ilgili-taniimler/index.html, Erişim:10.11.2018.

³⁹ Mehmet Ali Karadağ, **Tek Boyutlu ve Çok boyutlu Yoksulluk Ölçümleri: Türkiye Uygulaması**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ekim 2015, s.27.

⁴⁰ Eşdeğerlik ölçeği farklı büyüklük ve bileşimlerdeki hanehalkları arasında karşılaştırmalara imkan sağlamaktadır. Hanehalkı toplam yıllık kullanılabilir geliri hanehalkının eşdeğer hanehalkı büyüklüğüne bölünerek, o hanehalkı için eşdeğer fert başına düşen diğer ifadeyle eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri hesaplanmaktadır. Eşdeğer hanehalkı büyüklüğünün tespitinde, hanehalkındaki referans kişi için “1”, 14 yaş ve üzerindeki tüm fertler için “0,5” ve 14 yaşın altındaki tüm fertler için “0,3” katsayısı ile çarpılarak hesaplanan OECD ölçeği kullanılmaktadır.

⁴¹http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_Panel_2011/turkce/metaveri/tanim/yoksullukla-ilgili-taniimler/index.html, Erişim: 13.11.2018.

⁴² Levent GÜL, **Leyden Yoksulluk Çizgisinin Belirlenmesi**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.10.

3. Özel Yoksulluğun(Bireysel Yoksulluk Algısı) Tespiti

Özel yoksulluk yaklaşımında; kamu araştırmaları ve anketler aracılığıyla katılımcıların yoksul olmamak için gerekli olduğu düşünülen gelir/tüketim ya da refah düzeylerini değerlendirmeleri istenerek; gelir ve refah odaklı, özel yoksulluk standartları oluşturulmaya çalışılır.⁴³

Özel yoksulluk sınırını hesaplamak için büyük ölçekli anketler yaparak toplumun bu konudaki görüşleri tespit edilmektedir. Anket sonuçlarından bireylerin refah düzeyleri ile gelirleri arasında ilişki kurularak kritik bir refah düzeyi belirlenmekte, bu belirlenen refah düzeyine karşılık gelen gelir düzeyi yoksulluk sınırı olarak kabul edilmektedir.⁴⁴

Özel yoksulluk sınırı, bireysel yoksulluk algısını ölçmeye yarayan özgün veriler (anketler, kamu araştırmaları) yoluyla hesaplandığından her ülkenin sosyoekonomik durumuna, bireylerin ihtiyaçlarına, tercihlerine göre farklı bir yoksulluk sınırı belirlemesi gerekliliği, uluslararası karşılaştırmalarda kullanılmasını güçleştirmektedir.

4. Sen Endeksi

Sen (1976)'ın, yoksulluğun derinlik veya şiddetini daha iyi yansıtmak amacıyla önerdiği, yoksullar arasındaki gelir dağılımını hesaba katan yoksulluk göstergesi (Sen endeksi), yoksulluk açığının yoksullar arasındaki dağılımının tartılmasıyla elde edilir:

$$P(\text{Sen Endeksi}) = H (I + (1 - I)G)$$

Literatürde Sen endeksi olarak adlandırılan P yoksulluk ölçütü; kafa sayım oranı (H), yoksulluk açığı endeksi (I), gini katsayısını (yoksullar içindeki gelir

⁴³ Gül, s.5.

⁴⁴ Gül, s.11.

dağılımı, G,) birlikte dikkate alır.⁴⁵ Sen endeksinin katkısı, kafa sayım oranı ve yoksul bir ailenin geliri düştüğünde yoksulluk endeksinin artıyor olmasıdır.

C. Yoksulluğun Açıklanmasına Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

İktisadi düşünceler tarihinde, her akım yoksulluğu farklı şekillerde ele almaktadır. İktisadi faaliyetlerin değerli madenlere ulaşma ve biriktirmeye bağlı şekillendiği merkantilist dönemde, ulusal sınırlarda madenlerin biriktirilmesine hizmet edecek yoksul ordusunun varlığı rahatsız edici bir durum olarak görülmemektedir. Klasik iktisadi düşüncede, işsizlik ve yoksulluk geçici bir kavram olarak kabul edilmekte, rasyonel insan kalıbının dışında hareket edilmesinin sonucu olarak değerlendirilmektedir. Klasik iktisatçılar arasında yer alan Marx, yoksulluğa, yoksulların penceresinden bakarak, Marksist öğretilerde sömürünün temel nedenlerini ele almaktadır. Keynesyen iktisat ise, kapitalist sistemin kaçınılmaz iktisadi krizlerinden çıkış yolu olarak yoksulların alım güçlerinin artırılmasını, bu artışın ise ancak devlet müdahalesi yoluyla sağlanacağını ileri sürmektedir. Ancak, küreselleşme olgusuyla birlikte, devletlerin yoksullukla mücadele dahil iktisadi yaşamı düzenlemedeki bağımsızlığı ortadan kalkmaktadır.

1. Merkantilizm ve Yoksulluk

Orta Çağ'ın sonlarına doğru, deniz aşırı ülkelerdeki keşiflerle birlikte ticaret alanları genişlemiş ve tüccar sınıfı için karlı iş olanakları ortaya çıkmıştır. Dış ticaretteki artışla birlikte ülkelerin hedefleri daha çok değerli madene sahip olmak, ülkenin ekonomik gücünü sömürgeler yoluyla arttırabilmek içinse daha çok askeri güce sahip olmaktır. Bunu sağlamak için, devlet eliyle desteklenen tekel şirketler sayesinde deniz aşırı ticaretteki riskler en aza indirilmiş, söz konusu şirketlerin diğer ülkelerle dış ticaretle rekabet edebilmesini olanaklı kılacak ucuz işgücü çalıştırılması yoluna gidilmiştir. Bu nedenle, söz konusu dönemde merkantilist devletlerin nüfus

⁴⁵ Çiğdem Boz, **Amartya Sen'in Yetkinlik Yaklaşımı: Teori ve Uygulama**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi)Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı,İstanbul, ss.212-215.

politikası sürekli artışın özendirilmesi şeklinde olmuştur.⁴⁶ Kısaca, bu dönemde devlet müdahalesi tüccar sınıfı lehine olduğu sürece kabul görmektedir. Bunun nedeni devlet ve tüccar sınıfının çıkarlarının ortak olmasıdır.

Merkantilistler için ulusal servet, halkın refahı, tüketici ya da işçi yararı ile ilgili değildir. Nitekim imalatçıların olabildiği kadar düşük ücretlerle işçi çalıştırmaları, dünya piyasalarında rekabet için gerekli görülmüştür. İhracat fazlası sağlanması düşük ücretle işçi çalıştırmaya bağlanmıştır. Yoksullara yardım kanunları çerçevesinde, işçiye ödenen ücretlerle, yaşamını sürdürebilmesi için gerekli sayılan ücret arasındaki farkın kamu tarafından kapatılması savunulmuştur.⁴⁷

2.Klasikler ve Yoksulluk

18. yüzyılın sonlarında, İngiltere ve diğer bazı Batı ülkelerinde iktisadi ve politik açıdan değişimler ortaya çıkmıştır. Teknik buluşların sanayiye uygulanması sonrası oluşan sermaye stoku, rasyonel davrandığı varsayılan girişimci sınıfını ortaya çıkarırken, tarım sektöründen sanayiye doğru kayan insan sermayesi (savaşlar nedeniyle mağdur olan kadın ve çocuklar dahil) ise üretim araçları mülkiyetinden yoksun işçi sınıfını oluşturmuştur.

Klasik iktisatta hakim olan ‘laissez –faire’ ideolojisi, bireycilik ve özgürlük düşüncesinden beslenmekte, devlet müdahalesinin doğal düzeni bozacağı gerekçesiyle güvenlik, sağlık ve eğitim alanları dışında devletin ekonomiye müdahalesini reddetmektedir. Görünmez bir el tarafından kendiliğinden düzenlenildiğine inanılan ekonomiye devletin müdahale etmesi durumunda yoksulluğun artacağı düşünülmektedir.

Klasik teoride, ekonomik kalkınma süreklilik göstermez ve belli dönemlerde durgunluğa girer. Ekonominin belli bir seviyeye ulaşmasının ardından sermaye birikimi yavaşlar ve durgunluk başlar. Ekonomik durgunluk dönemlerinde yoksulluğun görülmesi kaçınılmazdır.⁴⁸ Ekonominin bu durgunluk dönemleri dışında

⁴⁶ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993,s.38.

⁴⁷ Kazgan, ss.38-39.

⁴⁸ Kazgan, 1984, s. 96.

ise her zaman tam istidamda bulunacağı varsayımı, işsizlikten kaynaklanacak yoksulluğu göz ardı etmelerine neden olmuştur.

Klasiklerden Malthus'a göre, temel besin maddelerinin miktarı aritmetik oranla artarken, nüfusun geometrik oranla artması nedeniyle, nüfus artışıyla birlikte kaçınılmaz olarak yoksulluğun ortaya çıkacağı öne sürülür. Nüfus artışının ahlaki kayıtlar (evlenmelerin geciktirilmesi, çocuk sayısının bakılabilecek kadara indirilmesi gibi) kötülük, sefalet, harpler, açlık vb. gibi ölüm oranlarını yükselten olaylar nedeniyle azalma eğilimine girmemesi durumunda ise, işçilerin ücretlerinin geçimlik düzeye inmesinin önüne geçilemeyeceği belirtilir.

J. S. Mill, üretim faktörlerinin değil, elde edilen gelirin dengeli ve adil dağıtılması gerektiğini belirtir. Veraset kurumunu, bireyler arasındaki gelir bölüşümünde dengesizliklere yol açmasından dolayı eleştirir.⁴⁹ Gelir dağılımında eşitsizliklere yol açan nedenlerden birinin de toprak mülkiyeti olduğunu düşünen Mill, topraktan elde edilen rantı 'hak edilmemiş kazanç' olarak görür ve hak edilmemiş kazanç nedeniyle yoksulluğun oluşacağını ifade eder. Rant konusunda Ricardo'nun görüşlerini benimseyen J. S. Mill, yoksulluğun önlenmesi için, rantın yüksek 'arazi vergisi' ile millileştirilmesini ileri sürmüştür.⁵⁰

Milton Friedman'a göre, iktisadi büyüme yoksulluğun azalması için gerekli ve önemli bir mekanizmadır.⁵¹ Buna göre; kapitalist toplumlardaki ilerlemeler eşitsizlikte bir azalmaya yol açacaktır.

3.Marksizm ve Yoksulluk

Marksizm, Sanayi Devrimi sonrası liberalizme karşı tepki olarak ortaya çıkan iktisat teori ve politikasıyla bütünlük arz eden bir öğretilerdir. Liberal ekonomik sistemde, iktisadi krizlerin süreklilik göstermeye başlaması sonucu işçi sınıfının yaşadığı sefalet, Marksist düşüncenin doğumuna yol açmıştır.

Marksizm, ücretleri emek-değer teorisiyle açıklar. Kapitalist üretim şartlarında emeğin sömürülmesi sonucu ortaya çıkan artık değerın girişimci sınıfın

⁴⁹ A. Yılmaz Gündüz, Türkiye' de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2006, Cilt:5,Sayı:15, ss.35-37.

⁵⁰ William Henry Spiegel, **The Growth of Economic Thought**, Duke University Press, Durhan, North Carolina, 1971, s.384.

⁵¹ David Brady, "The Poverty of Liberal Economics", **Socio-Economic Review** 1, 2003, s. 372.

eline geçerek sermaye birikimine yol açtığı, girişimcinin elde ettiği karların her zaman toplumun tamamının refahına yol açmadığını, işçi sınıfının refah artışından olumlu etkilenemediğini öne sürer.

Yoksulluğun temel nedeni işçilerin emeğinin karşılığını alamamalarıdır. Marksizm'e göre, emek asli ve tek üretim faktörü olmasına rağmen üretim sonucunda ortaya çıkan hasıladan alması gereken payı alamaz. Dolayısıyla hak ettiği tüketimi yapamaz, zorunlu ihtiyaçlarını ancak karşılayabilir veya hiç karşılayamaz. Sürekli nüfus artışı da ücretlerin daima doğal ücret seviyesinde oluşmasına neden olur. Üretim sonucunda oluşturulan hasıladan işçi sınıfı sadece doğal ücrete karşılık gelen kısmı alırken bunun dışındaki kısım kapitalistin cebine girer. Bölüşüm devamlı işçi sınıfının aleyhine olduğundan bu sınıfın sefalet ve yoksulluk içine düşmesi kaçınılmazdır.⁵²

4. Keynesyen İktisat ve Yoksulluk

Birinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'de yaşanan sürekli işsizlik ve 1929'da tüm dünyayı etkisi altına alan Büyük Depresyon sonrası Keynesyen iktisat politikaları önem kazanmıştır. Klasik iktisat teorisinde varsayılan kendiliğinden tam istihdam dengesinin temelleri sarsılmış ve artık ekonomiye müdahale zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Nitekim J. M. Keynes 'İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi'ni yazmadan önce;

*“Dünya, gökyüzünden, daima bireysel ve toplumsal çıkarın bağdaşacağı tarzda yönetilmemektedir. Yeryüzünden de, uygulamada, daima bunların bağdaşabileceği tarzda yönetilmiyor. İktisat ilkelerinden, aydınlanmış bireysel çıkarın daima toplum yararına işlediğini çıkarmak doğru değildir.”*⁵³ ifadesiyle, Klasik Teori'de benimsenen bireyle toplum çıkarının daima bağdaştığı varsayımını eleştirmiştir.

Keynesyen iktisada göre, yoksulluğun nedeni toplam talep yetersizliğidir. Ekonomide, toplam gelir toplam harcamadan büyük olduğunda fiyatlarda düşme meydana gelmekte, yatırım, istihdam ve toplam talep azalmaktadır. Harcanmayan

52 Karl Marx, **Kapital**, çev: Aleaddin Bilgi, Sol Yayınları, İstanbul, 1986, Birinci Cilt, 3. Baskı, 1986, s.779'dan aktaran A. Yılmaz Gündüz, s.35.

53 **Essays in Persuasion**, New York, 1932, s.312'den aktaran Kazgan, 1993, s.25.

gelir, ekonomiyi deflasyonist bir krize sokmaktadır.⁵⁴ Böyle bir durumda, üretim faktörlerinin tamamının istihdamı da mümkün olmayacaktır. Klasiklerin iddia ettiği gibi, her arz kendi talebini yaratamayacak, ekonomi her koşulda tam istihdamda dengeye gelemeyecektir. Firmaların üretim hacimlerini azaltarak işçi çıkarmak zorunda kalacağı, kaçınılmaz olarak işsizliğin ortaya çıkacağı ifade edilebilir.

Klasiklere göre işsizlik iradi kabul edilirken, Keynesyen iktisada göre, işsizlik iradi değildir. Diğer bir ifadeyle, bütün işsizler gayri iradi olarak işsizlerdir. Ücretler ve fiyatların aşağı doğru rijit (katı) olduğu varsayıldığı için işsizlik ortadan kalkmayacaktır. Zira, sendikalar, asgari ücret yasaları, örgütsel ve kurumsal yapı ücretlerin düşmesini engelleyecektir. Bu durumda, cari ücret seviyesinde çalışmaya razı olsa dahi iş bulamayan kimseler olacağı için işsizlik gayri iradi nitelikte olacaktır.⁵⁵

Keynesyen iktisat işsizliğe çözüm yolu olarak, Klasiklerin fiyat-ücret esnekliğine dayandırdıkları görünmez eli yerine, ekonomiye devletin görünür elinin dolaysız maliye politikaları yoluyla müdahalesinin gerekliliğini savunmaktadır.

Keynesyen iktisadın önerdiği maliye politikalarına göre; ekonomide deflasyonist açık olması halinde, toplam talebi arttırmak için kamu harcamaları arttırılmalı, vergiler düşürülmeli ve transfer harcamaları arttırılmalıdır. Enflasyonist dönemde ise fiyat artışlarını baskı altına alabilmek için kamu harcamaları ve transfer harcamaları azaltılmalı, vergiler arttırılmalıdır.

5. Küreselleşme, Kapitalizm ve Yoksulluk

Küreselleşme, sosyal, kültürel, politik ve ekonomik alanlarda farklı şekillerde tanımlanan, her uzmanlık alanı içinde tek boyutlu olarak ele alınsa da aslında tüm alanları kapsayan bir olgudur. Küreselleşme, kavram olarak 1960'larda kullanılmaya başlasa da ifade ettiği sürece ilişkin ideolojik altyapının çok daha eskilere dayandığı söylenebilir.

Küreselleşme; bir ögenin dünya çapında yaygınlaşmasıyla ilişkili olarak, ögeler ya da ögelerin mülkiyetine sahip olanlar arasında mekansal açıdan bağlantı

⁵⁴ Yüksel Bilgili, **Karşılaştırmalı İktisat Okulları: Makro İktisadın Teorik Esasları**, Yenilenmiş 4. Baskı, İkinci Sayfa Yayınları, 2011, s.47.

⁵⁵ Bilgili, s.25.

noktalarının ve zaman açısından bağlantı yoğunluğunun artması doğrultusunda, bütünleşme eğilimlerinin güçlenmesi süreci olarak tanımlanabilir.⁵⁶

John Urry, küreselleşmenin geleneksel, toplumsal, ekonomik ve kültürel ilişkileri ve mekansal kavrayışı değiştiren bir tür küresel alan ortaya çıkardığını ve bu alanın sosyal bilimlerin geleneksel araçlarıyla çözülemeyeceğini belirtmekte⁵⁷, küreselleşme sürecini açıklamada kaos teorisini araç olarak kullanmaktadır.

Kaos teorisi, karmaşık bir bütünlüğün tamamının, parçaların toplamından fazla olduğunu iddia etmekten öte, sistemin etkilerinin parçalarının etkilerinden fazla olduğunu varsaymaktadır⁵⁸. Buna göre, bir şeyin birden fazla neden ve sonucu bulunmakta, neden ve sonuçlar arasında tahmin edilemez bağlantılar kurulmakta ve küçük görünen bir nedenin bile çok büyük sonuçlara yol açabileceği varsayılmaktadır.

Edward N. Lorenz'in 1963 yılında yaptığı çalışmada ortaya koyduğu ve kelebek etkisi⁵⁹ olarak adlandırdığı küçük nedenlerin büyük sonuçlara yol açabileceği şeklindeki varsayım, James Gleick'in 'Kaos' adlı kitabında "Bugün Pekin'de kanatlarını çırpıp bir kelebeğin, havada oluşturduğu dalgalar, gelecek ay New York'ta fırtına sistemlerine dönüşebilir."⁶⁰ ifadesiyle örneklendirilmiştir.

Küresel dünyada, ekonomik ilişkiler öyle birbirine bağlıdır ki, bugün doğal kaynak zengini kimi ülkelerin petrol fiyatlarını az da olsa arttırmaları, tüm dünya da domino etkisi yaratarak, ekonomisi petrole bağımlı bir çok ülkede maliyet artışı, enflasyon, durgunluk şeklinde kendini göstermekte ve krizlere yol açmaktadır. Yine, finansal sistemin kuralsızlaştırılması ve serbestleştirilmesiyle birlikte tüm dünyada kısa vadeli sermaye hareketliliği büyük boyutlara ulaşmıştır. Gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere doğru hareketin bir anda tersine dönmesi, birçok gelişmekte olan ülkede tasarruf açığı, döviz kurlarının yükselmesi, ithalatın azalmasına bağlı olarak üretimin azalması (hammadde ve ara malları üretiminde ithalata bağımlı olan

⁵⁶ Timuçin Yalçınkaya, **Küreselleşme Sürecinin Ekonomi Politikaları Üzerine Etkilerinin Analizi: Türkiye Örneği**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İzmir, 2010, s.17.

⁵⁷ John Urry, **Global Complexity**, Cambridge: Polity Press, 1. Baskı, 2003, s.22

⁵⁸ Koray Değirmenci, "John Urry'nin 'Küresel Karmaşıklık Kitabı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", **Sosyologca Dergisi**, 2018, Sayı:2, s.170.

⁵⁹ https://tr.wikipedia.org/wiki/Kelebek_etkisi, Erişim:01.01.2019.

⁶⁰ James Gleick, **Kaos**, çev. Fikret Üçcan, Tübitak Yayınları, 9. Basım, 2005, s.53.

lkeler için), maliyet enflasyonu, faiz oranlarında artış, işsizlik şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Fredric Jameson ise küreselleşmeyi geç kapitalizmin kültürel mantığının ana unsurlarından birisi olarak görürken, süreci büyük ölçüde ekonomi ve kültürün geç kapitalizmin mekanizmasındaki ayrılmazlığına vurgu yaparak açıklamaktadır.⁶¹ Küreselleşme ulus devletleri işlevsiz hale getirerek; ekonomi politikası uygulamalarının önüne geçmekte, uluslar üstü şirketler, uluslar üstü hukuki kurumlar, yine ulus-ötesi üretim ağları ve ilişkileriyle, bilgi, işgücü ve sermayenin mobilizasyonuna olanak sağlaması, kapitalist üretim ilişkilerinin tüm dünya ülkelerinde kurumsallaştırılması süreçlerini kapsamaktadır.

Dünya ekonomik sisteminde kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşması ve uluslararası bağımlılığın artması, finansal hareketlerde artışa, teknoloji transferi ve bireysel dolaşımın ulusal ekonomi leğinin dışına taşmasına ve dünya çapında bütünleşmiş bir ekonomi yaratılmasına neden olmuştur. Bu yapı literatürde küreselleşme olarak ifade edilmektedir.⁶²

Küreselleşme ile birlikte işgücü piyasalarında da köklü değişimler meydana gelmiştir. Teknolojik gelişmeler ve teknolojinin nitelik değiştirmesi, bilgisayarlaşma, endüstride üretkenliği artırmış; insan gücünün yerine bilgisayara geçilmiş, insanın entelektüel düzeyini geliştirmiş, ekonomide yeni üretim sektörlerinin ortaya çıkmasına yol açmış, böylece sanayi üretiminin ağırlığı azalarak; sanayinin yerini giderek hizmet sektörü ile bilgisayar ve uzay teknolojilerini üreten imalat sektörü almaya başlamıştır.⁶³ Yine teknoloji ve üretim araçlarının serbest dolaşım olanaklarının artmasıyla birlikte, çok uluslu şirketler, üretimlerini işgücü maliyetinin en düşük olduğu coğrafyaya kaydırabilmektedir. Bu durum, büyümek için doğrudan yabancı yatırıma ihtiyaç duyan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerini edilgen hale getirdiği gibi, kalifiye ve bilgi teknolojisine dayalı donanımı olmayan vasıfsız işçileri işsizliğe ve yoksulluğa sürüklemektedir. Nitelikli işgücü ise, söz konusu ülkelerde emeklerinin karşılığını alamadıkları için, gelişmiş ülkelere doğru kaymaktadırlar.

⁶¹ Fredric Jameson, **Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism**, 1. Baskı, Duke University Press, Durham, 1991,s.52.

⁶² Yücel Uyanık, "Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2008, Cilt:10 Sayı:2, s.213.

⁶³ Uyanık, s.218.

II. VERGİLERİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

İktisadi ve insani kalkınmanın gerçekleştirilmesinde, sürekli ve düşük maliyetli finansmana ihtiyaç bulunmaktadır. Gerek bireylerin gelir düzeylerinde artış ve bu yolla tüketim düzeylerinin arttırılması, gerekse eğitim, sağlık olanaklarının sağlanması, eğitim ve sağlık fırsatlarına erişilebilirliğin arttırılmasında, adil bir vergi sistemi içinde vergi gelirlerinde artış sağlamanın büyük rolü bulunmaktadır. Yoksullukla mücadelede; bireylerin gönüllü uyumu çerçevesinde vergi gelirlerinin arttırılması kadar, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin, fırsat eşitsizliklerinin en aza indirilmesi için, vergi harcamalarının eğitim, sağlık, kültürel faaliyet, Ar-Ge, yenilik ve tasarım faaliyetleri, işgücü piyasasının geliştirilmesi ve istihdamı teşvik amaçlı yapılması da önem arz etmektedir.

A. Kalkınmanın İç Finansmanı: Vergiler

Vergi, devletin kamu gücüne dayanarak, önceden belirlenmiş usul çerçevesinde, kamu harcamalarının finansmanını sağlamak amacıyla gerçek ve tüzel kişilerden cebren topladığı paradır. Kamu harcamalarına bireylerin cebri katılma payları olarak da tanımlanabilecek olan vergiler, devlet olgusu ile birlikte ortaya çıkmıştır.

Haller'e göre ise vergi, kamu hizmetleri ile herhangi bir şekilde ilişkili hale getirilmeksizin zorunlu bir mali yükümlülük olarak tahsil edilen ve siyasi karar sürecinde çoğunluğun çıkarına göre belirlenen devlet görevlerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunan bir araçtır.⁶⁴

Gelişmiş bir para piyasası ve iç kaynaktan yoksun olan ülkelerde, kalkınmanın iç finansmanında kullanılabilecek temel araçlardan biri vergidir. Vergileme; hem gerçekleştirdiği doğrudan katkılar, hem de kontrol ve teşvik

⁶⁴Salih Turhan, **Vergi Teorisi ve Politikası**, Filiz Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 20-21.

açısından yarattığı dolaylı etkiler nedeniyle ekonomik kalkınmanın finansmanının en önemli kaynağıdır.⁶⁵

Vergi kavramını tanımlarken, tarihsel süreçte farklı maliye ekolleri tarafından kapsam ve amaç açısından birbirinden farklı tanımlar ortaya çıksa da, günümüzde üzerinde karar birliğine varılmış döört temel vergi unsuru bulunmaktadır:

- Kamu gücüne dayanması,
- Karşılıksız olması,
- Önceden belirlenmiş kurallara göre gerçek ve tüzel kişilerden alınması,
- Cebri olması, şeklindedir.

Günümüzde, vergi ve vergileme, anayasal bir ödev ve yetki olup, devletin mali ve mali olmayan amaçlarına ulaşmasında kullanılmaktadır. Serbest piyasa ekonomisi sisteminde, ülkelerin kamu gelirlerinin % 70-95'i vergi gelirlerinden oluşmaktadır.⁶⁶ Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve hedefledikleri amaçlara göre toplanan bu vergileri harcadıkları alanlar da değişmektedir. Eğer bir ülkede toplanan vergiler, toplumunun genelinde refah artışına sebep olan, eğitim, sağlık gibi insan sermayesinin gelişimini destekleyen alanlara harcanıyor ise yoksul yanlı büyüme hedefleniyor denilebilir. Toplanan vergi gelirlerinin, üretimi, yatırımı, toplumun en düşük gelir grubundaki bireylerini de kapsayacak şekilde tüketim düzeyini, bilgi birikim düzeyini, sağlıklı ve güvenli yaşam düzeyini arttırmada kullanılmayarak, pozitif dışsallıklar yaratmayan, gelir dağılımında adaletsizliğe yol açan, hukuksuz ihalelere dayalı olarak dağıtılan ranta dayalı kamu harcamaları finansmanına aktarılması ise, kalkınmanın finansmanında tasarruf yetersizliğine yol açmakta, yoksullaştıran büyümeye neden olmaktadır.

B. Vergilerin Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi

Verginin çıkış noktası devlettir. İnsanların bir arada birlik ve beraberlik içinde yaşama isteği ve artan ihtiyaçların karşılanması için gereken iş bölümü, beraberinde

⁶⁵ Yalın Biçer ;‘Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiye Önlemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi’, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Maliye Bölümü, Isparta , 2006, s.112.

⁶⁶Fevzi Devrim , **Kamu Maliyesine Giriş**, Remzioğlu Ltd. Şti, Ankara, 1995, s. 149.

can ve mal güvenliği sorununu da getirmiştir. İşte bu noktada, toplumsal hayatı düzenleyecek, toplumu oluşturan bireyler üzerinde egemenlik kurarak, onlar için onlar adına hareket edecek siyasi bir örgütlenmeye ihtiyaç doğmuş ve devletler oluşmuştur.

İlk çağlarda, mutlak hükümdarlık şeklindeki devlet yönetimlerinde, devletin gücünü tanrıdan aldığı şeklindeki inanış biçimi, devleti yöneten, kabile reisi, imparator ve hükümdarlara sınırsız yetki vermiştir. Dini, askeri, idari ve adli tüm kudretlerin söz konusu idareci üzerinde toplandığına olan inanç, topluluğu oluşturan bireyleri müşterek ihtiyaçların karşılanması için bir takım fedakarlıklar yapmaya teşvik etmiştir. Lidere çeşitli hediyeler vermek, tanrıya karşı gereken görevlerini yapmak şeklinde algılandığından, bu dönemde vergi direnci söz konusu değildir. Zamanla, devletlerin genişlemesi, savaş masrafları, fethedilen yerlerdeki ganimetlerin tebaanın kamusal ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemesi gibi nedenlerle idareciler yeni kaynak arayışına girmişlerdir. Hediyeler şeklinde gönüllü toplanan kamu gelirleri, zorunlu hale getirilerek, reise verilen hediye gerçek ismini ve hüviyetini almış ve ismi vergi olmuştur.⁶⁷

Birçok medeniyette, toplu halde yaşamaya başlamayla birlikte vergiler önemli bir yer almaktadır. Örneğin, Mısır'a ait kabartma taşları ile Babil'e ait vergi belgelerinde, Mısır ve Babil topraklarında uygulanan vergi yükümlülüklerine ilişkin bilgilere ulaşılmıştır. Özel mülkiyetin olmadığı, devletin tek gelir kaynağının mülkiyetindeki topraklar ve tebaanın bedensel hizmeti olduğu Mısır'da, devletin, saray, tapınak ve piramit yapımı nedeniyle artan kamu harcamaları, tebaanın beden gücüyle ödediği vergiler yoluyla karşılanmıştır. Daha sonraları Mısır'ın imparatorluğa katılımı ile birlikte imparatorluğun, bütün toprakları tek başına işleyemeyeceği düşüncesiyle, arazilerin bir kısmı yararlanmaları için tebaanın kullanımına sunulmuş, işletilmesi karşılığı aynı olarak vergi alınmaya başlanmış ve vergi toplama görevi, merkezi idare tarafından gerçekleştirilmiştir.⁶⁸

Eski Yunan devletlerinde vergi sistemi, Mısır ve Babil'deki mutlak monarşik anlayışın ötesine geçmiştir. Vatandaşlık bilinciyle hareket eden Yunan halkı gönüllü

⁶⁷ Saffet R. İrtenk, **Maliye**, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir, 1968, s.104.

⁶⁸ Ahmet Yılmaz Ata, **Vergi Teorisi Açısından Bir Vergileme İlkesi Olarak Adalet İlkesinin İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001, s.4-5.

olarak vergilendirilmiştir. Bu sistemde, dolaylı vergilere ağırlık verilmiştir. Vergi sisteminin esasını teşkil eden dolaylı vergiler ise, dahilden alınan tüketim vergileri ve pazar ve panayır yerlerindeki mallardan alınan özel tüketim vergileri ve lüks vergiler ile ihracat ve ithalattan alınan gümrük resimlerinden oluşmaktadır.⁶⁹ Dolaysız vergilerin vatandaşların özgürlük hislerini yaralaması ve rencide etmesi nedeniyle, devlet kamu gelirlerini daha çok dolaylı vergilerden sağlamıştır.⁷⁰

Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla başlayan Orta Çağ'da, feodal devletler hakimdir. Küçük toprak sahiplerinden oluşan feodal beylikler, senyörler sınıfını oluşturmakta, bu sınıf krala mülk ve arazi vergisi ödemiştir. Senyörler sınıfı, giderlerini kendi hakimiyetleri altındaki topraklarda çalışan köylülerin (serfler) bedensel hizmetinden tedarik etmiştir. Savaş ve kıtlık gibi olağanüstü dönemler dışında tebaadan yardım esasına göre vergi toplanmıştır.

Tarihsel süreçte, vergi tüm toplumlar için hayatın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Tanımlamadaki farklılıklar ise, verginin olağan bir kaynak olup olmadığıyla ilgilidir. Devletin hazinesi ile hükümdarın hazinesinin tek elde toplandığı, savaş ganimetlerinin, ülkelerin doğal kaynak gelirlerinin, sömürgelerden elde edilen gelirlerin kamu harcamalarını karşılamaya yettiği ve devletin sınırlı sorumluluk aldığı dönemlerde, vergi gelirleri olağanüstü bir gelir kaynağı olarak görülürken, vergilerin devletin asgari (güvenlik, adalet) giderlerini karşılamadaki klasik görevi dışında, ekonomik ve sosyal yaşama müdahale etmenin önemli bir aracı olarak kabul edildiği günümüz koşullarında ise oldukça olağan bir gelir kaynağıdır.

Özellikle, 1929 Krizi ve izleyen dönemlerde, Keynesyen Devrimin de etkisiyle, devletin sosyoekonomik yaşam içindeki rolünün önemli hale gelmesi neticesinde vergiler; kamu hizmetleri için gerekli kaynağı sağlamanın yanında tasarrufu ve ekonomik büyümeyi teşvik, gelir dağılımında adalet ve temel makro ekonomik sorunların çözümü için araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.

1929 Dünya Ekonomik Krizi'nden sonra bir çözüm önerisi olarak ortaya konan talep yönlü yaklaşımların 1970'li yıllarda ortaya çıkan stagflasyon sorununa çözüm üretmedeki başarısızlıkları yeni iktisat politikalarının gündeme gelmesine yol

⁶⁹Şerafettin Aksoy, **Kamu Maliyesi**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1991, s.58.

⁷⁰Alper İnan, **Türkiye'de Vergilerin Meşruiyetinin Sağlanmasında Mükellef Haklarının Önemi ve Anayasal Dayanaklarının Belirlenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Mali Hukuk Programı 2008, s.2-4.

açmıştır. Bunlardan biri de arz yönlü iktisat olmuş ve bu doğrultuda vergi indirimleri konusu gündeme gelmiştir.⁷¹

Arz-yönlü iktisat, özellikle vergi indirimleri yoluyla üretimin ve dolayısıyla vergi gelirlerinin pozitif yönde etkileneceğini ve bu suretle ekonomik büyümenin, kaynak kullanımında ve dağılımında etkinliğin sağlanacağını savunan bir iktisadi düşüncedir.⁷² Arz yönlü iktisatçılar, üretimi ve yatırımları arttırmak için vergi oranlarının düşürülmesini, üretimi engelleyen çevre koruma standartlarının hafifletilmesini ve genel olarak kuralların gevşetilmesini önermekte, bu yolla üretimin artacağını ve artan üretimle birlikte fiyat düşüşlerinin gerçekleşeceğini ileri sürmektedirler.⁷³ Arz yönlü iktisadın vergi oranlarında indirim şeklindeki iktisat politikası, ABD’de Reagan, İngiltere’de Thatcher ve Türkiye’de Özal döneminde uygulanmış, fakat iddia edildiği gibi vergi oranı indirimleri vergi tahsilatını artırmamıştır.⁷⁴

Teorik temelini neo-klasik iktisat yaklaşımından alan arz yönlü iktisat politikası çerçevesinde, Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan vergi politikaları, üretimi teşvik gerekçesiyle Kurumlar Vergisi mükellefi sermayedar kesimin vergi oranlarının düşürülmesi, buna karşılık dolaylı vergiler ağırlıklı bir vergi sisteminin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.⁷⁵ Dolaylı vergi yükündeki artış, yoksul kesimin alım gücünü daha da azaltırken, sermayedar kesime sağlanan vergi avantajları, en düşük ve en yüksek gelirli kesimler arasındaki farkın açılmasına neden olmuştur. Ayrıca, arz yönlü iktisat politikası kapsamında uygulanan deregülasyon süreci, kayıt dışı ekonomide artışa yol açmış, yoksulluğa, kayıt dışı ve güvencesiz istihdama zemin hazırlamıştır.

⁷¹ Esra Siverekli Demircan, “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Üzerine Etkisi”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Temmuz-Aralık 2003, Sayı: 21, ss. 97-116.

⁷² Tahsin Karabulut, Laffer Etkisinin Türkiye Uygulaması (1980-2003), **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2006, Sayı: 16, s.369.

⁷³ Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması**, 16.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 138.

⁷⁴ <http://www.mahfiegilmez.com/2016/09/arz-yonlu-ekonomi-ve-laffer-egrisi.html>.Erişim:30.04.2019.

⁷⁵ Yunus Ceran, “Türkiye’de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerine Etkileri: 1980-2005 Dönemi Yönetim ve Ekonomi”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2007, Cilt :14, Sayı:1, s.285.

C. Verginin Amaçları

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında, savaşın finansmanı ve ülkelerin toparlanma sürecinde ihtiyaç duyulan finansal kaynaklar, piyasaların kendiliğinden işlerliği yoluyla sağlanamayınca, ülkeler bilinçli ve devlet destekli iktisat politikası üretme yoluna gitmişlerdir. Kamu borçları ve harcamaları büyük bir hızla artarken, devletlerin savaşın ortaya çıkardığı tahribatı ortadan kaldırmaya yönelik hamleler yapması gerekmiştir. Savaş, gazi, malul, dul gibi, gelirlerini devletten alan büyük bir kitle yaratmıştır.⁷⁶ Kamu harcamalarında ortaya çıkan olağanüstü artışların yanında, 1929'da yaşanan buhranla birlikte özellikle Almanya, ABD ve Fransa kamu harcamaları, borçlanmalar ve vergiler gibi maliye politikası araçlarıyla buhrandan çıkış yolu aramışlardır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan refah devleti anlayışı, devlete yoksullukla mücadele etmek şeklinde yeni bir görev yüklemiş ve bunun sonucu olarak vergilerin gelir dağılımında adaleti sağlamak amacıyla da kullanımı yaygınlaşmıştır. Yine İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, iktisaden az gelişmiş ülkelerin kalkındırılması çabaları, vergilerin bu amaçla da kullanılabileceğini ortaya koymuştur.⁷⁷

1. Verginin Mali Amacı

Vergilemenin mali amacı denildiği zaman, devletin kamu harcamalarını karşılamak üzere herkesten mali gücüne göre, tam rekabet koşullarını ve piyasa mekanizmasını aksatmayacak şekilde, veri bir vergi hasılatını asgari tarh ve tahsil masrafı yapmak suretiyle elde etmesi anlaşılmaktadır.⁷⁸

Bu tanıma göre, mali amaçla salınan bir verginin ödeme gücünü dikkate alan, piyasanın kendiliğinden işlerliğini bozmayan, vergi ödeyenlerin, söz konusu vergiyi öderken kendilerini baskı altında hissederek tercih değiştirmelerine neden olmayan

⁷⁶ İsmail Türk, **Maliye Politikası: Amaçlar-Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri**, Turhan Kitabevi Yayınları, 2008, Ankara, s.7.

⁷⁷ Beyhan Ataç ve Diğerleri, **Kamu Maliyesi**, T.C. A Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2000, No:949/519, s.13.

⁷⁸ Mehmet Özkara, **Türk Vergi Sisteminde Muafiyet Ve İstisna Uygulamalarının Vergilemenin Mali Amacı Bakımından Değerlendirilmesi**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2004, s.8.

(tarafsız vergi), bir vergi anlayışıyla düzenlenmesi gerekir. Başka bir deyişle; vergilerin piyasada etkinliği bozmaması, yani yatırımlar, iş gücü arzı ve tasarruf kararlarını olumsuz bir şekilde etkileyerek milli gelirin azalmasına yol açmaması gerekmektedir.⁷⁹ Vergilemenin mali amacı, devletin zorunlu nitelikteki görevlerini yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyduğu kaynağı, bütçe denkliliğini bozmadan vergiler yoluyla sağlaması şeklinde de tanımlanabilmektedir.⁸⁰

2. Verginin Mali Olmayan Amaçları

Vergiler, kamu harcamalarının karşılanmasına kaynak sağlamakla birlikte, konjonktüre göre değiştirilen vergi oranları, teşvikler, indirimler, vergi türlerinde yapılan değişiklikler yoluyla ekonomik, sosyal ve diğer amaçlara da hizmet edebilmektedir. Verginin mali olmayan amaçları, ekonomik, sosyal ve diğer amaçlar olmak üzere üç grup altında ele alınabilir.

a. Verginin Ekonomik Amaçları

İktisat politikasının ve aynı zamanda maliye politikasının da araçlarından biri olan vergi politikası gelir elde etme amacının dışında; büyüme ve kalkınma, gelir dağılımında adaletin sağlanması, kaynak dağılımında etkinlik amaçlarının gerçekleştirilmesine hizmet eder.

Ekonomik büyüme, bir ülkenin belli bir dönemde ürettiği mal ve hizmet miktarındaki artışlar şeklinde tanımlanmaktadır. Kalkınma ise, daha eğitimli, sağlıklı ve geleceğe güvenle bakan bireylerin yaşadığı bir toplumda yaşam standartlarının ve gelir düzeylerinin yükseltilmesi, refahın arttırılması, altyapı sorunlarının aşılması, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılığının kaldırılması, demokratik ve sosyal haklarının yasalarla güvence altına alınması gibi hedefleri kapsayan bir süreçtir. Bu sürecin iyi yönetilebilmesi, sağlıklı finansman kaynaklarından beslenmesine bağlıdır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın gerçekleştirilmesinde, tasarruf yetersizliğinin vergilerle telafisi ile toplanan vergilerin etkin ve verimli yatırım alanlarına kanalize edilmesi büyük önem taşır. Değişen

⁷⁹ Ataç ve diğerleri, s.132.

⁸⁰ http://www.ekodialog.com/kamu_maliyesi/klasik_ekonomi_teorisi.html. Erişim:18.01.2019.

büyüme ve kalkınma anlayışıyla birlikte iyi ve kötü büyüme süreci, büyümenin niteliksel alan üzerindeki etkilerinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Vergi politikaları, bilgi toplumunu açıklayan içsel büyüme sürecini belirleyen başlıca unsurlardan birisidir.

Gelişmekte olan ülkelerde vergi politikasının temel amaçlarını; sosyal verimliliği yüksek faaliyetleri geliştirmek için kaynak dağılımını düzenlemek, vergi ayrıcalıkları ve benzer mali önlemler ile özel sektörü teşvik etmek, ekonomideki enflasyonist eğilimleri kontrol etmek, gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikleri azaltmak, kamu sektörü faaliyetleri için kaynak yaratmak şeklinde sıralanabilmektedir.⁸¹ Klasik iktisadi analizde yer verilmemiş olan bu amaçlar Keynesyen iktisat ile birlikte önem kazanmıştır. Klasik iktisatta vergiler, ekonomik büyümeyi etkilemeyen tarafsız bir yapıya sahipken, Keynesyen iktisatta, vergiler tüketicilerin tüketim kararlarını, üreticilerin de yatırım kararlarını etkileyebilen, ayrıca kamu sektörü için yatırım yapılacak sektörü, enflasyonist dönemde ekonomideki likidite fazlasını yönlendirme etkisi olan bir araç halini almıştır.

Keynes'e göre; hükümetler, yatırımları stabilize etmek, tam istihdamı sağlamak ve ekonomiyi durgunluk ve istikrarsızlıktan çıkarmak istiyorsa, kamu yatırımlarıyla özel sektör yatırımlarını ikame etmeli, iş dünyasını yatırıma teşvik etmeli, vergileri azaltıp; yatırım ve tüketim artışı sağlamalı ve bayındırlık işlerine girişmelidir.⁸²

Adolph Wagner'a göre, "verginin ilk ve en önemli finansal amacı yanında sosyo-politik bir amacı daha vardır ki, bu da serbest müdahale rejiminin servet bölüşümünde doğurduğu haksızlıkları⁸³ değiştirmektir.⁸⁴ Günümüz koşullarında vergi sistemi; özellikle uluslararası piyasalara entegre olmaya çalışan gelişmekte olan ülkelerde daha hassas bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda yer alan ülkelerde daha çok, vergi sisteminin, kamu borçlanmasına aşırı başvurulmaksızın, gerekli harcamaları finanse etmek amacıyla yeterli geliri yaratması, bu yolla söz konusu

⁸¹ Siverekli, ss. 97-116.

⁸² Metin Altıok, Keynes ve Keynesçi Kuramda Kriz ve İktisat Politikası Tartışmaları, **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, 2009,Cilt:3 Sayı:6, s.81.

⁸³2018 yılı Küresel Adaletsizlik Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporuna göre; dünyadaki en zengin 42 kişinin mal varlığı, dünya nüfusunun %50'sine tekabül eden 3,6 milyar insanın mal varlığına denk gelirken, en zengin 10 ülkenin geliri de en fakir 10 ülke gelirinin 77 katıdır.

⁸⁴Akdoğan Abdurrahman, **Kamu Maliyesi**, Genişletilmiş 11. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006, s.119.

gelirin eşit dağılımı ve ekonomik aktiviteleri engelleyici etkilerinin minimize edilebilmesi düşüncesi yaygındır.⁸⁵ Buna göre, bir yandan özel sektörün yatırım kararlarını engellemeyecek, öte yandan emeğin ülke gelirinden adil pay almasına olanak verecek bir vergi sistemine ihtiyaç vardır ki, buna ulaşmak için ekonomik sistemin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Sermayenin, belli şirketler ve şahıslar elinde birikmesini önlemek için tabana yayılmasını sağlayan ekonomik alt yapının kurulması, vergi istisna ve muafiyetlerinin sermayedarı değil, yoksul kesimi korumaya yönelik olarak yapılandırılması, tasarrufların uzun vadeli yatırımlara yönelmesi, siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması, toplanan vergilerin nereye harcandığını vatandaşına açıklayacak şeffaf devlet anlayışının yerleşmesi gereksinimi ortaya çıkmaktadır.

b. Verginin Sosyal Amaçları

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren 1970'lerin ikinci yarısına kadar geçen dönem 'sosyal devletin altın çağı' olarak adlandırılmaktadır.⁸⁶ Verginin sosyal yaşamı düzenlemedeki rolünün çıkış noktasında, sosyal devlet anlayışının benimsenmesi yatar. Yeni kalkınma sürecinde sosyal devlet insani kalkınma amacına hizmet etmektedir.

Briggs' e göre, sosyal devlet, şu üç şeyi bilerek ve isteyerek gerçekleştiren devlettir:⁸⁷

- Bireyin refah düzeyini piyasadan bağımsız olarak şekillendirmek.
- Hastalık ve işsizlik gibi muhtemel sorunlardan kaynaklanan riskleri en düşük seviyeye indirerek aile içi krizleri engellemek.
- Dini, dili ve ırkı ne olursa olsun, tüm toplumun sosyal hizmetlere erişimini olanaklı kılmak.

Sosyal devlet kavramı, devletin ekonomik ve fiziksel bakımdan güçsüz olan bireyleri koruma altına alması, işsizlik, hastalık, sakatlık vb. durumlarda yaşamını

⁸⁵Vito Tanzi and Howell Zee "Tax Policy for Emerging Markets: Developing Countries", **International Monetary Fund Fiscal Affairs Department**, IMF Working Paper, 2000, Cilt:5 Sayı:35,s.3.

⁸⁶M. Kemal Aydın ve Eyüp Ensar Çakmak, "Sosyal Devletin Temelleri", **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2017 Yaz 11-19, Sayı:34, s.1.

⁸⁷ Briggs Asa, "The Welfare State in Historical Perspective", **Archives Européennes de Sociologie**, 1961,Sayı:2 s.16.

devam ettirebilecek en temel ihtiyaçlarının yanında, eēitim, saēlık gibi ihtiyaçların da karşılanmasını kapsar. Sosyal devlet anlayışı, insanlar arasındaki gelir eēitsizliklerinin en temel kaynaēının ekonomik sistemden kaynaklanan sorunlar olduēu varsayımının kabulü ile birlikte, emeēin vasfının ve bireylerin saēlık koşullarının eēit olmaması nedeniyle de maruz kalınan eēitsizliklerin, devlet tarafından saēlanacak eēitim olanakları ve saēlık harcamaları yoluyla telafisi çabalarını da içermelidir.

Bir devlete sosyal boyutlar kazandırma hedefine dōnük olarak kullanılabilcek iki önemli araç bulunmaktadır: sosyal harcamalar ve vergiler. Sosyal devleti ayakta tutan kaldıraçlar olarak da isimlendirilebilecek bu araçlardan hangisinin tercih edileceēini, hem ülkenin, hem de dōnemin ve koruma altına alınması dōřünölen toplumsal katmanın ya da sınıfın koşulları belirlemektedir⁸⁸.

Ödeme gücüne göre vergi alınması ilkesine göre, vergi indirimleri, vergi muafiyet ve istisnaları, artan oranlı vergi tarifesi ve sosyal destek verilecek sınıfın belirlenmesinde yararlanılan ayırma kuramı, sosyal devletin gereēi olarak kullanılan enstrümanlardır. Öte yandan, belli bir işverene tabi, ücrete dayalı çalışma biçimin yaygınlařtıēı 1900'lü yıllardan itibaren, çoēunlukla ücretli çalışanların maaşlarından kesinti yoluyla tahsil edilen ve ilgili fonlara aktarılan sosyal güvenlik kesintileri de, sosyal devletin derinlik kazanmasını mümkün kılan emeklilik ve işsizlik maaşı gibi telafi edici ödemelerde kullanılmaktadır.⁸⁹

c. Verginin Diēer Amaçları

Verginin, ekonomik ve sosyal yaşama yön vermek amacıyla etkili bir maliye politikası aracı olmasının yanında, 1970'lerden itibaren artan evre kirliliēi sorunlarına da çözüm önerisi olarak getirilmektedir. Teknolojik yenilikler, sanayileşme ve nüfus artışı gibi nedenlerle çevrenin hızla kirleniyor olması, ülkeleri bu konuda harekete geçirmiştir.

Dünya genelinde evre kirliliēi tartışmasının çıkış noktasında, firmaların ve/veya bazı gelişmiş ülkelerin, global mal diye ifade edilebilen doēayı, enerji ve

⁸⁸ Aydın ve Diēerleri, s.7.

⁸⁹ Zafer Durdu ve Füsun Kökalan ımrın, **Sosyal Güvenliēin İnşasında Sosyal Devletin Rolü ve Önemi**, 2012, ss.4255-4259. (<https://www.academia.edu/05.03.2019>).

tabi kaynakları, havayı, suyu, yalnızca kendilerine ait bir mal olarak görmesi sonucu diğer ekonomik aktörler üzerinde ortaya çıkan negatif dışsallıkların⁹⁰ katlanılamaz boyutlara gelmesi yer almaktadır. Söz konusu negatif dışsallık birimlerinin çevreye zarar vermeden üretim yapmalarının önüne geçebilmek için çeşitli çevre vergisi önerileri ortaya atılmıştır.

OECD'nin tanımına göre; çevre vergisi, çevre üzerinde spesifik bir negatif etkisi olan fiziksel bir birim ya da bu birimin bir kısmını konu edinen, baz alan bir vergidir.⁹¹ Çevre vergileri; çevreye zararlı faaliyetlerin çevreye verilen zararlarının çevreyi kirletenlerce tazmin edilmesinin sağlanması yöntemi, çevreye zarar vermeyen faaliyetlere vergi teşvikleri getirilmesi yöntemi ve çevreye zarar veren faaliyetlerin kanunen yasaklanması ya da bu tür faaliyetlere ek vergi yükü koyulması yöntemleri ile uygulanabilir.⁹²

Çevre vergileri, yeşil vergi (green taxes), ekolojik vergi (eco taxes), çevre vergisi (environmental taxes), kirlilik vergisi (pollution taxes) ve çevreyle ilgili vergiler (environmental related taxes) olmak üzere çeşitli şekillerde adlandırılmaktadır. Dünyada uygulama alanı bulan çevre vergilerine; karbon vergisi, azot bileşenleri vergisi (Fransa, İsveç), su tüketim vergisi (Danimarka, Hollanda), tarım ilacı kullanımını sınırlandıran vergi, çöp depolama vergisi (İngiltere) örnek verilebilir.

Çevre vergilerinin amaçları arasında; ekonomi ve çevre koruma gereksinimlerini bütünleştirme, “kirleten öder” ilkesi gereğince dışsallıkları fiyata dahil etme yani içselleştirme, minimum maliyetle kirlilik azaltımını teşvik etme, kirlilik kontrol maliyetlerini azaltma, kirliliği azaltıcı yeni teknolojilere yönelik teşvikler oluşturma, vergi gelirlerini arttırma, çifte yarar (double dividend) sağlama, gelir ve refah bölüşümüne yön verme yer almaktadır.⁹³

⁹⁰ Kağıt fabrikası kağıt üretimi esnasında üretimi dışında, saldığı dioksin olarak adlandırılan kimyasal veya araç egzozlarından çıkan kanserojen gazlar, ekonomik aktörleri olumsuz etkileyen dışsallıklara örnek verilebilir.

⁹¹OECD, **Environmentally Related Taxes in the OECD Countries**, 2009, ss.134-135. <http://www.oecd.org/dataoecd/27/23/36966499.pdf> (23.03.2010).

⁹²Sibel Bilgin ve Işıl Fulya Orkunoğlu, Fiskal ve Ekstrafiskal Amaçlar Bağlamında 1970'lerden Günümüze Çevre Vergileri, **Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2010, Cilt:12, Sayı:1, s. 80.

⁹³EEA (**European Environment Agency**) , Environmental Taxes: Recent Developments in Tools for Integration, Environmental Issues Series, 1, Copenhagen,2000,s.12-18.

Çevre vergilerinin çifte kazanç sağlama amacına göre, bir yandan çevreye verilen zararın telafisi veya zararın ortaya çıkmadan önce önlenmesi amacına uygun çevre vergisi uygulayarak; şirketler yönlendirilirken, diğer yandan toplanan çevre vergilerinin tek bir amaç (doğrudan emeğin istihdamını artırma veya emek üzerinden alınan gelir vergisinin azaltılması) için kullanılması yoluyla çifte yarar sağlanması hedeflenebilir. Çevresel vergi reformunda, kirletici faaliyetler ve ürünler gibi “kötüler” üzerinden alınan vergilerin, yaratılan vergi hasılatı kullanılarak; gelir, istihdam ve yatırım gibi “iyiler” üzerinden alınan ve kamu harcamalarını karşılamak için arttırıldıklarında piyasa işleyişini bozduklarından dolayı ekonomi için bir yük olan vergilerin yerini alarak, vergi yükü “iyiler”den “kötüler”e doğru kayacaktır. Bu durumda, negatif dışsallıklar piyasa fiyatının içine alarak içselleştirilerek hem kirlilik azaltılacak, hem de vergi yapısının bozucu etkisi hafifletilmiş olacaktır.⁹⁴ Nitekim AB’de toplanan karbon vergisi gelirleri, işçilerin sosyal sigorta primlerinin indirilmesinde kullanılmış ve kısa dönemde istihdam artışı sağlanmıştır.

Yine, yoksul kesimin gider kalemleri içinde önemli bir yer tutan, elektrik, su, doğal gaz, akaryakıt üzerine koyulan çevre vergilerinden elde edilen gelirlerin, yoksul kesimin ödediği gelir vergisi yerine ikame edilmesi yoluyla, çevre vergisinin gelir dağılımını bozucu etkisinin giderilmesi önerileri mevcuttur. Bu konuda ekonometrik çalışmalar olmakla birlikte, gelir düzeyi düşük kesimin bazen çok düşük bazen de hiç gelir vergisi ödeme durumunun olmamasının dikkate alınması nedeniyle, toplanan çevre vergilerinin istihdamı arttırmada araç olarak kullanılmasının çifte kazanç sağlayacağına dair görüşler daha baskındır.⁹⁵

Günümüzde, özellikle gelişmiş ülkelerin yoğun sanayileşmeden kaynaklanan çevresel tehditleri önlemek için temiz enerji ve yüksek katma değer içeren, yüksek teknolojiye yeni üretim modellerine doğru bir dönüşüm stratejisini benimsedikleri görülmektedir. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerin fason üretimden yararlanarak (örn; gelişmekte olan ülkelerdeki teknoloji geliştirme bölgeleri v.s. gibi bölgelerde yaptıkları üretim denemeleri ya da gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye yoğun üretimleri ile) kendi yakın çevrelerini temiz tutma eğilimleri ve katma değeri yüksek,

⁹⁴ Engin Özden, “Çevre Vergilerinin Gelir Dağılımı Üzerindeki Bozucu Etkisinin Tersine Çevrilebilirliği”, **Bartın Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:8 Sayı:15, s.139.

⁹⁵İhsan Günaydın ve Tufan Özsoy, **Disiplinler Arası Bakış Açısı İle Çevre**, Hiperlink Yayınevi, 2014, ss.109-122.

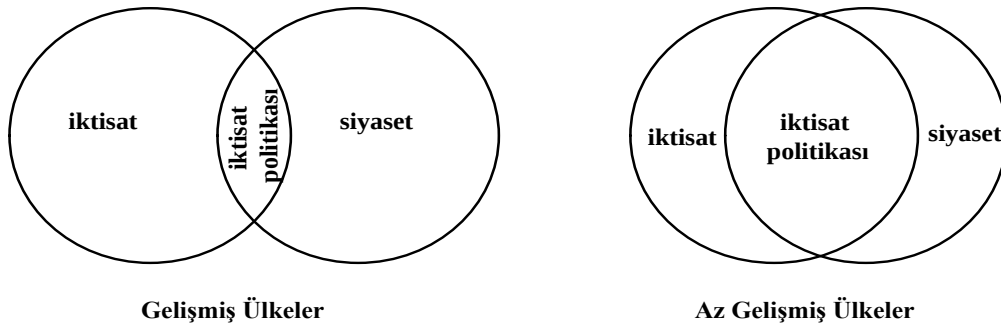
geri dönüşümlü ve ileri teknolojiye sahip ürünlerin, yüksek maliyetlerine rağmen, ürün fiyatları ile tüketiciye yansıtılabilirliğinden yararlanma talepleri, ülkelerin ve firmalarının ulusal ve uluslar arası rekabet politikalarının bir sonucudur.⁹⁶

Küreselleşmeyle birlikte, teknoloji yoğun ürün üreten firmaların üretim faktörlerine bağımlı olmaksızın (toprak, emek, hammadde gibi) dünyanın herhangi bir yerinde, örneğin yabancı yatırımcı çekme gayreti içindeki gelişmekte olan veya az gelişmiş, çevre vergisinin uygulanmadığı, çevreye verilen zararın umursanmadığı bir ülkede faaliyet sürdürme imkanı vardır. Söz konusu katma değeri yüksek, benzersiz ürünler, çevre vergisi ile vergilendirilerek kirlenme zararı telafi edilmeye çalışılsa da, vergi, tekel konumundaki firmalar tarafından ürün fiyatı içine eklenerek fazlasıyla tüketiciye yansıtılabilmektedir.

D. Verginin Amaçları Arasındaki Çatışmalar

En genel haliyle politika kavramı, “daha önceden belirlenmiş amaçlara ulaşabilmek amacıyla bir dizi önlemlerin alınması ve bunların uygulamaya konulması” şeklinde tanımlanabilir.⁹⁷ Bir ülkenin politika belirlerken karşı karşıya kaldığı en büyük sorunun, siyaset alanının ekonomik alana tahakküm kurarak, belli çıkar gruplarına hizmet eden ekonomik ve mali politikaları uygulamak suretiyle, amaçları çatışan politikaların doğurduğu olumsuz sonuçları tüm ülke halkına mal etmeleri olduğu söylenebilir.

Şekil 1: İktisat-Siyaset ve Politika İlişkisi

Kaynak: www.metinberber.com/kullanici_dosyaları/file/m1.doc Erişim: 10.10.2018

⁹⁶ Bilgin ve Diğerleri, s.84.

⁹⁷ www.metinberber.com/kullanici_dosyaları/file/m1.doc Erişim: 10.10.2018

Şekil 1'e göre, iktisat ile siyasetin kesişim alanı (ortak payda) arttıkça, siyasi krizlerin ekonomiyi etkileme gücü de artmaktadır. Yasal ve kurumsal düzenlemelerini yapmış, demokratik, erkler ayrılığını benimsemiş hukuk devletlerinde ortak payda küçülürken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yasama, yürütme ve yargının sembolik hale getirilmesi ve tüm güçlerin tek bir elde toplanmasıyla birlikte siyasi kararların ekonomik alanı etkileme derecesi oldukça yüksek olmaktadır.

Verginin ekonomik amaçları, gelir dağılımında adaletin sağlanması, ekonomik istikrar, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasıdır. Ancak belirlenen ekonomik hedeflerin ve bu hedeflere ulaşırken kullanılan araçların kendi içindeki çatışmaları, vergilemenin amaçları arasında da çatışmaya yol açmaktadır. Örneğin, enflasyonla mücadeleyi amaç olarak belirleyen bir ekonomide, bütçenin fazla vermesi gerekir ki, ekonomide bir daralma sağlansın. Bütçenin fazla verebilmesi için vergilerin artırılması gerekmektedir. Söz konusu ülkenin gelişmiş veya az gelişmiş olmasına göre, ağırlık verilecek vergi türü belirlenecektir. Çünkü az gelişmiş ve gelişmekte olan bir ülkede vergi gelirleri ağırlıklı olarak dolaylı vergilerden sağlanırken gelişmiş ülkelerde dolaysız vergiler yoluyla toplanmaktadır. Buna göre, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde enflasyonla mücadele, genellikle enflasyonun fakir tabakalar aleyhine bozduğu gelir dağılımını daha çok dengesiz hale getirecektir.⁹⁸ Çünkü dolaylı vergilerdeki artışla sağlanacak ekonomik istikrar, adil gelir dağılımı ve vergide adalet ilkesiyle bağdaşmayacaktır.

Devletin tüketici birimler arasındaki gelir dağılımını değiştirme amacıyla kullanabileceği asli faktörlere bakıldığında, servet ve servetin veraseten aktarılması sonucu ortaya çıkan eşitsizlikler de ele alınmalıdır. Ancak, günümüzde anayasal olarak da güvence altına alınmış olan özel mülkiyet edinme hakkına dokunma yetkisi eşitsizliğin giderilmesine yönelik bir fikir olarak tartışma konusu bile olmamaktadır. Çünkü bir yandan gelir dağılımını iyileştirirken, bir yandan da özel yatırımlarla büyüme ve kalkınmayı gerçekleştirme amacı birbiriyle çatışma halindedir. Serbest piyasa ekonomisinde arzu edilen, veraseten aktarılan veya gelirlerin biriktirilmesi yoluyla oluşan tasarrufların mal ve hizmet üretiminde kullanılmasıdır. Bu çatışmalara örnekler çoğaltılabilir. Mahfi Eğilmez'e göre, "ekonominin yaşama

⁹⁸ İsmail Türk, s.24.

yansıması sürekli olarak kırk katır mı kırk satır mı sorusuna yanıt aranmasından başka bir şey değildir.”⁹⁹ Çıkarları birbiriyle çatışan emek-sermaye, emek-devlet, ulus üstü sermaye-devlet üçgeninde, sağlanan sosyal faydanın, sebep olunan sosyal maliyetten yüksek olup olmadığının, alınan kararların kime ve ne için fayda sağladığının iyi değerlendirilmesi gerekir.

III. İKTİSADİ KALKINMANIN FİNANSMANINDA VERGİLERİN ÖNEMİ

Kalkınma iktisadının esas amacı, insanların refahının, mutluluğunun diğer bir deyişle yaşam standartlarının iyileştirilmesidir. Bu nedenle, kalkınma kavramı, literatürde yoksullukla mücadele olarak da ifade edilmektedir.¹⁰⁰ Küreselleşme süreciyle birlikte, ulusal devletler işlerliklerini yitirmekte, küresel sermayenin güdümündeki iktisadi ve siyasi organizasyonların oluşturduğu iktisadi, siyasi ve hukuki düzenlemeler, ulusal devletlerin kalkınma süreçlerinde tek başlarına karar almalarına engel oluşturmaktadır. Bu noktada, sınırlı da olsa ulusal devletlerin ellerinde kalan müdahale mekanizmalarından biri ulusal vergi sistemleridir.

Kalkınmanın gerçekleştirilmesinde vergilerin doğrudan ve dolaylı etkileri bulunmaktadır. Doğrudan etkisi, kalkınmanın iç finansman kaynağının vergiler yoluyla sağlanması nedeniyle, vergi gelirlerindeki azalmanın kalkınmayı olumsuz yönde etkilemesidir. Az gelişmiş ülkelerdeki açlık sorununun temelinde finansman yetersizliği de yer almaktadır. Diğer koşullar (değerli madenlerin siyasi iktidarlar tarafından sömürgeci ulus veya şirketlere şahsi rant karşılığı satılması/kullandırılması, uluslar arası sözleşmeler, zorlu iklim koşulları ve coğrafi konum vb.) sabitken yetersiz tasarruf, üretim, yatırım, istihdamda da yetersizliğe yol açmakta, işsizlik; siyasi istikrarsızlıkla birleşerek gelir düzeyi düşüklüğüne yol açmakta, yoksulluk sorunu kalıcı hale gelmektedir. Bu noktada, AGÜ’lerde gerek kişi ve kurumların elde ettiği gelir üzerinden alınan gelir vergileri, gerekse harcamalar ve servet üzerinden alınan vergileri toplamak zorlaşmaktadır. Yoksul ülke-düşük vergi geliri- düşük kamu ve özel tasarruf-düşük yatırım-düşük istihdam-

⁹⁹<http://www.mahfiiegilmez.com/2015/11/asgari-ucretin-artirlmasnn-olas-sonuclar.html>, Erişim: 09.11.2018.

¹⁰⁰ Ergül Halisçelik, **Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Yoksul Odaklı Büyüme: Yükselen Ekonomiler Üzerine Ampirik Bir Analiz**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2015,s.9-10.

yetersiz eğitim ve sağlık harcaması şeklinde zincirleme bir etki ortaya çıkmaktadır. GOÜ'lerde ise bu durumdan biraz farklı olarak, gelir düzeyi artışına bağlı vergi geliri artışı da sağlanmakla birlikte, vergi geliri artışına kaynak teşkil eden vergi türlerinden doğan vergi adaletsizliği söz konusudur. Bu ülkelerde vergi gelirlerinin büyük kısmı harcama üzerinden tahsil edilmektedir. Dolaylı vergiler, vergi geliri artışı sağlamakla birlikte, -zengin yoksul her gelir düzeyine eşit ve sabit oran uygulandığında- düşük gelirlielerde tersine artan oranlı hale gelmektedir. Bu dolaylı vergilerin yoksullaştırıcı etkisidir. Burada bahsedilen yoksulluk nispi yoksulluktur. Vergi sistemi içinde yatay ve dikey olarak adaletin sağlanamaması, gelir dağılımında eşitsizliğe yol açarak nispi yoksulluk oranlarının artmasına sebep olmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde kamu gelirlerinin çok büyük bir kısmını vergi gelirleri oluşturmaktadır. Bu nedenle kamunun borçlanma gereği azalmakta, yoksul yanlı kalkınmayı finanse eden kamu gider politikası yürütme olanakları bulunmaktadır. Bu ülkelerin özellikle vergi ve transfer sistemleri, gelir eşitsizliğini azaltmada önemli rol oynamaktadır. OECD genelinde eşitsizliğin azaltılmasında dörtte üç oranında etkiye sahip olan transferler yer almaktadır. Fakat nakit transferlerin, yeniden dağılımı ve boyutu ülkelerin iktisadi yapılarına göre farklılıklar gösterebilir. Örneğin Avustralya ve İngiltere'de uygulanan nakit transferleri miktar olarak küçük olmasına rağmen, asli olarak ihtiyacı olanları hedef almaktadır. Fransa ve Almanya'da ise yüksek miktarlarda transferler yapılmaktadır.¹⁰¹ Gelirin yeniden dağılımı ve kademeli artışında, transfer harcamalarından yararlanılabilmesinin ön koşulunu ise yine gelir dağılımında eşitsizliği arttırmadan sağlanan vergi geliri artışıdır.

¹⁰¹ OECD, **Reducing Income Inequality While Boosting Economic Growth**, Economic Policy Reforms, Going for Growth, 2012, Cilt:2,Sayı:5, ss.190-197.

İKİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK VE VERGİ İLİŞKİSİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK

KURAMSAL BOYUT

Yoksulluk sınırı, temel ihtiyaçların dahi karşılanamadığı bir çizgi oluşturmaktadır. Anayasal düzen ve vergilemenin teorik temelleri çerçevesinde vergileme, yoksulluk sınırının üzerinde gerçekleşmelidir. Bireylerin yaşamlarını ancak idame ettirebildikleri gelirin üzerinde gelir elde etmeleri, vergileme açısından mali güçlerinin oluştuğu anlamına gelmektedir.

Bu bölümde, yoksulluk sınırının gerçekçi olarak tespit edilememesi, dolaysız vergi uygulamalarında bireylerin şahsi, ailevi durumlarının dikkate alınmaması, dolaylı vergi yoğunluğunun yoksulluğu arttırıcı etkisi ele alınacaktır. Sosyal devletin temel bileşenleri ile vergileme ilkeleri arasındaki ilişki değerlendirilecektir.

I. VERGİNİN TEORİK TEMELLERİ ÇERÇEVESİNDE YOKSULLUK

A.Verginin Teorik Temelleri

Verginin, toplumsal ihtiyaçları giderme kaygısıyla ortaya çıktığı dönemden, günümüze kadar gelen süreçte, devletlerin fonksiyonlarında büyük değişimler yaşanmıştır. Devletin fonksiyonlarının değişmesi, verginin dayanağının yani alınma nedeninin de teorik temellerinin oluşturulmasını gerektirmiştir. Verginin alınma nedenleri iki başlık altında toplanabilmektedir. Bunlar, vergilemede fayda ve ödeme gücü yaklaşımlarıdır.

1. Vergilemede Fayda Yaklaşımı

Vergilemede fayda yaklaşımına göre, bireyler kamusal mallardan sağladıkları fayda ölçüsünde vergilendirilmelidir. Fayda teorisi “değişim”, “sigorta primi” ve “sosyal üretim giderlerine katılma payı” olmak üzere üç değişik yaklaşım ile açıklanmaktadır.¹⁰²

¹⁰² Akdoğan, Kamu Maliyesi, s.124.

Vergilemede fayda yaklaşımının öncüleri arasında; Locke, Proudhon, Clemence ve Royer, Hume ve Hobbes gibi teorisyenler sayılabilir. Adam Smith ise, fayda kuramına öncelik tanımış olmakla birlikte kamusal faaliyetlerin faydasının belirlenememesinden dolayı ödeme gücü kuramına yönelmiştir.¹⁰³

Değişim görüşüne göre vergi, devletin sunduğu mal ve hizmet karşılığında aldığı bedeldir. Bu nedenle vergiler, toplumu oluşturan bireyler arasında dağıtılırken, bireylerin kamu hizmetlerinden sağladıkları fayda derecesi göz önünde tutulur. Verginin sigorta primi görüşü ile açıklanmasında ise, devlet bir sigorta şirketi gibi görülmekte, fertlerden onların güvenliğini sağlamak karşılığında bir bedel talep etmektedir. Fayda kuramının üçüncü şekli olan sosyal üretim giderlerine katılma payı yaklaşımına göre ise toplum bir üreticiler birliğine benzetilmekte olup, vergi, sosyal üretimden faydalanmak için her üreticiye (toplumu oluşturan bireye) düşen genel gider payı olarak ele alınmaktadır.

Akdoğan'a göre; devletin rolü, herkese eşit fedakarlık yüklemek olmayıp sağladığı hizmetlerin karşılığında bu hizmetlerin maliyetini adil bir şekilde bireyler arasında dağıtmaktır¹⁰⁴ şeklinde açıklanan değişim yaklaşımının günümüzde geçerliliği kalmamıştır. Her ne kadar kamu giderlerinin finansmanı için toplanıyor olsa da, vergiler belirli bir hizmetin karşılığı değildir. Ayrıca devletin sunduğu tüm kamusal hizmetlerin, özellikle de herkes tarafından zorunlu olarak kullanılması gereken tam kamusal (savunma, güvenlik, dış temsilcilik vb.) hizmetlerin bölünemez oluşu verginin kişiye sağladığı fayda ölçüsünde alınmasını engelleyen unsurlardır.

Fayda yaklaşımı vergilemede adalet ilkesi açısından ele alınacak olursa, bu yaklaşıma göre piyasada oluşan gelir ve servet dağılımı zaten adil bir dağılımdır ve müdahaleye gerek yoktur. Ayrıca vergilemenin amacı da gelir ve servet dağılımındaki dengesizliği gidermek değil, bireylerin iktisadi karar verme özgürlüklerinin korunmasıdır. Bu nedenle, bireylerin kamu hizmetlerinden elde ettikleri fayda nispetinde kamu hizmetlerinin finansmanına katılması gerektiğini, kullanmadıkları hizmetlerin maliyetlerine ortak olmalarının adil olmadığını savunurlar. Modern maliye bilimine geçişle birlikte, devletlerin, vergileri fiskal

¹⁰³ Ahmet Burçin Yereli ve Ahmet Yılmaz Ata, Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açıdan Değerlendirilmesi, **Maliye Dergisi**, 2011, Sayı: 161: s.25.

¹⁰⁴ Akdoğan, Kamu Maliyesi, s.125.

amaçların dışında parafiskal amaçlarına ulaşmak için de kullandığı, vergilemede fayda yaklaşımının yerini ödeme gücü yaklaşımının aldığı anlaşılmaktadır.

2. Vergilemede Ödeme Gücü Yaklaşımı

Vergilemede ödeme gücü yaklaşımına göre, vergilendirilecek bireylerin ekonomik ve kişisel durumlarındaki farklılıkların dikkate alınması gerekmektedir. Toplumdaki her bir bireyin kendisini ve ailesini geçindirecek, yaşamlarını asgari düzeyde sürdürmelerine olanak verecek gelir miktarının üstündeki geliri ifade eden vergi ödeme gücü, tespiti oldukça zor bir niteliğe sahiptir. Kişilerin, yaşam standartlarının, zevk ve tercihlerinin, tüketim alışkanlıklarının farklı olması vergi ödeme güçlerine tekabül eden gelir düzeyinin belirlenmesini zorlaştırır. Öte yandan bireylerin vergi yükünü ağır bir şekilde hissetmemeleri için, kişilerin yaşamlarını ancak idame ettirebildikleri gelirin vergiye tabi tutulmaması gerekir.

Vergi adı altında uygulanan toplumsal yükün adaletli bir şekilde dağılım göstermesi ve bireylerin yaşamlarını insanca sürdürebilmeleri açısından kendilerine ancak yetecek finansal güçlerin zorlanmaması gerektiği, genel olarak kabul edilen bir ilkedir.¹⁰⁵ Nitekim, 1982 Anayasasının 73. Maddesinin f bendinde “ *Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.*” hükmüne yer verilerek, ödeme gücüne göre vergi alınması zorunluluğu, vergilerin ancak kanunlarla düzenlenebileceği, ayrıca verginin, sosyal devlet anlayışı gereği, gelir dağılımındaki adaletsizliği önlemek için kullanılacak maliye politikası aracı olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ancak, Anayasa’da ‘mali güç’ kavramının ne şekilde belirleneceğine dair bir hüküm bulunmamaktadır.

Kamu maliyesinde kişilerin mali güçlerinin ana göstergeleri gelir, servet ve harcama olduğu kabul edilmekle birlikte, temel gösterge olarak ‘gelir’ esas alınmaktadır. Bunun en önemli nedeni, gelir vergisinin diğer vergi türlerine kıyasla, verginin kişiselleştirilmesine daha fazla olanak vermesidir.¹⁰⁶ Yasa koyucu mali güce

¹⁰⁵ Abdurrahman Akdoğan, **Gelir Vergisi Açısından Vergi Adaletine Teknik Bir Yaklaşım**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara, 1980, s.1.

¹⁰⁶ Akdoğan, , Kamu Maliyesi s.218.

göre vergilendirmeyi gerçekleştirmek üzere bu kaynaklara kendi tercihleri çerçevesinde değişik yoğunluklarda yönelecektir.¹⁰⁷

B. Ödeme Gücüne Ulaşmada Yararlanılan Teknikler

Ülkedeki vergi sisteminin kişisel gelir dağılımına etkisi; vergilerin yapısıyla, vergileme tekniklerine, verginin asıl yüküne kimlerin katlandığı gibi durumlarla bütünleşik bir ilişki içindedir. Özellikle bireylerin vergi ödeme gücünün tespitinde kullanılan en az geçim indirimi, aile yardımları, gelirdeki artışa göre uygulanan artan oranlı tarife, muafiyet ve istisnalar ile ayırma kuramı gibi uygulamalar gelirin ikincil dağılımında kullanılan araçlardır. Vergi ödeme gücüne ulaşmada yararlanılan tekniklere aşağıda yer verilmiştir:

1. En Az Geçim İndirimi: Fertlerin geçinmeleri için gerekli olan asgari gelir miktarının vergiye tabi tutulmamasına asgari veya en az geçim indirimi denir. En az geçim indirimi, esasını vergilemede iktidar prensibinde bulur ve bugün bütün gelir vergisi sistemlerinde rastlanan bir usuldür.¹⁰⁸ Uygulamada, götürü bir miktar tespit edilir ve kişinin kendisi, eşi ve bakmakla yükümlü olduğu çocukları için belirlenen indirim oranı dikkate alınarak gelir vergisinden indirilir.

2. Ayırma Kuramı: Bu yöntemde göre, gelirin elde edildiği kaynağa göre ayrı vergileme uygulanır. Bireylerin emekten mi yoksa sermayeden mi gelir elde ettiği tespit edildikten sonra, kanun koyucunun belirlediği, korunmaya daha çok ihtiyaç duyan kesim üzerinden alınacak verginin azaltılması, veya diğer kesim üzerine ek vergi koymak şeklinde uygulanır. Emek ve sermaye gelirleri elde edenlerin farklı vergilendirilmesini öneren bu ilke, üretim faktör gelirlerinin elde edilme sürecini ve zorluk derecelerini dikkate alarak adil bir vergilemeyi hedeflemektedir. Emek gelirlerinin elde edilmesinin zorluğu ile emek gelirinin sürekli olmayışı ve elde edenlerin yetenekleri ile sınırlı olması ayırma ilkesini savunanların temel yaklaşımlarıdır.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Mualla Öncel, Ahmet Kumrulu ve Nami Çağan, **Vergi Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008,s.82.

¹⁰⁸ <http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-879-en-az-gecim-indirimi#.XAE33qYzbIU>,Erişim;02.02.2019

¹⁰⁹ Mehmet Durkaya, “Türkiye’de Vergi ile Yoksulluk Arasındaki İlişkilere Kuramsal Yaklaşım”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7,Sayı:8,s.21.

3. Vergi Tarifeleri: Vergi tarifeleri, ödenecek verginin hesaplanması için matraha uygulanacak olan oran olarak tanımlanabilmektedir. En az geçim indirimi ve ayırma ilkelerinin vergi ödeme gücüne ulaşmada yetersiz kalması, vergi tarifelerine ihtiyaç ortaya çıkarmıştır. Artan oranlı vergi tarifesinde, vergi matrahındaki artma veya azalmaya bağlı olarak vergi oranının da aynı doğrultuda artması veya azalması öngörülür.¹¹⁰

Artan oranlılık matrahın artmasıyla ortalama vergi oranının yükselmesini ifade etmektedir.¹¹¹ Vergi adaletini sağlamaya daha yakın olduğu genel olarak kabul görmüş olan artan oranlı tarifelerin, tek oranlı tarifenin ortaya çıkardığı sakıncaları telafi ettiği görülür. Çünkü tek oranlı tarifiede, vergi matrahı ne kadar artarsa artsın, uygulanan vergi oranı sabit kalmaktadır. Bu durumda, ödeme gücünün çok üzerinde gelir elde eden bir şahıs veya şirkete uygulanan oranla, gelir düzeyi düşük olan kesime aynı oran uygulanmaktadır.

¹¹⁰ Akdoğan, Kamu Maliyesi, s.230.

¹¹¹ Tamer Budak, **Türk Vergi Hukukunda Anayasal Ölçüt: Mali Güç**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2010, s.134.

Tablo 2: Gelir Dağılımın Mali Kararla Denkleştirilmesi

Vergilerden Önceki Gelir		Artan Oranlı Tarife				Sabit Orantılı Tarife				Azalan Oranlı Tarife			
TL	Toplam Gelirin %'si	Vergi Nisbeti %	Ödenen Vergi TL	Vergi Sonrası Kalan Gelir TL %	Vergi Nisbeti %	Ödenen Vergi TL	Vergi Sonrası Kalan Gelir TL %	Vergi Nisbeti %	Ödenen Vergi TL	Vergi Sonrası Kalan Gelir TL %			
A 1000	%16.7	%10	100	90018	%15	150	85016.7	%20	200	80015.4			
B 2000	%33.3	%15	300	170034	%15	300	170033.3	%15	300	170032.7			
C 3000	%50	%20	600	240048	%15	450	255050	%10	300	270051.9			
Toplam	%100			5000100			5100100			5200100			

Kaynak: İsmail Türk,s.333.

Tablo 2’de, A, B ve C kişilerinden oluşan, toplam geliri 6000 TL olan bir toplum yer almaktadır. A, B ve C’nin gelirlerine artan, sabit ve azalan oranlı vergi tatbik edilerek, her birinin vergi sonrası toplam gelir içindeki paylarına bakacak olursak, artan oranlı vergi gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltmaya elverişli iken, sabit oranlı verginin nötr ve azalan oranlı verginin ise eşitsizliği artırıcı bir etki yarattığı görülecektir. A şahsı vergi öncesi toplam gelirin %16,7’sini, C şahsı ise %50 ‘sini elde etmektedir. Vergi sonrası ise, A şahsının toplam gelirden aldığı pay %1,3 artarken (%18), C şahsının payı %2 azalış (%48) göstermektedir.

4. Vergi Muafılık ve İstisnaları:Devletin; ekonomik, sosyal veya hukuki nedenlerle vergiye tabi olması gerekirken bazı vergi mükelleflerini vergi dışı bırakması vergi muafiyeti olarak tanımlanmaktadır. Vergi İstisnası ise; vergi kanunu hükümleri içerisinde esasen vergilendirilmesi gereken bir konunun tamamen veya kısmen, geçici veya kalıcı olarak vergi dışı bırakılmasıdır. İstisna veya muafiyetlerin amacı; istisna ve muafiyetlerden yararlananlara vergisel teşviklerle o sektörde, o faaliyet alanlarında ve o bölgelerde yatırımı ve faaliyeti teşvik etmektir.¹¹² Bununla

¹¹² Gökhan Eraslan, **Vergi Mevzuatı Çerçevesinde Türkiye’de Vergi Adaleti Üzerine Bir Değerlendirme**, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2016,s.80.

birlikte, belli bir gelir düzeyinin üzerine çıkamayacağı göz önünde bulundurularak, bazı meslek grupları (ayakkabı boyacısı, seyyar satıcı, hallaç, ev işleriyle uğraşanlar, kaybolmaya yüz tutan kalaycılık, yazmacılık, yorgancılık, keçecilik, lüle ve oltu taşı işçiliği, çarıkçılık, yemenicilik gibi meslek kollarında faaliyette bulunanlar) vergiden muaf tutulabilmektedir.¹¹³

Yatırımları ve ihracatı geliştirmek ve özendirmek amacıyla yapılan başlıca vergi önlemleri arasında; yatırım indirimi, hızlandırılmış amortismanlar, gümrük vergisinde muaflık ve istisnalar, turizm muaflıkları, ihracatta vergi iadesi, yatırım sübvansiyonları sayılabilir. Bu önlemlerden çoğu kez yalnız yüksek gelir sahipleri yararlandığı için mali güce göre vergilendirmeyi gerçekleştirme olanağı yoktur; gelir ve servet dağılımı bu önlemlerden olumsuz etkilenir.¹¹⁴

C. Vergi Türleri ve Yoksulluk İlişkisi

Ülkelerin vergi yapıları içinde uygulamaya koydukları vergi türleri; gelişmişlik düzeyleri, yoksulluğun en temel nedeni olan gelir dağılımı adaletsizliği ve toplumun genelinin refah düzeyini arttırmaya yönelik eğilimleri hakkında bilgi edinilmesine yardımcı olmaktadır. Ülkeler; şahısları mı daha çok vergilendiriyor, yoksa şirketleri mi, gayrimenkul veya menkul kıymeti mi, emek gelirini mi, tüketimi mi, serveti mi, yatırımı mı, ihracatı mı ithalatı mı? Bu soruların yanıtını ülkelerin vergi sistemleri içinde ağırlıklı olarak hangi vergilere yer verdiğine bakılarak tespit edilebilir.

Vergiler kaynağına/konusuna göre; gelir üzerinden, mal ve hizmet üzerinden (harcama) ve servet üzerinden alınan vergiler, ekonomik faaliyetlerle ilişkisine göre; dolaylı ve dolaysız vergiler, verginin hesaplanma yöntemine göre ise; spesifik ve advalorem vergiler şeklinde sınıflandırılmaktadır.

¹¹³ Ayrıntılar İçin Bakınız: 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu 9. Madde, Vergiden Muaf Esnaf.

¹¹⁴ Nami Çağan, “Demokratik Sosyal Hukuk Devletinde Vergilendirme”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1980 Cilt:37, Sayı: 1, s.147.

Tablo 3: Konusuna Göre Vergi Türleri

Mal ve hizmetlerden alınan vergiler	Servet üzerinden alınan vergiler	Gelir üzerinden alınan vergiler
1. Gümrük Vergisi	1. Motorlu Taşıtlar Vergisi	1. Gelir Vergisi
2. Şans Oyunları vergisi	2. Veraset ve İntikal Vergisi	2. Kurumlar Vergisi
3. Katma Değer Vergisi	3. Emlak Vergisi	
4. Banka ve Sigorta Muameleleri Ver.		
5.Damga Vergisi		
6.Özel Tüketim Vergisi		
7. Özel İletişim Vergisi		
8. Harçlar		
9. Belediye Vergileri		

Kaynak: <https://vergidosyasi.com/2017/11/30/gelir-servet-harcama-uzerinden-alinan-vergiler-siniflandirmasi/> Erişim:18.02.2019.

Tablo 3’e göre; gelir üzerinden alınan vergilere örnek, gerçek kişilerin belirli bir dönemde elde ettikleri irat ve kazançların safı tutarı üzerinden mükellefin kişisel ve ailevi durumunu dikkate alarak hesaplanan gelir vergisi ile kurum kazançları üzerinden alınan kurumlar vergisidir. Kişisel gelir vergisi ve kurumlar vergisi, özellikle gelişmiş ekonomilerin genel vergi sistemi içinde önemli bir yer tutarlar.

Nadaroğlu(1983)’na göre “iyi bir şekilde uygulandığında” dolaysız vergiler içinde en yaygın, adil ve verimli olan vergi gelir vergisidir.¹¹⁵ Sakatlık, aile durumu, küçük işletmeci olma vb. unsurları dikkate almak suretiyle, şahsileştirmeye, bu sebeple mevcuttan daha adil hale getirilmeye uygun vergi olan gelir vergisinin, ayırma ilkesi açısından üstünlüğü olduğu gibi artan oranlı olarak tasarlanması da vergi adaleti açısından avantaj sağlar. En az geçim indiriminin uygulanmasına en müsait vergi türü, kişisel gelir vergisidir. Bu vergi türüne ağırlık verilerek; bireylerin vergi ödeme güçlerinin hangi gelir düzeyinden başladığını yani mükellefiyete başlama noktasını gösteren en az geçim miktarının belirlenmesinin ve vergi dışı

¹¹⁵ Halil Nadaroğlu, **Kamu Maliyesi Teorisi**, Kan Yayınları, 5. Baskı, İstanbul,1983,s.410.

birakılmasının alt gelir gruplarının vergi yükünü düşürerek; gelir dağılımını düzeltici yönde etki edeceği umulmaktadır.¹¹⁶

Vergiler, ekonomik faaliyetleri etkileme gücüne göre dolaylı ve dolaysız olmak üzere ikiye ayrılır. Odabaşı (2007)'na göre; bir vergi, ekonomide genel fiyat düzeyini ve nispi fiyatları doğrudan etkiliyor, ayrıca oluşan vergi yükü üçüncü şahıslara aktarılabilir ise bu vergiler, dolaylı vergilerdir.¹¹⁷ Gelir ve servet mevcudiyeti üzerinden ve bunlar nedeniyle alınan vergiler, genel olarak dolaysız nitelik taşıırken; gelir ve servetin kullanımı ve harcanması üzerinden alınan vergiler dolaylı vergilerdir.¹¹⁸

Başka bir tanımlamaya göre; bir ürün, eşya ya da değerin, hizmetin bir kişiden bir başka kişiye devredilmesi, satılması, kiralanması aşamalarında ortaya çıkan vergi türüne dolaylı vergi adı verilmektedir.¹¹⁹ Tablo 3'te mal ve hizmet üzerinden alınan dolaylı vergi örneklerine yer verilmiştir. Dolaylı verginin ağırlıklı olarak uygulandığı vergi sistemleri içinde, KDV ve ÖTV'nin vergi hasılatına katkısı büyüktür.

Bu tür vergilerde, verginin yansıtılabilmesi nedeniyle, yasal yükümlü ve fiili yükümlü farklı kişilerdir. Vergiyi toplamak ve kanunen devlete ödemekle sorumlu olan kişiler yasal yükümlülerdir. Ancak, yasal yükümlüler, ödedikleri vergi miktarını tutar olarak alıcıya, tedarikçiye ve son tüketiciye yansıtırlar.¹²⁰

Gelişmekte olan ülkelerde harcama üzerinden alınan vergiler tasarrufu teşvik ederek ve döviz tasarrufu sağlayarak kalkınma açısından önemli bir rol oynayabilir. Ayrıca, bu vergiler nispi fiyatları bozarak tüketimin kısılmasına yardımcı olabilir. Tüketim malları üzerinden alınan dolaylı bir vergi tüketimin maliyetini arttırarak; bu tür mallara yapılan harcamaları kısıtlayabilir. Örn: Lüks tüketime konu olan mal fiyatlarının, yüksek ithalat vergileri ile arttırılması yoluyla hem tasarruf sağlanabilir

¹¹⁶ Barış Yıldız, "Vergi Politikası İle Yoksulluk Azaltılabilir Mi?", **Global Journal Of Economics And Business Studies**, 2016,Cilt:5, Sayı:9, s.92.

¹¹⁷ Cahit Odabaşı, **Vergileme Ve Firma Davranışları: Türkiye Otomobil Piyasası**, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara, 2007, s.147.

¹¹⁸ C. Doğruyol, **Kamu Maliyesi: Bütçe Ve Borçlanma**, 4. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi, 2010,s.241.

¹¹⁹ Nadaroğlu, s.418.

¹²⁰ Ayşe Elif Yıldırım "Avrupa Birliği ve Türk Vergi Sistemlerinde Özel Tüketim Vergisi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2015,Cilt: 19, Sayı:1,s.226.

hem de talep kısılmış olur.¹²¹ Ancak, bunun için bazı genel, idari ve ekonomik ilkelerin izlenmesi gereklidir. Bu kapsamda vergilendirilecek mal ve hizmetin seçimi, mal talebinin fiyat esnekliğinin düşük olması ve lüks malların vergilendirilmesine ağırlık verilmesi önemlidir.¹²²

Vergi hasılatı ağırlıklı olarak dolaylı vergi gelirlerinden oluşan bir sistemde, kamuyu finanse etme görevi, marjinal tüketim eğilimi yüksek olan yani gelirinin çok büyük bir kısmını harcamak zorunda olan yoksul kesime düşmektedir. Ekmek, süt, et, peynir, yumurta, çay, tuz, şeker, temizlik ürünleri, elektrik, su, doğal gaz, kömür v.b. temel tüketim malları üzerine koyulan dolaylı vergiler, düşük gelirli kesim üzerindeki vergi yükünü arttıracığından ödeme gücü ilkesi ile bağdaşmayacaktır. Çünkü hem, üzerine vergi koyuldu diye tüketiminden vazgeçemeyecekleri kadar zaruri ürünler dahi verginin konusuna girebilmekte, hem de tersine artan oranlılık nedeniyle vergide adalet ilkesine aykırılık teşkil etmektedir.

Öte yandan, az gelişmiş ülkelerde çok önemli bir rolü olan diğer bir tüketim vergisi de gümrük vergisidir. Ülkeye giriş çıkışları kontrol etmek nisbeten kolay olduğu için gümrük vergileri belirli bir etkinlikte uygulama alanı bulmaktadır. Gümrük vergilerinin devlete bol ve kolay gelir sağlama dışında, ülkenin ithalat yapısını şekillendirmede de etkisi vardır. Gümrük vergisinin iktisadi etkilerine bakıldığında; lüks tüketim mallarına uygulandığında tüketimin kısılması ve döviz tasarrufu, yatırım ve ara mallarına uygulandığında ise, yurtiçi üretim maliyetlerinin artması gibi farklı sonuçlar ortaya çıkarır. Eğer, yurt içindeki üretim talebi karşılamaya yeterli olduğu halde ithalat yapıyorsa konacak gümrük vergisi yurt içi üretimi koruyucu etki yapacaktır.¹²³ Yurtiçi üreticinin korunması ise, yatırım kararlarını etkileyerek istihdam artışına katkı sağlayabilecektir. İşsizliğin yol açtığı yoksulluğu azaltmada, yurt içi üretimin arttırılması üreticinin korunması etkili olabilir.

Servet üzerinden alınan vergilerin de yoksullukla mücadelede büyük payı vardır. Gelir dağılımı eşitsizliğinin başlangıç noktası ve sürekliliğine de zemin hazırlayan miras sisteminin, servet vergisi oranlarında artış, verginin konusu içine

¹²¹ Aytaç Eker ve Hayal Şimşek, **Küreselleşme Ve Kamu Maliyesinde Yaşanan Dönüşüm**, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No:2009/392, s.241.

¹²² Siverekli,s.111.

¹²³ Yaşa,s.143.

girecek servet unsurlarının iyi bir denetim mekanizmasıyla takibi ve arttırılması, istisna ve muafiyet alanlarının daraltılması, küresel servet vergisi¹²⁴ uygulanması ve bu yolla elde edilecek vergi gelirlerinin, yoksul kesime yapılacak vergi harcamalarında kullanılması yoksulluğu azaltmada etkili olabilecek yöntemlerdir. Ancak, kapitalist sistem içinde radikal vergi reformları yoluyla sağlanacak bu iyileşme, yüksek gelirli kesimler tarafından tepkiyle karşılanabilir.¹²⁵ Mevcut koşullar altında sınırlı bir etkiye sahip olan servet ve servetin transferi üzerinden alınan veraset ve intikal vergisinde mali güce göre vergileme ilkesinin hakimiyeti, gelir dağılımı adaletsizliği açısından ilerlemeye olanak vermemekte, ancak var olan durumu muhafaza etmeye yetmektedir. Nitekim tüm dünya ülkelerinde, yoksulluk ve gelir dağılımı adaletsizliği büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmakta iken, başlangıç noktası verasetten intikale dayanan eşitsizlik olgusu üzerine politika üretilmemekte, aksine bir çok gelişmiş ülkede dahi, veraset ve intikal vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı düşük kalmaktadır.

Bir ülkede yoksullukla gelir dağılımında adalet sağlanması yoluyla mücadele edilmek isteniyorsa, vergi gelirlerinin ağırlıklı olarak gelir ve kurumlar vergilerinden oluşması gerekir. Gelir vergisinde subjektif kriterlere yer verilmesi, kurumlar vergisi kanunlarındaki teşvik mekanizmasının, yoksul yanlısı büyümeyi destekler nitelikte düzenlenmesi, tüm vergi kanunlarında, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yoksullara maliyetini arttırmayacak maddelere yer verilmesi gerekmektedir.

Tüketimi vergilendirirken, dikkate alınması gereken temel nokta, tüketim vergilerinin gelir dağılımını bozucu nitelikte olmamasıdır. Bunun içinde tüketim vergileri düşük gelirli olanların tükettiği zorunlu mallar üzerine konulmamalıdır. Örneğin, Kanada’da uygulanan KDV benzeri Federal mal ve hizmet vergisi (GST) genel oranı %5 olmakla beraber alt gelir gruplarının gelirlerinin daha büyük bir kısmını oluşturabilecek temel market ürünlerinde, tarımsal ürünlerde, ilaç ve tıbbi

¹²⁴ Ayrıntılar İçin Bakınız; Ersan Bocutoğlu, “Piketty’nin İkiz Günahı: Gelir ve Servet Dağılımı Meselesini Tekrar İktisadi Analizin Merkezine Yerleştirmek ve Küresel Servet Vergisi Önermek” **Hak-İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi**, Cilt:5, Sayı:12,ss. 30-53.

¹²⁵ Gelir dağılımı adaletsizliğini önlemede küresel servet vergisi öneren Thomas Piketty’nin işaret ettiği gelir ve servet dağılımı adaletsizliğinin doğurduğu tabii sonuçlardan birisi de, yüksek gelir gruplarının ve bilhassa finansal elitin, piyasalarda “piyasa gücü” elde etmesi, bu güç aracılığıyla elde ettikleri ve miras yoluyla aktardıkları serveti “lobiler” vasıtasıyla siyasal güce dönüştürmesi ve sistematik de-regülasyonlar aracılığıyla belirli endüstrilerde oligopolcü yapılar oluşturmasıdır.

hizmetlerde bu oran %0'dır. Ayrıca sağlık hizmetleri ile eğitim hizmetleri bu vergiden muaf tutulmaktadır.¹²⁶

D. Vergilemede Adalet ve Yoksulluk ilişkisi

Vergilendirmede eşitlik ilkesi yatay adalet - dikey adalet ayırımına tabi tutulur. Yatay adalet; gelir, gider, servet, ailevi özellikleri benzer durumda bulunan kişilerin vergilendirilirken eşit işleme tâbi tutulmasını, dikey adalet ise eşit durumda olmayan kişilere eşitsizlikleri derecesinde farklı davranılmasını, farklı işlem yapılmasını gerektirir.

Vergilendirmede adalet açısından devlet ve mükellef sürekli kendi istekleri doğrultusunda girişimlerde bulunmaktadır. Bu durum, sosyal gruplar tarafından kendi lehlerine sonuç sağlayacak, devlet açısından da vergi reformları yapılmasına olanak sağlayacaktır.¹²⁷

Hukuk devleti kavramı vergi adaletinin, kanun önünde eşitlik -ya da yatay adalet-yönü ile ilgilendiği halde sosyal devlet gelir, servet, harcama, aile yükü vb. yönlerden farklı durumlarda olanların ne ölçüde farklı vergilendirilecekleri, başka bir deyişle dikey adalet sorunu ile ilgilidir.

Sosyal devlette bir yandan sosyal adalete ve gelirin ve servetin yeniden dağıtılmasına, öte yandan da planlı kalkınmaya yönelen vergi tedbirleri önem kazanmaktadır. Hukuk devletinin kanun önünde eşitlik anlayışı, sosyal devletle ekonomik ve sosyal bir içerik kazanarak fırsat ve olanak eşitliğine dönüşmüştür. Buna göre, sosyal devlet kavramı açısından tek başına yatay adalet yeterli değildir.¹²⁸

Düşük ve orta gelir düzeylerinde ücretli çalışanların, özellikle de uzun yıllar boyunca asgari ücret düzeyinin üzerinde gelir elde edememiş çalışan yoksulların vergilendirilmesinde, emek gücünün süreksizliği, hastalık durumu, başka bir gelirinin olmaması, eğitim ve sağlık olanaklarına erişim olanaklarının kısıtlılığı, kamu kaynaklarına erişim kısıtlılığı, lobicilik faaliyetlerinin kısıtlılığı, örgütlü çalışma olanaklarının önündeki engeller, bakmakla yükümlü olduğu insan sayısının fazlalığı

¹²⁶ Yıldız,s.96.

¹²⁷ Veli Kargı ve Cihan Yüksel; "Türkiye'de Vergi Aflarının Vergi Adaleti Ve Mükellefler Üzerine Etkileri", **Maliye Araştırma Merkez Konferansları**, 2010, 54. Seri, s.7.

¹²⁸ Çağan, ss.139-147.

gibi kendi olanaklarıyla engelleyemeyeceği kısır döngülere yol açan etmenlerin göz önünde bulundurulması gerekir. Çalışan yoksulluğunu dikkate alan bu bakış açısı, sosyal devletin gerektirdiği dikey adalet ve vergilendirmede ödeme gücünün tespit yöntemlerinden ayırma kuramının gereğidir. Ayrıca, artan oranlı gelir vergisi tarifesinin yoksullukla mücadele için belirtilen amaçlar doğrultusunda etkili olabilmesi için muafiyet, istisna ve indirimlerden yararlananların ağırlıklı olarak üst gelir grubundakiler olmaması gerekir. Artan oranlı tarifede, ilk dilime uygulanan vergi oranını düşük tutma, asgari ücreti vergi dışı bırakma ve kaynaktan kesinti yoluyla vergilendirilen ücretli çalışanların bazı vergi indirimlerini yapmasına olanak tanıma gibi uygulamalarla alt gelir grubundakilerin kullanılabilir gelirlerini arttırmak hedeflenmektedir¹²⁹

Serveti, gelir dağılımını ve kişiler arasındaki yaşam standardı farklılıklarını iyileştirmek için maliye politikasının elinde çeşitli olanaklar vardır. Veraset vergileri dik oranlı hale getirilebilir; bu verginin istisna ve muafiyet hadleri yüksek tutulmayabilir, harcama vergileri derecelendirilebilir ve bu verginin yapısına artan oranlılık sokulabilir; yine artan oranlı gelir vergileri ile gelir ve servet dağılımındaki eşitsizliklerin artmasına engel olunabilir.¹³⁰ Artan oranlı vergi tarifesinde, düşük ücretli çalışanların, yıl içinde bir üst vergi dilimine geçişini engelleyecek önlemler düzenlenebilir. Çalışanın eline geçen net asgari ücretin yıllık tutarı, tarifenin ilk diliminin başlangıç tutarı olarak belirlenebilir.

E.Vergi Yükünün Dağılımı ve Yoksulluk İlişkisi

Makro açıdan kamu kesimi büyüklüğünün ölçülmesinde de kullanılan vergi yükü, toplam vergi gelirlerinin gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) içindeki payını göstermekle birlikte devletin, kaynakların ne kadarını özel ekonomiden kamuya aktardığının da bir göstergesidir.¹³¹

¹²⁹ ASO, **İşsizlik ve Bölgesel Gelir Dağılımı Eşitsizliğiyle Mücadele İçin “Yerel Asgari Ücret Uygulaması”**, 2005, s.8. <http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/yayinlarimiz/ASOAsgariUcretRaporu.pdf>. Erişim: 03.03.2019.

¹³⁰ Türk, s.20.

¹³¹ H. Kirmanoğlu, **Kamu Ekonomisi Analizi**, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 4. Baskı, İstanbul, 2013, s.41.

Vergi yükünün yoksulluk ile ilişkilendirilmesi, artan kamu harcamalarına bağlı olarak kamusal finansmanın zorunluluğu üzerinden açıklanabilir. Buna göre kamu harcamalarındaki artışlar vergilerin temel belirleyicisi olmakla birlikte, maliye politikasının ekonomik hedeflere uyum sağlaması açısından da vergi yükü bir araç olarak kabul edilmektedir.¹³²

Vergi yükü tek tek bireyler için kişisel vergi yükü şeklinde hesaplanabildiği gibi vergi türlerine (dolaylı-dolaysız vergi yükü) göre ya da üretim faktörleri üzerindeki (emek-sermaye) vergi yükü de hesaplanabilmekte veya ekonominin bütünü için toplam vergi yükü hesaplanabilmektedir. Bu hesaplama yöntemleriyle, vergilerin hangi kesim üzerinde daha çok baskı unsuru oluşturduğunun tespiti kolaylaşırken, hangi vergi türüne ağırlık verildiğinin tespitine de olanak sağlanır. Vergi yükü verileri; gelir dağılımının düzeltilmesi, çalışanların yoksulluktan korunması ve istihdam yaratma amacına yönelik vergi politikalarının uygulamaya koyulmasında yükün finansal etkisini en fazla yaşayan kesimin tespitine olanak vermektedir.

Kişilerin katlanmak zorunda oldukları vergi yükü, kişisel vergi yükü olarak tanımlanır. Kişisel vergi yükü, kişinin belli bir dönemde (yılda) ödediği tüm vergilerin o dönemde elde ettiği toplam gelire oranı şeklinde hesaplanmaktadır¹³³

Yoksulluğun önlenmesi veya yoksulluğa neden olan gelir dağılımı adaletsizliğinin önüne geçilmesi için, öncelikle uygulamada yer bulan vergilerin bireylerin geliri, serveti ve harcamalarına bağlı olarak gücü oranında vergi ödemesi gerektiğini öneren ödeme gücü ilkesinin dikkate alınıp alınmadığının sorgulanması gerekmektedir. Ayırma kuramı gereğince de, beden gücüyle sınırlı temel geçim faaliyetleri nedeniyle vergi yasaları karşısında kayrılması daha elzem görünen emek üretim faktörünün, şahsi durumlarını (sakatlık, hastalık, bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısı, yaş) göz önünde bulunduran düzenlemelere ihtiyaç vardır. Söz konusu ücretli çalışanların katlanmak zorunda oldukları vergi yükü ise, net kişisel ortalama vergi oranına (NPATR) bakılarak belirlenebilmektedir.

Net kişisel ortalama vergi oranı, ortalama gelir elde eden bekar bir işçinin ödediği gelir vergisi ve sosyal güvenlik primleri kesintilerinin brüt ücrete

¹³² Durkaya, s.13.

¹³³ Ceyhan İnaltong, “Vergi Yüğü: Türkiye ve Oecd Ülkeleri Karşılaştırması” **Vergi Dünyası Dergisi**, 2012, Cilt:31, Sayı: 369, s.17.

oranlanmasıyla bulunur. Bu oran, brüt ücretin yüzdesi şeklinde ifade edilir. Verginin gelire oranı olarak tanımlanabilecek olan vergi yükünün etkisi ölçülürken, sadece dolaysız ve dolaylı vergiler değil, parafiskal yükümlülükler içinde yer alan sosyal güvenlik ödemelerinin de dikkate alınması yükün etkisinin daha bütünsel ölçümünü sağlayabilecektir.¹³⁴

F. Kayıt Dışı Ekonomi ve Yoksulluk İlişkisi

Kayıt dışı ekonomi gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerde çözümü her geçen gün zorlaşan bir sorundur. Kayıt dışı ekonomi; fiilen gerçekleşmesine rağmen devletten gizlenen, kayda geçirilmeyen ya da geçirilemeyen ve bu nedenle denetlenemeyen faaliyetler olarak tanımlanmakta ve milli gelirin hesaplanmasında katkısı bulunmayan faaliyetler olarak ifade edilmektedir.¹³⁵ Bu faaliyetler, yasadışı (uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı, dolandırıcılık, hırsızlık v.b.) olabileceği gibi yasaklanmamış faaliyetlerin bilinçli olarak bildirilmemesi ve bu yolla vergi alınmasının önüne geçilmesi şeklinde de olabilir.

Mali alanda yarattığı vergi kayıpları, bütçe açıkları ve bu açık ve kayıpların finansmanı için başvuru yolları, ekonominin genel dengesi üzerinde bozulmalar meydana getirmekte, yoksulluğu arttırarak vergiye karşı mükellef uyumunu azaltmaktadır.¹³⁶ Kayıt altına alınmayan/alınamayan ancak üretim ve bölüşüm sürecinden pay alan kesimdeki artış ekonomik dengeleri etkilemekte, durumun telafisi için kayıtlı mükellefler üzerindeki vergi baskısı arttırılmaktadır.

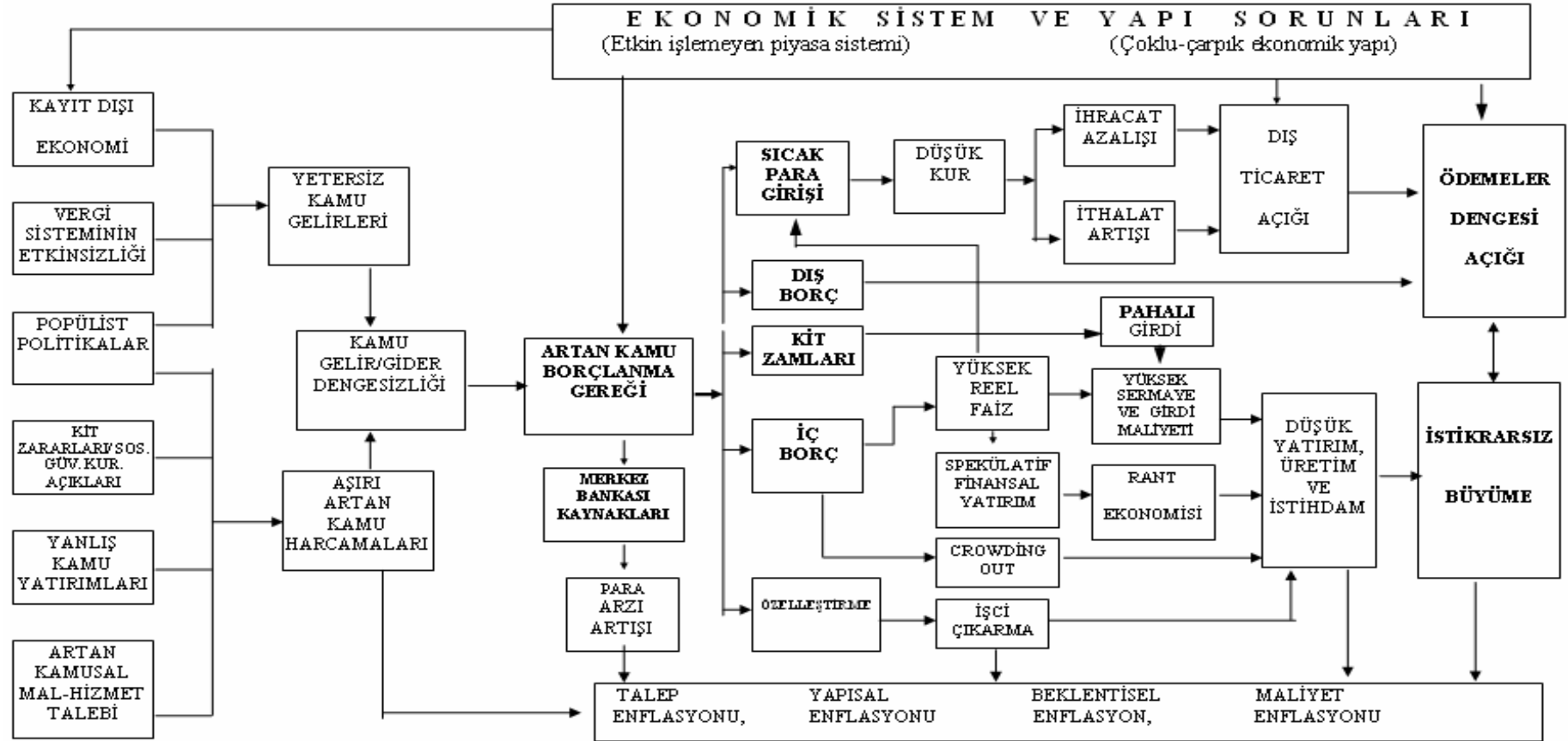
Şekil 2’de, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kayıt dışılıkla mücadele etmek suretiyle, etkin bir vergi sistemi oluşturmak ve bu yolla kalkınmanın iç finansmanını sağlamak yerine dış borçlara yönelmesinin ortaya çıkardığı olası sonuçlara yer verilmiştir.

¹³⁴ İnaltong,s.16.

¹³⁵ Erdoğan Teyyare, “OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi Ve Kurumsal Kalite İlişkisi”, **Economics & Business**, 2018,s. 52.

¹³⁶ Murat Aydın ve Timür Türgan, “Yoksullukla Mücadelede Vergi Politikası Ve Türkiye”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2011,Cilt: 16,Sayı:1, ss. 249-274.

Şekil 2: Kamu Açıklarının Finansman Şekilleri ve Yarattığı Sonuçlar

Kaynak: Prof. Dr. Yaşar Uysal, "Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Bağlamında Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler," *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Nisan-Haziran 2007, Cilt:9 Sayı:2.s.264.

Kayıt dışı ekonominin, negatif etkilerini açıklayan çalışmalara göre; kayıt dışı ekonomi, ekonomik göstergelerde ve kararlarda tutarsızlığa, vergi gelirlerinde azalmaya, vergi yükünün adaletsiz dağılımına, haksız rekabete, kaynakların verimsiz kullanılmasına, refah kaybına, toplumsal bozulmaya, bütçe açıklarına ve borçlanmaya sebep olmakta, fason üretimi teşvik etmekte, yabancı sermaye girişini engellemektedir.¹³⁷

Ayrıca kayıt dışı istihdam, sosyal sorunlara yol açmakta, çalışanları güvenlik ve sağlık olanaklarından yoksun bırakmaktadır.¹³⁸ Devletin gelir elde etmek için vergi adaletini sağlamak ve vergi tabanını genişletmek yerine kayıt altındaki işveren ve işçilerden yüksek oranlı vergiler ve sosyal güvenlik kesintileri yapması, işverenleri ve çalışanları kayıt dışı çalışmaya bazen teşvik etmekte, bazen de zorlamaktadır.¹³⁹ Gelir düzeyi düşük ve iş değiştirme veya yeni bir iş öğrenme olanaklarından yoksun, kalifiye olmayan, eğitim düzeyi düşük çalışan kesimi, yasal olarak belirlenen asgari ücret düzeyinin altında, sağlık güvencesinden yoksun olarak çalışmaya zorunlu bırakmaktadır.

Öte yandan kayıt dışılığın yüksek olduğu ülkelerde, yoksullukla mücadele açısından oldukça önemli bir değişken olan asgari gelir düzeyinin tespitinde büyük sorun yaşanmaktadır.¹⁴⁰ Hanehalklarının asgari gelir düzeyinin olduğundan düşük veya yüksek tespit edilmesi, mücadeleyi zorlaştırmakta, ihtiyacı olmadığı halde vergi harcamalarıyla desteklenen haneler olabileceği gibi, ihtiyacı olan hanelerin de sosyal yardım ve vergisel ayrıcalıklardan yararlanmasını engelleyebilmektedir.

Kayıt dışı ekonominin azaltılması, orta ve uzun dönemde ekonomik istikrar, gelir dağılımı ve istihdam gibi birçok makro ekonomik unsurun iyileşmesine, ekonomide verimlilik düzeyi ve rekabet gücünün yükselmesine, ayrıca kamu gelirlerinin artmasına katkıda bulunabilmektedir.¹⁴¹ Buna göre, yoksullukla

¹³⁷ Hakkı Mümin Ay, “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomiyi Önlemede Bilgi Ekonomisinin Etkinliği ve Gelir İdaresinin Rolü”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2006, Sayı:2, s.63-65.

¹³⁸ Ahmet AY, İ.Halil Sugözü ve Savaş Erdoğan, “Türkiye’de Vergi Yükünün, Enflasyonun ve Vergi Affı Beklentisinin Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi Üzerine Ampirik Bir Uygulama (1985-2012)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Dr.Mehmet Yıldız Özel Sayısı, 2014, s.25.

¹³⁹ Adem Korkmaz, “Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2003, Cilt:45, s.52.

¹⁴⁰ Barış Yıldız, **Dünyada ve Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Uygulanan Mali Tedbirler ve Türkiye Analizi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,, Trabzon, 2013, s.238.

¹⁴¹ Teyyare, s.53.

mücadelede vergileri etkin bir araç haline getirmek, vergi tabanını genişleterek; vergi gelirlerinde artış sağlamak ve vergisini veren vatandaşın vergiye uyum sürecini sekteye uğratmamak için gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde kayıt dışı ekonomiyi önlemek büyük bir amaç haline gelmiştir.

II. AZ GELİŞMİŞ, GELİŞMEKTE OLAN VE GELİŞMİŞ ÜLKELERDE YOKSULLUĞUN BOYUTLARI VE VERGİ YAPILARI

Az gelişmişlik, kalkınma iktisadının ortaya çıkmasıyla önem kazanan, yoksul ülkelerin zengin ülkelere göre ekonomik, sosyal ve siyasal durumunu yansıtan göreceli bir kavramdır. Tarıma dayalı bir ekonomi, az sayıda zengin ve temel ihtiyaçlarını dahi karşılamakta zorlanan çok sayıda yoksuldan oluşan, orta sınıftan yoksun¹⁴² bir nüfus, düşük kişi başına GSYİH, düşük eğitim düzeyi, yetersiz beslenme, sağlık hizmetlerinden yoksunluk ve siyasi istikrarsızlık AGÜ'lerin özellikleri arasında sayılabilir. Geray (1991)'a göre ise AGÜ'lerin ortak özellikleri şu şekilde sıralanabilir.¹⁴³

- Ekonomik Özellikler;
 - Tarım dışı sektörlerde istihdam olanaklarının kısıtlılığı,
 - Tarımsal üretim tekniklerinin ilkel olması,
 - Tarım sektöründe işsizliğin ve özellikle gizli işsizliğin varlığı,
 - Kişi başına gelirin çok düşük olması,
 - Kişi başına tasarruf ve kapital donanımının düşük olması,
 - Harcamalar içerisinde yiyecek giderlerinin büyük paya sahip olması,
 - Dengesiz gelir dağılımı,
 - Pazar ve kredi olanaklarının yetersiz olması.
- Demografik ve Sosyal Özellikler;
 - Yüksek doğum ve ölüm oranı,
 - Yüksek nüfus artış oranı,
 - Kırsal nüfusun aşırı kalabalıklığı,

¹⁴² <http://www.ekodialog.com/az-gelismis-ulkeler/gelismemis-ulkelerde-orta-sinif.html>, Erişim:07.03.2019.

¹⁴³ Uçkun Geray, **Ekonomi**, İ.Ü. Orman Fakültesi Yayınları, İ.Ü. Yayın No: 3633, Or. Fak. Yayın No:408, İstanbul, 1991, s.51.

- Eğitim düzeyinin düşüklüğü

Dünya üzerinde belli ülkelerin diğerlerine göre, eğitim, sağlık, sanayileşme, teknoloji ve siyasal yönetim alanlarında diğer ülkelerin gerisinde kalmasının arkasında yatan temel nedeni sorgulayan Partant (2005), dünyanın geri kalan kısmını siyasi ve askeri egemenlikleri altına alan birkaç ulusun, egemenlikleri altına aldıkları toplumların fiziki potansiyellerini kullanarak, kendi ekonomik gelişmelerini sağladıkları, kaynaklarına el koydukları bölgelerin az gelişmişliğine ve teknolojik olarak gerilemelerine neden olduklarından söz etmektedir.¹⁴⁴

Partant'a göre; az gelişmişlik; egemen durumdaki ülkelerin bu ülkelere verdikleri işlevin bir sonucudur. Az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelere sanayi ürünleri ithal edebilmekte, buna karşılık hammadde, enerji ve bazı tarım mallarını ihraç etmektedir. Ancak, aralarındaki bu ticaret ilişkisinin ön koşulunda söz konusu malların üretiminde kullanılacak ara malların yine gelişmiş ülkelere ithal edilmesi vardır.

Ekonomik ve hukuki düzenlemelerle tek taraflı olarak bağımlı hale getirilmiş bu yoksul ülkelerin durumunu, sömürgecilikten yeni-sömürgeciliğe geçiş olarak nitelendiren Partant, eskiden olduğu gibi Üçüncü Dünyanın (yeryüzünün lanetlileri) başkaları (sömürgeci devletler) tarafından tanımlanmaya, adlandırılmaya biçimlendirilmeye (biçimsizleştirilmeye) devam ettiğini belirtir.¹⁴⁵

Dünya Bankası, analitik amaçlar için ekonomileri kişi başına düşen gelirlerine göre düşük, alt-orta, üst-orta ve yüksek gelirli ülkeler olarak dört gelir grubuna ayırmaktadır.¹⁴⁶

Kişi başına düşen GSYİH değerlerine göre 2017 yılına ait sınıflandırmaya göre;

- Kişi başına geliri 995 doların altında olan ülkeler düşük gelirli ülkeler grubunu,

- 996 dolar ile 3.895 dolar arası olan ülkeler alt-orta gelirli ülkeler grubunu,

¹⁴⁴ François Partant, Kalkınmanın Sonu, Çev. Fikret Başkaya, Maki Basın Yayın, Ankara, 2005, ss.52-53.

¹⁴⁵ Partant, ss.16-20.

¹⁴⁶ Fiyatlar ve döviz kurlarındaki dalgalanmalara uygulanan Dünya Bankası Atlas yöntemi yerel para biriminden dönüştürülen ABD doları cinsinden kişi başına gayri safı milli hasılatı (GNI) kullanır. Herhangi bir yıl için Atlas dönüşüm faktörü, bir yıl için ülkenin döviz kurunun (veya alternatif dönüşüm faktörünün) ortalaması ve önceki iki yıla ait döviz kurunun ortalamasıdır.

- 3.896 dolar ile 12.055 dolar arası olan ülkeler üst-orta gelirli ülkeler grubunu,

- 12.055 doların üzerinde olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkeler grubunu oluşturmaktadır.¹⁴⁷

Bölgesel bazda ise, ülkeleri Doğu Asya ve Pasifik, Avrupa ve Orta Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Kuzey Amerika, Güney Asya, Sahra-altı Afrika şeklinde ayrıma tabi tutmaktadır.

Tablo 4: Dünya Kalkınma Göstergeleri: Ülke Sınıflandırması/Dünya Ekonomisinin büyüklüğü (2017 Yılı)

2017	Nüfus	(Kapladığı Alan)	Nüfus Yoğunluğu	Gayri Safi Milli Gelir	Gayri Safi Milli Gelir
	Milyon	Km (Bin)	Km Başına Kişi Sayısı	Milyar Dolar	Kişi Başına Dolar
Dünya	7,530.4	134,325.1	58	78,060.8	10,366
Doğu Asya Ve Pasifik	2,314.4	24,825.2	95	23,538.0	10,170
Avrupa Ve Orta Asya	915.5	28,461.1	33	20,738.4	22,651
Latin Amerika Ve Karayipler	644.1	20,425.5	32	5,282.1	8,200
Orta Doğu Kuzey Afrika	444.3	11,370.6	40	3,219.0	7,245
Kuzey Amerika	362.5	19,816.2	20	20,561.3	56,722
Güney Asya	1,788.4	5,135.3	375	3,117.5	1,743
Sahra-Altı Afrika	1,061.1	24,291.1	45	1,542.6	1,454
Düşük Gelirli Ülkeler	732.4	15,326.0	51	545.0	744

¹⁴⁷ <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> Erişim:07.03.2019.

Alt Orta Gelirli Ülkeler	2,972.6	22,269.1	135	6,296.5	2,118
Üst Orta Gelirli Ülkeler	2,576.2	56,967.0	46	21,103.4	8,192
Yüksek Gelirli Ülkeler	1,249.1	39,763.1	33	50,132.5	40,136

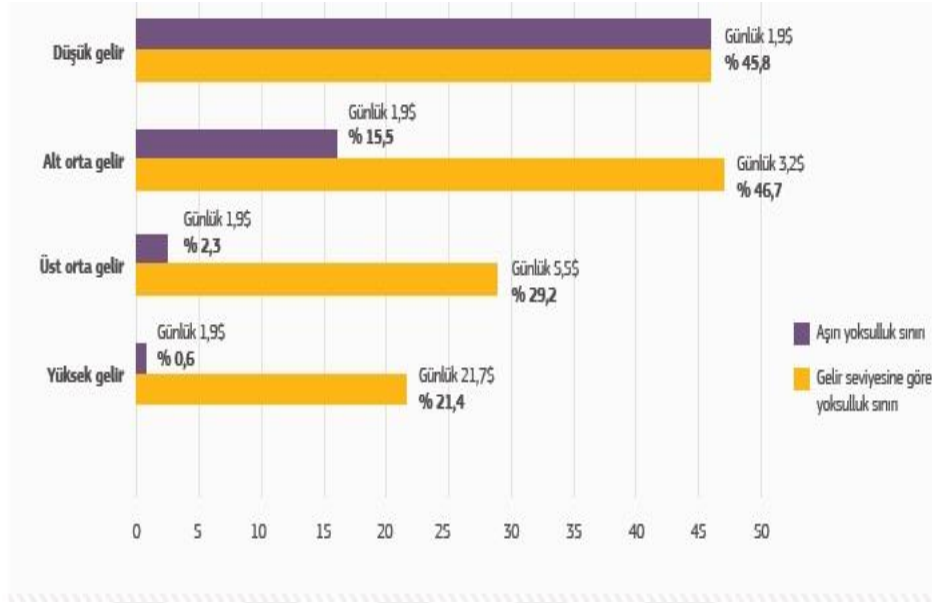
Kaynak: <https://databank.worldbank.org/data/home.aspx> Worldbank.Erişim:05.01.2019

Tablo 4'teki düşük gelirli ülkeler arasında; Afganistan, Gine - Bissau, Sierra Leone, Benin, Haiti, Somali, Burkina Faso, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Güney Sudan, Burundi, Liberya, Suriye Arap Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Madagaskar, Tacikistan, Çad, Malavi, Tanzanya, Komorlar, Mali, Togo, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Mozambik, Uganda, Eritre, Nepal, Yemen, Etiyopya, Nijer, Zimbabwe, Gambiya, Ruanda, Gine ve Senegal yer almaktadır. Birkaçı hariç ülkelerin büyük kısmı Sahra Altı Afrika grubunda yer almaktadır. Kişi başına düşen gayrisafi milli gelire göre, en yüksek gelire sahip Kuzey Amerika ile en düşük gelire sahip sahra altı Afrika ülkelerinde yaşayan bireyler arasında 39 kat fark vardır.

2018 yılı Nisan ayı verilerine göre, Düşük gelirli ülkelere, günlük 1,90 doların altında gelir eden nüfusun toplam nüfusa oranı %45,8'dir. 1990 yılından 2017 yılına kadar ortalama nüfus artış hızları 2,7'nin altına inmeyen bu ülkelere, km başına düşen insan sayısının 1990 yılından (24,8), 2017 yılına (51,5) gelindiğinde yaklaşık 2 kat arttığı görülmektedir.

Doğumda yaşam beklentisinin 63 yıl olduğu düşük gelirli ülkelere, temel gıda, eğitim ve sağlık harcamaları da yetersizdir. 5 yaş altı çocukların %19,1'i, yetersiz beslenme nedeniyle olması gerektiği kilonun altında kalmakta, doğan her 1000 canlının 63'ü (5 yaş altı) hayatını kaybetmektedir. Ayrıca 15- 49 yaş arası nüfusun, %2.7'si HIV virüsü taşımaktadır.

Şekil 3: Gelir Seviyesine Göre Farklılaştırılmış Yoksulluk Sınırları

Kaynak: WordBank. (<https://www.businessinsider.com/world-bank-released-new-poverty-lines-see-where-your-country-falls-2017-10>).güncelleme:2018/nisan

Şekil 3'te; 1,90 dolarlık aşırı yoksulluk sınırının yanında, ülkelerin gelir düzeylerine göre Dünya Bankası tarafından belirlenen üç farklı yoksulluk sınırına daha yer verilmiştir. Ülkelerin gelir düzeylerine göre oluşturulan yoksulluk sınırları; alt-orta gelir grubu ülkelerde (Kamboçya, Guatemala, Moğolistan, Tonga, Tunus, Zambiya gibi) 3,2 dolar, üst orta gelirli ülkelerde (Arnavutluk, Brezilya, Grenada, Irak, Malezya, Türkiye gibi) 5,5 dolar ve yüksek gelirli ülkeler için (Avustralya, Kanada, Kıbrıs, Yunanistan, İspanya, İsveç, Amerika Birleşik Devletleri, Uruguay gibi) 21,4 dolar olarak belirlenmiştir.

2017 verilerine göre, kişi başına düşen gayrisafi milli gelirin 744 Dolar olduğu düşük gelirli ülkelerde, gelir dağılımının da adaletsiz olduğu hesaba katılırsa, yoksulluğun boyutları daha da belirginleşecektir. Nüfusun %'lik dilimlerinin gelirden aldığı %'lik paylara göre, ülkelerin kendi içlerindeki gelir paylaşımları ve nispi yoksulluk oranları hakkında bilgi edinilebilir. Gelirin adil dağılıp dağılmadığı, değeri 0 ile 1 arasında değişebilen Gini katsayısı üzerinden analiz edilmektedir. Katsayının 0'a yaklaşması daha adaletli, 1'e yaklaşması ise adaletsiz bir gelir dağılımı olduğunu göstermektedir.

Kurumsallaşmanın ve istatistiki veri çalışmaların yetersizliği, az gelişmiş ülkelerdeki gelir dağılımı verilerine ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Aşağıda Tablo 5’te düşük gelirli ülkeler arasında en adaletsiz gelir dağılımını yaşayan seçilmiş 5 ülkenin gelir dağılımı oranlarına ve Gini katsayısına yer verilmiştir.

Tablo 5: Düşük Gelir Grubundaki 5 Ülkenin Gelir Dağılımı (%'lik Dilimler)

	En Düşük % 20	İkinci % 20	Üçüncü %20	Dördüncü % 20	En Yüksek %20	Gini Katsayısı
GÜNEY AFRİKA	2,4	4,8	8,1	16,5	68,2	0,63
NAMBİYA	2,8	5,8	9,8	17,9	63,7	0,591
SURİNAM	1	6,3	12,6	19,9	60,2	0,576
ORTA AFRIKA CUMHURİYETİ	3,3	7	11,1	17,7	60,9	0,562
MOZAMBİK	4,2	7,6	11,2	17,4	59,5	0,54

Kaynak:<https://databank.worldbank.org/data/home.aspx>Worldbank.Erişim:05.01.201

9Worldbank, 2017

Tablo 5’e göre, Güney Afrika, dünya genelinde en yüksek gini katsayısına sahip ülkedir. Bu ülkede katsayı, 0,63 ile 1 ‘e oldukça yaklaşmış, en zengin ile en fakir %20 lik nüfus arasında 28 kat fark oluşmuştur. Nüfusun %80’i, gelirin sadece %31,9’ini paylaşıırken, en zengin %20’lik nüfus, gelirin % 68,2 sini paylaşmaktadır. Düşük gelirli ülkeler bazında gelir dağılımı adaletsizliğinin en yoğun yaşandığı ülkeler sırasıyla; Güney Afrika, Nambiya, Surinam, Orta Afrika ve Mozambik’tir.

Tablo 6:Alt-Orta Gelir Grubundaki Ülkeler Arasında En Yüksek Gini Katsayısına Sahip Ülkenin Gelir Dağılımı (%'lik Dilimler)

	EN DÜŞÜK % 20	İKİNCİ % 20	ÜÇÜNCÜ %20	DÖRDÜNCÜ % 20	EN YÜKSEK %20	GİNİ KATSAYISI
ZAMBİYA	2,9	6	10,6	19,3	61,3	0,57

şekil 3'e göre, alt orta gelir grubunda nüfusun %15,5' i 1.90 doların altında gelir elde etmekte, %46,7 si ise günlük 3,2 doların altında gelir elde etmektedir. Mutlak yoksul sayısı az gelişmiş ülkelere nazaran azalsa da, gelir dağılımının adaletsizliği benzer boyutlardadır. Bu gelir grubunda gelir dağılımının en adaletsiz olduğu lke Zambiya'dır. Tablo 6'ya göre; Zambiya'da en zengin %20'lik nüfusun elde ettiği gelir ile en fakir nüfusun elde ettiği gelir arasında 21 kat fark vardır.

Tablo 7: st-Orta Gelir Grubundaki lkeler Arasında En Yüksek Gini Katsayısına Sahip lkenin Gelir Dağılımı %'lik Dilimler

	EN DüşüK % 20	İKİNCİ % 20	ÜÇÜNCÜ %20	DÖRDÜNCÜ % 20	EN YÜKSEK %20	GİNİ KATSAYISI
BOSTWANA	2,8	5,7	9,5	16,9	65	0,6

Kaynak:<https://databank.worldbank.org/data/home.aspx>Worldbank.Eriřim:05.01.2019

şekil 3'e göre st orta gelirli ülkelerde nüfusun yalnızca %2,3' günlük 1,90 doların altında gelir elde etmekte, %29,2'si ise günlük 5,5 doların altında gelir elde etmektedir. Tablo 7'ye göre; Gini katsayısının yüksekliği açısından st-orta gelir grubu içinde birinci ve dünya genelinde üçüncü sırada yer alan Bostwana, kişi başına düşen gelir yüksekliğinin yoksulluğu azaltmaya yetmediğine en iyi örnektir. Bu lke, 2017 yılında kişi başına düşen 6.820 dolar geliriyle st orta gelir grubunda bulunmasına rağmen, en düşük gelirli %20' lik nüfus ile en yüksek gelirli %20'lik nüfusun elde ettiği gelir arasında 23 kat fark bulunmaktadır.

Yoksulluğu, yalnızca gelir düşüklüğü ve gelir eşiitsizliği olarak ele almak çözüm üretilmesini zorlaştırır. Eşiitsizlik sadece gelirin adaletsiz paylaştırılmasıyla ilgili olmayıp, servetin adaletsiz paylaştırılması; sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim olanaklarındaki farklılıklar; bölgelere, dinlere ve ırklara göre yapılan ayrımcılıklar da eşiitsizlik kavramının bileşenleri arasındadır.¹⁴⁸ Bu nedenledir ki, çok boyutlu

¹⁴⁸ İhh (İnsan Hakları ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı), **İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Küresel Adaletsizlik Dünya Yoksulluk ve Eşiitsizlik Raporu**, Araştırma 83, İnsan Hakları Ekim 2018, s.4.

yoksulluk endeksinde yoksulluk; sağlık, eğitim ve yaşam standardı açısından ele alınmaktadır. Sağlık boyutunda; beslenme ve bebek ölüm oranları, eğitim boyutunda, okullaşma ve eğitime devam süresi, yaşam standartları boyutunda ise; pişirme yakıtı, sıhhi koşullar, konut, elektrik, içme suyu ve varlıklar bakımından hesaplama yapılmaktadır.

2018 yılı Küresel ok Boyutlu Yoksulluk Endeksi (ÇBYE) sonuçlarına göre; dünyada toplam 1.3 milyar yoksul birey bulunmaktadır. Çok boyutlu yoksul bireylerin üçte ikisi orta gelirli ülkelerde, çok boyutlu yoksul bireylerin %83'  Sahara Altı Afrika ve Güney Asya'da yaşamaktadır. Bu bireylerin %46' sı aşır yoksul kategorisinde yaşamakta, yarısı ise çocuklardan oluşmaktadır. 35 ülkede ise çocukların en az yarısı yoksul kategorisindedir.¹⁴⁹ Kır ve kent ayırımında çok boyutlu yoksulluk oranlarına göre, tüm dünyada, kırsal bölgelerde 1.1 milyar insan (%85) ok boyutlu yoksulluk içinde yaşamakta, kentsel bölgelerde ise bu sayı 200 milyonu (%15) bulmaktadır.

Çok boyutlu yoksul bireylerin üçte ikisinin orta gelirli ülkelerde bulunduğunu dikkate alındığında, Dünya Bankası'nın günlük gelir bazında sınıflandırmasına göre, orta gelirli olarak kabul edilen birçok ülkenin, çok boyutlu yoksulluk açısından başarısız olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ülkelerin gelir düzeyi ve gelir dağılımı adaletsizliğinde vergi yapılarının etkisi olup olmadığını anlamak için vergi sistemlerinin genel özelliklerine bakmak gerekmektedir. Az gelişmiş ülke vergi sistemlerinin temel özellikleri şu şekilde ifade edilebilir:

- Kamu gelirlerinin GSMH içindeki payının düşük olması
- Vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payının yüksek olması
- Kamu finansmanında, dış borçların ve hibelerin payının yüksek olması
- Vergi gelirleri içinde dış ticaret vergilerinin payının yüksek olması
- Sosyal güvenlik katkı paylarının düşük olması
- Vergi yönetimi ve teşkilatının olmaması/ zayıf olması
- Toplanan gelirlerin silahlanma ve iç savaş harcamalarında kullanılması nedeniyle, yeterli kamu hizmeti sunamayan ülkelerde, vergi bilincinin oluşmaması

¹⁴⁹ http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/2018-kueresel-cok-boyutlu-yoksulluk-endeksi—cbye—sonuclar.html, Erişim:04.04.2019.

Ülkelerin vergi yapısını ve yoksulluğu önlemede vergileri ne şekilde kullandıkları, ya da vergilerin de yoksulluğa ne şekilde neden olabileceği hususları, toplam vergi gelirleri içinde, gelir vergilerinin, harcama vergilerinin, sosyal güvenlik katkı paylarının ve diğer vergilerin paylarına bakılarak değerlendirilebilir.

Tablo 8: Dünya Kalkınma Göstergeleri: Merkezi Yönetim Gelirleri

	Gelir, Kar ve Sermaye Kazançları Üzerindeki Vergiler		Mal Ve Hizmet Vergileri		Uluslararası Ticaretten Alınan Vergiler		Diğer Vergiler		Sosyal Güvenlik Katkılar Payları		Hibeler Ve Diğer Gelirler	
Yıl/ Gelirin Yüzdesi	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2010	2016	2010	2016
Dünya	22	23	31	34	4	4	1	1	7	17	16	14
Doğu Asya ve Pasifik	34	32	29	29	4	3	1	1	0	1	17	20
Avrupa Ve Orta Asya	18	19	34	36	1	1	1	1	32	30	11	10
Latin Amerika ve Karayipler	23	30	39	33	4	4	1	1	12	11	15	13
Orta Doğu Kuzey Afrika	25	..	31	..	5	..	1	..	3	..	41	..
Kuzey Amerika	50	54	3	3	1	1	1	1	31	29	8	7
Güney Asya	18	22	30	42	15	22	2	1	0	0	24	15
Sahra-Altı Afrika	22	..	26	..	15	..	0	..	0	..	30	..
Düşük Gelirli Ülkeler	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Alt Orta Gelirli Ülkeler	25	20	31	36	6	5	1	0	1	1	21	18

Üst Orta Gelirli Ülkeler	19	21	36	35	4	3	1	1	11	11	15	16
Yüksek Gelirli	25	26	31	31	1	1	2	2	30	30	12	10

Kaynak: <http://wdi.worldbank.org/table/5.6>#Erişim:15.11.2018

Tablo 8'e göre; 2010-2016 yılları kıyaslandığında, alt-orta gelir grubu ülkelerin dolaysız vergi gelirlerinin %25'den % 20'ye düştüğü, buna karşılık dolaylı vergi gelirlerinin % 31'den %36 ya yükseldiği, üst-orta gelir grubunda dolaysız vergi gelirleri %19'dan %21'e çıkarken dolaylı vergi gelirlerinde %1'lik bir azalma olduğu, yüksek gelirli ülkelerde dolaysız vergi gelirlerinin %25'den %26'ya yükseldiği, buna karşılık dolaylı vergi payının sabit kaldığı görülmektedir. Alt orta gelir grubu ülkelerde dolaylı vergiye yönelim artarken, yüksek gelirli ülkelerde dolaysız vergi yoğun vergi yapısı devam etmektedir.

Merkezi yönetim gelirleri içinde gelir ve karlar üzerinden alınan vergilerin payına bakıldığında, 2016 yılı itibariyle dünya ortalamasının %22 iken, en yüksek oranın % 54 ile kişi başına düşen gelir düzeyi en yüksek olan Kuzey Amerika ülkelerinde toplandığını görülmektedir. Tablo 8'deki verilere göre; GÜ' ler yoğunlukla gelir, kar ve sermayeyi vergilendirirken, AGÜ ve GOÜ'ler tüketimi vergilendirmektedir. Alt orta ve üst orta gelir grubu ülkelerde, mal ve hizmet vergilerinin payının (sırasıyla %36 ve %35), gelir ve kar üzerinden alınan vergilere (% 20 ve %21) kıyasla yüksek olduğu görülmektedir. Mal ve hizmet vergileri payının en yüksek olduğu ülkeler, Güney Asya ülkeleri iken (%42) en düşük oran Kuzey Amerika (%3) ülkelerindedir. Gelişmiş ülkelerde gelir ve refah dağılımını etkilemede öncelik kişisel gelir vergisine verilmiş iken, gelişmekte olan ülkelerde bu tür vergilerin gelir dağılımındaki adaleti sağlamada kısıtlı düzeyde etkili olacağı öne sürülmektedir.¹⁵⁰

Az gelişmiş ülkelerde, kişi başına düşen gelirin düşüklüğü ve kurumsallaşma yetersizliğinden kaynaklı olarak, gelire, kişiye ve şirket kazançlarına bağlı olan vergiler oldukça sınırlıdır. Ülkelerin gelir seviyesi düştükçe ticaretten edinilen vergilerin önemi artarken, gelirden sağlanan önemsiz hale gelmektedir.¹⁵¹

¹⁵⁰ Durkaya, s.8.

¹⁵¹ David Greenaway ve C. Milner, "Fiscal Dependence on Trade Taxes and Trade Policy Reform", *Journal of Development Studies*, 1991 ,Cilt:27, Sayı:2, ss. 95-132.

Az gelişmiş ülkelerde, tarım, sanayi ve ticaret işletmelerinin gelişmemesi şirketleşmenin de düşük olmasına sebep olmaktadır. Bu ülkelerde güvenilir, genel kabul görmüş bir muhasebe kayıt sistemi bulunmaması, vergi örgütünün eleman kadrosunun miktar ve kalite yönünden zayıf olması vergi toplamayı güçleştirirken, kayıt dışılığı kolaylaştırmaktadır. Bunun için söz konusu ülkelerin yönetimi nispeten daha kolay olan dolaylı vergilere yönelmiş olması rastlantı değildir.¹⁵²

Prasad'a göre, gelişmekte olan ekonomilerde dolaysız vergilerden çok dolaylı vergilere yönelişinin temel nedenleri; bu ülkelerin gelir seviyesinin düşük olması nedeniyle gelir vergisi matrahının da nispi olarak küçük kalması, gelişmekte olan ülkelerde vergi toplamada etkinliğin zayıf kalması, vergi kaçırmanın boyutlarının yüksek olması ve gelişmekte olan ekonomilerde geniş bir kayıt dışı sektörün varlığıdır. Musgrave göre ise, tüketim vergisi, milli gelirden tasarruflara ayrılan payın artmasına, sermaye birikimine ve ekonomik büyümeye neden olmaktadır.¹⁵³

Ancak, gelir ve servet düzeyine bakılmaksızın ücretli, işsiz, zengin, fakir ve engellileri de kapsayan dolaylı vergiler, vergilemenin ödeme gücü ilkesini zedelemekte, her bireyin aynı oranda vergilendirilmesine ve gelir dağılımında adaletsizliklerin artmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede, yoksulların mal ve hizmet sepetinde yer alan ve temel ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlerin düşük, zenginlerin tüketim sepetinde yer alan lüks tüketim mallarının ise yüksek oranda vergilendirilmesi vergi adaleti ve yoksulluk karşıtı uygulamalar bakımından öne çıkmaktadır.¹⁵⁴

Tablo 8'de göze çarpan bir diğer husus da, Sahra Altı Afrika ve Güney Asya grubu ülkelerin, merkezi yönetim gelirleri içinde, uluslararası ticaret vergileri payının (%15) diğer ülkelere kıyasla yüksek olduğudur. Gelir yetersizliği nedeniyle, dolaysız vergi toplamakta zorlanan ülkeler, çareyi tüketim harcamaları ve dış ticaret üzerinden alınan dolaylı vergilere ağırlık vermekte bulmaktadırlar. Endüstrileşmiş ülkelerde çalışma gücünün büyük bir kısmının kurumsallaşmış şirketlerde istihdam ediliyor olması, bu ülkelerin vergi gelirlerinin daha çok sosyal güvenlik vergileri ile gelir vergilerinden elde edilmesine neden olmaktadır. Buna karşın, düşük gelirli ülkelerde

¹⁵² <http://www.ekodialog.com/Konular/az-gelismis-gelismekte-olan-ve-gelismis-ulkelerin-vergi-yapilarindaki-degisiklikler.html>.Erişim:06.04.2019

¹⁵³ Durkaya, ss.10-11.

¹⁵⁴ Durkaya, ss.11-18.

vergi gelirleri daha çok değerlemesi ve tespiti daha kolay olan ve ülke sınırları geçilirken alınan dış ticaret vergilerine dayanmaktadır. Bazı ülkeler ise, belirli ürünlerde tekel olmaları nedeniyle bu ürünlerin ihracından vergi almaktadır.¹⁵⁵

Tablo 8'e göre; ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça, sosyal güvenlik için toplanan katkı payı da artmaktadır. Nitekim, 2016 yılı itibarıyla, merkezi yönetim vergi gelirleri içinde, alt-orta gelirli ülkelerde sosyal güvenlik katkı payı %1 iken, üst-orta gelirli ülkelerde %11, yüksek gelirli ülkelerde ise %30 oranındadır. Yoksulluğun önleminde çok büyük paya sahip olan sosyal güvenlik kesintilerinin, orta gelirli ülkelerde dünya ortalamasının altında kalırken, gelişmiş ülkelerde %30 gibi yüksek bir paya sahip olması, yoksul ülke vatandaşlarının zengin ülkelere kıyasla, sağlık, emeklilik, geçici işsizlik ve malullük gibi yoksulluğu tetikleyen dönemlerde ne kadar zorlanacağını işaretidir. Sosyal alanda refah devletin temel göstergesi olan sosyal güvenlik harcamalarındaki artışlar, gelişmiş ülkeleri dünyanın geri kalanı için cazibe merkezi haline getirmekte, göçlerin sebeplerinden biri haline gelmektedir.

Sosyal güvenlik birikimlerinin vergi gelirlerine nazaran sosyal güvenlik katkıları ile finanse edilmesinin bir yöntem olarak avantajı nedir? Birincisi, nüfusun çoğunluğunun kabul ettiği belirli bir amaç için belli bir miktar verginin ayrılmasının politik olarak avantajı bulunmaktadır. İkincisi, sosyal güvenlik katkılarının yönetimi gerçek kişi gelir vergilerine göre çok daha kolaydır. Çünkü sadece çalışanların gelirleri üzerinden alınır ve çalışanların gelirlerinden indirim konusu yapılamaz.¹⁵⁶

Düşük gelirli ülkelerde, kamu harcamalarının finansmanında vergi gelirlerinden ziyade, dış yardım, hibeler ve dış borçlar önemli yer tutmaktadır. Örneğin, Kongo Cumhuriyeti'nde, 2017 merkezi yönetim bütçe gelirlerinin %85'i, Nijerya'da % 70'i, hibe ve diğer gelirlerden oluşurken; vergi gelirleri düşük seviyelerdedir. Birçok düşük gelirli ülke, dış kuruluşlardan alınan borçlar ve diğer ülkelerin ihracat yapma ön şartlı hibeleriyle finanse edilmektedir. Öte yandan, 2017 yılında düşük gelirli ülkelerin merkezi yönetim bütçelerinin % 5,7'si, alt orta gelirli ülke bütçesinin % 8,5'i ve üst orta gelirli ülke bütçelerinin % 6'sı askeri harcama ve

¹⁵⁵ Christopher Heady, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikaları: Oecd Deneyimlerinden Neler Öğrenilebilir?", çev. Erkan Yetkiner, **Vergi Dünyası**, Şubat 2016, Sayı:294,s. 2.

¹⁵⁶ Heady, s.6.

silahlanmaya ayrılmışken; eğitim, sağlık ve kamu yatırımları için bütçeden ayrılan paylar çok küçük seviyelerde kalmıştır.¹⁵⁷

Tablo 9: Dünya Kalkınma Göstergeleri: Vergi politikaları

	Merkezi yönetim vergi gelirleri/GSYİH (1)		Vergi hazırlamak, dosyalamak ve ödemek için harcanan zaman (2) (saat)	İşletmeler tarafından ödenecek vergiler		Diğer vergiler (5)	Toplam vergi oranı (6)
				Kar vergisi (3)	İşçi vergisi ve katkı payları (4)		
	2010	2016	2017	Ticari karların yüzdesi 2017	Ticari karların yüzdesi 2017	Ticari karların yüzdesi 2017	Ticari karların yüzdesi 2017
Dünya	13.5	14.9	240	16.3	16.1	8.1	40.5
Doğu Asya ve Pasifik	11.2	11.9	183	17.5	11.4	5.7	34.6
Avrupa ve Orta Asya	18.8	19.1	186	12	23.2	2.2	37.4
Latin Amerika ve Karayipler	12.9	13.4	331	20.4	14.3	11.5	46.2
Orta Doğu Kuzey Afrika	...	...	205	12.9	16.2	3.3	32.3
Kuzey Amerika	8.9	11	153	15.9	11.4	5.2	32.4
Güney asya	10.3	...	277	17.4	8.9	16.8	43
Sahra-altı Afrika	15.2	...	281	18.4	14.4	14	46.8
Düşük Gelirli Ülkeler	...	...	273	17.9	15.5	18.4	51.7
Alt orta gelirli Ülkeler	11.5	...	258	16.1	13.1	9.1	38.2
Üst orta gelirli Ülkeler	12.8	11.9	304	17.6	15.8	5.4	38.8

¹⁵⁷ <http://wdi.worldbank.org/table/4.13>. World Development Indicators: Central government expenditure. Erişim. 19.01.2019

Yüksek gelirli Ülkeler	13.9	15.2	153	14.4	19.1	4	37.6
---------------------------	------	------	-----	------	------	---	------

Kaynak: <http://wdi.worldbank.org/tables>. World Development Indicators: Tax policies.

Erişim:16.11.2018

*(1) Vergi gelirleri içinde Para cezaları, cezalar ve sosyal güvenlik katkıları gibi belirli zorunlu transferler hariç tutulur.

* (2) Üç temel vergi türünü hazırlamak, dosyalamak ve ödemek için bir yılda harcanan zaman (saat olarak) .kurumlar vergisi, katma değer veya satış vergisi ve iş gücü, bordro vergileri- sosyal güvenlik primleri dahil.

* (3)Kar vergisi; işletme tarafından ödenen kazanç üzerinden vergi miktarıdır

* (4) İstihdam vergileri;işletme tarafından ödenen İstihdam vergileri, primler ve emek üzerindeki zorunlu katkıların miktarı.

*(5) İşletmeler tarafından ödenecek diğer vergileri içerir; örneğin belediye harçları, araç ve yakıt vergileri, emlak vergileri, işlem vergileri ve diğer küçük vergiler

*(6) Toplam vergi oranı, ticari kazançların payı olarak izin verilen indirimler ve muafiyetlerin muhasebeleştirilmesinden sonra işletmeler tarafından ödenecek vergi ve zorunlu katkı tutarlarını ölçer. Tevkif edilen vergiler (kişisel gelir vergisi gibi) ile işletmeler tarafından tahsil edilip vergi makamlarına (katma değer vergileri) aktarılan vergiler hariçtir.

Tablo 9’da, 2010 yılından 2017 yılına gelindiğinde, üst orta gelirli ülkeler dışında, dünya genelinde, merkezi yönetim Vergi gelirlerinin GSYİH’ya oranının arttığı görülmektedir. Artışın en yüksek olduğu bölge, Kuzey Amerika ve gelir grubu olarak yüksek gelirli ülkeler olmuştur.

Vergi gelirleri içindeki en temel üç vergi türüne (kurumlar vergisi, katma değer vergisi ve sosyal güvenlik dahil bordro vergisi) ilişkin hesaplamaların yapılması, hazırlık ve ödeme için harcanan zaman açısından ülkelere bakıldığında, bürokrasinin en yoğun yaşandığı bölgenin Latin Amerika ve Karayip ülkeleri (331 saat), en düşük olduğu bölgenin ise Kuzey Amerika (153 saat) olduğu görülmektedir. Buna göre; gelişmişlik düzeyi arttıkça,vergi toplamak için gereken altyapıya yapılan yatırımlar da artmakta, elektronik beyan ve ödeme sistemlerinin geliştirilmesiyle birlikte vergiyi toplamanın zaman maliyeti de azalmaktadır.

Tablo 9’da, yatırım kararı alacak bir işletmenin dünyanın hangi bölgesini tercih edeceği hususunda önemli bir etkisi olan vergiler, işletmeler açısından ticari karlara oranı şeklinde ele alınmıştır. Buna göre, kurumlar vergisi/ticari kar oranı

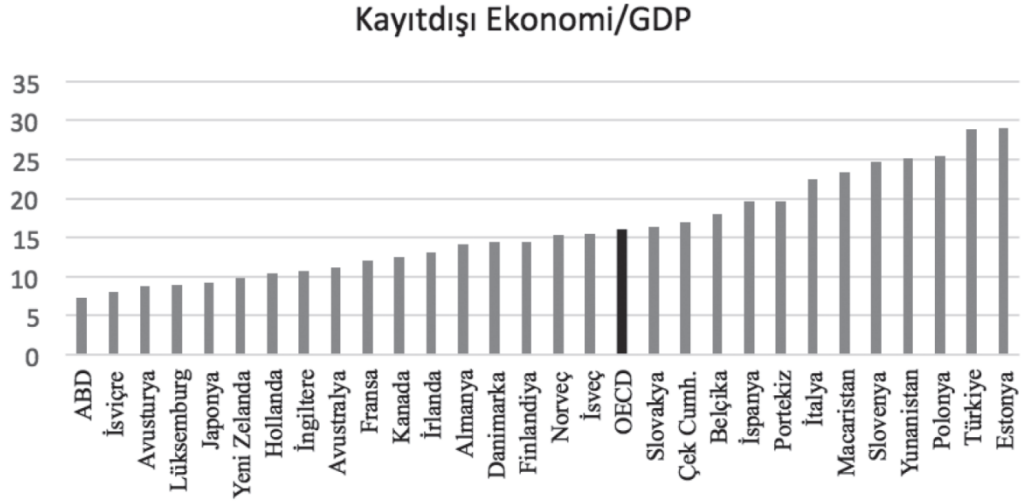
%12 ile en düşük olan bölge Avrupa ve Orta Asya bölgesi iken, %20 ile en yüksek Latin Amerika ve Karayip bölgesidir.

Öte yandan işletmelerin, karları üzerinden ödedikleri vergi dışında, işçiler için yapmak zorunda oldukları kesintiler de dikkate alındığında, toplam vergi yüküne bakmamız gerekir. Buna göre, tüm dünyada 2017 yılı itibariyle işletmelerin ticari karlarının %40,5'ini vergi olarak ödedikleri, bu vergilerin % 16,3'ünü kendi karları üzerinden alınan vergiler, %16,1'ini ise ödedikleri ücretlerden yaptıkları sosyal güvenlik vb. kesintiler (istihdam vergisi) oluşturmaktadır. Ülkelerin gelir düzeyi yükseldikçe, işçi için yapılan kesintiler artmaktadır.

Düşük gelirli ülkelerde, diğer vergilerin ticari karlara oranı(%18,4), işletmelerin karları üzerinden verdikleri vergiden (17,9) ve istihdam vergilerinden (işveren sosyal katkı payı kesintilerinden) (15,5) daha fazladır. Bu fazlalık, düşük gelirli ülkelerde ticari karlar üzerindeki toplam vergi oranını %51,7'ye çekerken, alt-orta ve yüksek gelirli ülkelerde %37-38 arasında kalan toplam vergi oranına karşılık dünya ortalamasını da %40,5'e yükseltmektedir. Düşük gelirli ülkelerde sistemli bir vergi idaresi olmaması ve yönetsel yapı yetersizliği, tahsili en kolay vergilere yönelmelerine sebep olmaktadır. Emlak vergisi, belediye vergisi, araçlar üzerinden alınan vergiler, yakıt vergileri, Banka Muameleleri Vergisi - Finansal İşlem Vergisi vb. oranı diğer ülkelere kıyasla daha fazla gelir getirmektedir.

Düşük gelirli ülkelerde, bir işletmenin ödemek zorunda olduğu vergi sayısı 38 iken, alt orta gelirli ülkelerde 29, üst orta gelirli ülkelerde 21 ve yüksek gelirli ülkelerde ise 15'dir. Ülkelerin gelir düzeyi arttıkça, vergi tür olarak çeşitlendirilmekten ziyade sayısal olarak azaltma ve var olan vergi kanunlarında basitleştirme yoluna gidilmektedir.

Şekil 4:OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü (2015 Yılı)

Kaynak: F.Schneider, **Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments**, 2015, ErişimTarihi:18.04.2016,<http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf>.’den aktaran Teyyare,s.57.

Şekil 4’e göre; kayıt dışı ekonomi/GSYİH oranı OECD ülkeleri ortalaması %16 ‘dır. Bu oranın en düşük olduğu ülke, %7 ile ABD iken, en yüksek oranın Estonya ‘da (%29) olduğu görülmektedir

Teknolojik gelişmelerle birlikte vergi toplama ve denetiminde, bu gelişmelerden istifade edilmesi kayıt dışılıkla mücadelede önemli rol oynamıştır. Ancak, kayıt dışılığın önlenmesinde birçok ülke tarafından kabul gören görüş, vergiye gönüllü uyumun sağlanmasıdır.

2018 yılı Küresel Yoksulluk Raporu’nda, dünyadaki en zengin hane halkının bile, (%0,01’lik yani dünya nüfusunun on binde birlik kısmının) vergilerinin dörtte birini ödemediklerini ortaya koyan araştırmaların mevcut olduğu belirtilmekte, ancak zengin ülkelerdeki mali yolsuzlukların oranı, vergi yasaları sayesinde minimum seviyede tutulduğundan bu konuda tüm toplumun refahını tehdit edecek oranda bir kayba izin verilmemektedir .¹⁵⁸

¹⁵⁸ İhh, **İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Küresel Adaletsizlik Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu**, s.8.

Öte yandan, yayımlanan en son makroekonomik göstergelere göre, ülkelerin vergi cennetlerine kaçırılan paralarının hesaplandığı bir çalışmada, dünya gayrisafi yurt içi hasılasının (GSYİH) %10'una denk gelen zenginliğin vergi cennetlerinde bulunduğu tahmini yapılmıştır.¹⁵⁹ Ancak ülkeler tek tek incelendiğinde bu ortalamadan büyük sapmaların olduğu da görülmüştür. Şöyle ki, İskandinav ülkelerinde (Danimarka, İsveç, Norveç) vergi cennetlerine kaçırılan para %2 ila %3 civarında iken, Kıta Avrupa'sında bu oran ortalama %15, Körfez ülkelerinde (Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak, İran, Katar, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Umman) ise %60 civarındadır.¹⁶⁰ Bir dönem enerji sektöründe tekel konumunda olan 2008 Krizi'nde iflas eden Enron Şirketi vergi ödememek için ABD dışında 881 şube kurmuş, bunların 692'si Cayman Adaları'nda, 119'u Turks-Caicos Adaları'nda, kalanları ise Bermuda ve Mauritius Adasında faaliyet göstermişti.¹⁶¹

Gelişmiş ülkelerin 2017 verileriyle genel özelliklerine bakacak olursak; nüfus artış hızları (% 0,6) ve nüfus yoğunluğu (33) düşük, günlük 1,90 doların altında gelir elde eden insan sayısı nüfusun sadece % 0,7 'si, doğumda yaşam beklentisi 80 yaş, 5 yaş altı ölüm oranı % 0,5'tir.¹⁶²

Tablo 10: Yoksulluk Oranları (Günlük Geliri 1,90 Doların Altında Olan Nüfusun %'si)

	1990	2000	2010	2017
DÜŞÜK	60,6	62.1	47,9	43.9
ALT ORTA	44.5	34.8	18.9	11.9
ÜST ORTA	41.8	26.9	7.8	1.7
YÜKSEK	0,6	0.7	0.6	0.7

Kaynak: Dünya Bankası ülke profilleri verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹⁵⁹ Dünya genelinde uygulanan vergi politikalarının aksine hiç bir verginin uygulanmadığı veya çok düşük vergi oranlarının uygulandığı, ağırlıklı olarak kıyı bankacılığı faaliyetinden gelir elde eden fiziki yatırım ve tarımsal üretim alanı kısıtlı birçok ada ülkesi vergi cenneti olarak tanımlanabilir. Bu ülkeler vergi ödemekten kaçınan yüksek sermayeli şirketler için cazibe merkezi haline gelmiştir.

¹⁶⁰ Anette Alstadsæter, et al., "Who owns the wealth in tax havens? Macro evidence and implications for global inequality", **Journal of Public Economics**, No. 162, s. 2'den aktaran http://insamer.com/rsm/icerik/dosya/dosya_1682.pdf, Erişim: 13.04.2019.

¹⁶¹ Saygın Eyüpgillir, **Uluslararası Zarar Verici Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri**, Yaklaşım Yayınları, Ankara, 2002, s.189.

¹⁶² <http://wdi.worldbank.org/tables>, Country Profiles, 2017. Erişim: 21.01.2019

Tablo 10'a göre her ne kadar yaşamını idame ettirecek kadar gelirden yoksun insan sayısı, diğer ülkelere kıyasla az olsa da, en gelişmiş ülkeler de bile, 1990-2017 yılları arasında bu oran % 0,6'nın altına hiç inmemektedir. Tüm gelir gruplarında 1990 yılından bu yana yoksulluk oranında azalma eğilimi görülürken, 1990 yılında % 0,6 olan yoksulluk oranı, 2017 'ye gelindiğinde %0,7'ye yükselmiştir. Gelişmiş ülkelere, göç eden yoksul insan sayısındaki artış, ayrıca gelişmiş ülkelerde aşırı tüketime dayalı yaşam biçimini reddederek sınırlı kaynak kullanarak yaşamayı tercih eden insan sayısındaki artış da, bu oranda düşüş yaşanmamasında etkili olabilir. Gelir dağılımı açısından AB ülkelerinin 2017 yılı verilerine göre, Gini katsayıları kıyaslandığında, en düşük olduğu ülke Slovenya (0,24) ve en yüksek olduğu ülke Litvanya (0,37)'dir. Litvanya'yı 0,35 Gini katsayısıyla İngiltere takip etmektedir. OECD ülkeleri içinde gini katsayısının en yüksek olduğu ilk 4 ülke; Meksika (0,459), Şili (0,454), Türkiye (0,404) ve ABD (0,391)'dir.

En gelişmiş yedi ülkenin gini katsayılarına göre sıralaması ise şu şekildedir: ABD (0,391), İngiltere (0,351), Japonya (0,339), İtalya (0,328), Kanada (0,307), Almanya (0,293) ve Fransa (0,291).¹⁶³ Ülkelerin gelişmişlik seviyeleri arttıkça, ödeme gücünde adalet ilkesine uygun vergi uygulamalarına daha çok yer verilmektedir. Vergi yapısı dolaylı vergilerden dolaysız vergilere doğru kaymakta, ayırma kuramına daha fazla yer verilmektedir. Avustralya, Kanada, İrlanda ve Yeni Zelanda'da bekar ve iki çocuklu aile türü için negatif vergi uygulanması ayırma kuramına güzel bir örnek oluşturur. Nitekim, OECD üyesi ülkelerde çalışanların evli ya da bekar olmaları, çocuklu ya da çocuksuz olmaları ve çocuk sayılarına bağlı olarak elde edilen ücretler üzerinden hesaplanan toplam yükümlülükleri değişebilmektedir. Diğer bir ifadeyle, istihdam gücünün vergilendirilmesinde bazı aile modelleri bulunmakta olup vergi ve benzeri yükümlülükler buna göre hesaplanma yoluna gidilmektedir.¹⁶⁴ Buna göre, 2014 yılı verileriyle OECD ülkelerinde, ortalama ücretin üzerinde gelir elde eden bekar bir bireyin vergi yükü %40,25 iken, bireylerin subjektif durumlarının göz önüne alınması sayesinde, iki çocuklu bekar bir bireyin ortalama vergi yükü %17,90' a kadar inebilmektedir.¹⁶⁵

¹⁶³ <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>, Erişim: 21.04.2019.

¹⁶⁴ Selda Aydın, "OECD Ülkelerinde Çalışanların Sosyal Güvenlik Kesintileri Ve Vergisel Yükümlülükleri", **Çalışma Dünyası Dergisi**, 2013. Cilt: 1, Sayı: 1, s.90.

¹⁶⁵ Harun Kılıçaslan ve Sercan Yavan, "Türkiye'de Vergi Yükünün Değerlendirilmesi: OECD Ülkeleri İle Karşılaştırma", **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Güz 2017, s.42.

2017 yılında, çocuğu olmayan, ortalama maaş sahibi tek işçi için net kişisel ortalama vergi oranının en yüksek olduğu ülkeler; Belçika (% 40,5), Almanya (% 39.9) ve Danimarka (% 35.8)'dır. En düşük oranlar ise; Şili (% 7), Meksika (% 11,2) ve Kore (% 14,5)'dedir.

İki çocuklu ortalama maaşlı aileler için en yüksek net kişisel ortalama vergi oranları, Türkiye (% 25,9) ve Danimarka'da (% 25,3)'da, en düşük net kişisel ortalama vergi oranı ise Çek Cumhuriyeti (% 0,7), Kanada ve İrlanda (% 1,2)'dadır.

Öte yandan, vergi yüküne katlanan bir diğer kesim de işverenlerdir. Bu nedenle, işverenler açısından işgücü maliyetine etki eden vergi takozundan da söz etmek gerekmektedir. Ortalama ulusal ücret alan çocuksuz bekarlar için en yüksek ortalama vergi takozu, Belçika (% 53,7), Almanya (% 49,7), İtalya (% 47,7), Fransa (% 47,6) ve Avusturya (% 47,4)'dadır. Takozun en düşük olduğu ülkeler ise; Şili (% 7), Yeni Zelanda (% 18.1) ve Meksika (% 20.4)'dır.

Tablo 11: Vergi Takozunun En Yüksek Ve En Düşük Olduğu OECD Ülkeleri (2017 Yılı)

	Vergi takozu¹⁶⁶	İşçi gelir vergisi	İşçi sosyal güvenlik katkı oranı	İşveren sosyal güvenlik katkı oranı
BELÇİKA	53,7	20,7	10,9	22,2
ALMANYA	49.7	16	17.4	16.3
İTALYA	47,7	16,5	7,2	24
AVUSTURYA	47,4	11,2	14	22,2
FRANSA	47.6	11	10.6	26
DANİMARKA	36,3	35,8	0	0,8
JAPONYA	32.6	6.9	12.5	13.2
ABD	31.7	16.9	7.1	7.7
KANADA	30.9	13.8	6.6	10.4
İNGİLTERE	30.9	12.6	8.5	9.8

¹⁶⁶ Vergi takozu (kaması), çalışanın işverene toplam maliyeti ile işçinin eline geçen net ücret arasındaki farkı ifade eder. Takoz (wedge) kelimesinin anlamından hareketle, işçinin işverene maliyeti ile işçinin eline geçen ücret arasına bir takoz girmiştir. İşçi için ödenen sosyal katkı payı/işçinin işverene maliyeti şeklinde hesaplanır.

AVUSTRALYA	28,6	23	0	5,6
İSVİÇRE	21,8	10	5,6	5,9
MEKSİKA	20,4	8,8	1,2	10,4
YENİ ZELANDA	18,1	18,1	0	0
ŞİLİ	7	0	7	0
TÜRKİYE	38,7	11	12,8	14,9
OECD	35.9	13.5	8.2	14.2

Kaynak: <http://www.compareyourcountry.org/taxingwages?cr=oced&lg>.Erişim:02.12.2018

Tablo 11’den 2017 verilerine bakıldığında, işçiler üzerinden alınan gelir vergisi oranlarının en yüksek olduğu ülkenin % 35,8 ile Danimarka, en düşük olan ülkenin ise Şili olduğu görülmektedir. OECD ülkeleri içinde, işçiler için işveren tarafından ödenmesi gereken katkı payının en yüksek olduğu ülke Fransa iken, en düşük oran Şili ve Yeni Zelanda’dadır.

Vergi takozunun yüksekliğinin istihdam, rekabet ve kayıt dışı ekonomi ile birlikte ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkileri olduğu ifade edilebilir.¹⁶⁷ Ülkeler, ekonomideki karar birimlerinin veya gelir unsurlarının hangisi üzerinden vergi alacaklarına karar verirken, ülkelerinin vergi tabanı, direnç grupları, rekabet durumları ve sosyal devletin gereklerini göz önünde bulundurmaktadırlar. Örneğin, Avrupa Birliği, OECD ortalamasına göre daha çok tüketim vergileri ve sosyal güvenlik katkı payı ile daha az gerçek kişi gelir vergisine dayanmaktadır. Buna karşın A.B.D vergi sisteminde, daha çok gerçek kişi gelir vergisi ile emlak vergisine yer verilmekte, ancak daha az tüketim vergisi ve sosyal güvenlik katkı payı toplanmaktadır. Japonya ise A.B.D gibi daha az tüketim vergisi toplarken daha az gerçek kişi gelir vergisi toplamaktadır. Japonya az olarak toplanan gerçek kişi gelir vergisini dengelemek için daha fazla miktarda kurumlar vergisi ve sosyal güvenlik katkısı toplamaktadır.¹⁶⁸

Şahbaz ve diğerleri tarafından yapılan, 20 OECD ülkesini ve 1995-2013 dönemini kapsayan “*Gelir Eşitsizliğini Azaltmaya Yönelik Kamu Politikaları Üzerine*

¹⁶⁷ Selçuk Buyrukoğlu ve Hüseyin Kutbay, “Türkiye’de Kayıtdışı İstihdamın Bir Tetikleyicisi Olarak Vergi Takozu Sorunu ve Maliyeti”, **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2016, Sayı:31,s.266.

¹⁶⁸ Heady,s.2.

Ampirik Bir İnceleme“ adlı bir çalışmada, hane halkına yönelik sosyal yardımlar ve işsizlik harcamalarının gelir eşitsizliğini azaltmak ve yoksullukla mücadelede pozitif etkisi olduğu tespit edilmiştir.¹⁶⁹.

¹⁶⁹ Ahmet Şahbaz, Mustafa Gömleksiz ve Fatih Kaleci, “Gelir Eşitsizliğini Azaltmaya Yönelik Kamu Politikaları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Seçilmiş Oecd Ülkeleri Örneği” **Dünden Bugüne**, Say:42, s.291.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN BOYUTLARI VE VERGİ POLİTİKALARININ ROLÜ

Ülkelerin kalkınma stratejileri, sınırları içinde mevcudiyetlerini korumak zorunda oldukları coğrafyaya, üretim araçları ve üretim faktörlerinin zenginliğine, toplumda birlik ve beraberlik bilincinin oluşup oluşmadığına ve dışa bağımlılık derecesine göre şekillenmektedir. Türkiye’de kalkınma hedeflerinin belirlenmesinde; yoksulluğun boyutlarının tespiti büyük önem taşımakta, özellikle çalışan yoksulluğunun iktisadi ve insani kalkınma hedeflerine etkisinin ele alınması gerekmektedir. Çalışan yoksulluğunun önlenmesinde alım gücünün artırılmasının yanında, gelir dağılımında adaletin sağlanması da etkin bir vergi politikasıyla gerçekleşebilir. Bu bölümde, Türkiye’de yoksul kesimin profili, yoksulluğun temel nedenleri ile Türk Vergi Sistemi içindeki aksaklıklar ele alınmaktadır. Yoksullukla mücadelede Türkiye’de uygulanan vergilerin etkisi tartışılarak, vergilerin etkin bir araç olabilmesi için politika önerilerine yer verilmektedir.

I. TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN BOYUTLARI

Çok boyutlu yoksulluk, tüm dünyada her geçen gün artmakta, ülkemizde de önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Sahra altı Afrikasında yaşanan yoksulluk ile ülkemizde yaşanan yoksulluk arasında belirgin farklar vardır. Dünya Bankası tanımlamalarına göre, üst orta gelir grubunda bulunan Türkiye, açlık sınırında yaşanan mutlak yoksullukta belirgin bir yol katetmiştir. Ancak, uygulanan vergi politikalarının gelir dağılımında ortaya çıkardığı doğrudan ve dolaylı etkiler, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde büyük bir sorun haline gelen çalışan yoksulluğunda artışı tetiklemektedir.

Türkiye’de Yoksul Kesimin Özellikleri

TÜİK, 2006 yılından bu yana Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması (GYKA) sonuçlarına dayalı olarak hesaplanan ve uluslararası karşılaştırılabilirliği olan göreceli gelir yoksulluğuna ilişkin rakamlar yayımlamaktadır. Günlük kişi başına gelire göre yoksulluk ile göreceli yoksulluk oranları yayınlanmaya devam etmektedir. Ancak, gıda yoksulluğu ve gıda dışı harcamaları kapsayan yoksulluk oranlarına ilişkin en son veriler 2009 yılında yayınlanmıştır.

Tablo 12: Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Açlık Sınırları, Türkiye(2002-2009)

Hanehalkı Büyüklüğü	Açlık Sınırı ⁽¹⁾ (YTL)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009 ⁽³⁾
1	59	75	81	84	91	105	122	132
2	90	113	122	127	138	159	185	201
3	113	143	154	161	174	201	233	253
4	133	168	182	190	205	237	275	299
5	152	192	207	217	235	271	313	340
6	170	214	230	242	261	301	350	380
7	187	235	253	264	287	331	382	415
8	201	253	275	287	311	359	414	449
9	215	271	294	306	331	387	446	484
10	230	288	315	325	351	404	471	511

Kaynak: 2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK.

⁽¹⁾ Gıda harcamalarından oluşan yoksulluk sınırıdır.

Gıda yoksulluk sınırı, 2003 temel yılı Tüketici Fiyat Endeksi'nin gıda ana grup indeksi ile; gıda ve gıda dışı bileşenlerden oluşan yoksulluk sınırı ise genel indeks ile genişletilerek 2009 yılına inflate edilmiştir.

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Tablo 13: Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Sınırları, Türkiye (2002-2009)

Hane halkı Büyüklüğü	Yoksulluk sınırı ⁽²⁾ (YTL)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009 ⁽³⁾
1	137	186	190	216	244	283	341	365
2	208	280	288	327	368	428	515	551
3	262	354	363	414	466	540	651	696
4	310	417	429	487	549	638	767	820
5	353	476	488	557	627	728	874	935
6	395	531	543	620	697	809	976	1.044
7	433	582	597	679	766	889	1.066	1.140
8	466	629	649	737	831	965	1.154	1.234
9	498	672	692	786	884	1.040	1.242	1.328
10	535	714	742	836	938	1.088	1.313	1.404

Kaynak: 2008 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK.

⁽²⁾ Gıda ve gıda dışı harcamalardan oluşan yoksulluk sınırıdır.

Gıda yoksulluk sınırı, 2003 temel yıllık Tüketici Fiyat Endeksi'nin gıda ana grup indeksi ile; gıda ve gıda dışı bileşenlerden oluşan yoksulluk sınırı ise genel indeks ile genişletilerek 2009 yılına inflate edilmiştir.

^(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Tablo 12 ve 13'te, 2002 ile 2009 yılları arasında gıda yoksulluk sınırı ile gıda harcamalarının yanında, konut, ısınma, giyim, kira, elektrik, su, yakıt, ulaşım, eğitim, sağlık vb. harcamaları da kapsayan yoksulluk sınırı rakamlarına yer verilmiştir. Tablo 12 ve 13'te görüldüğü üzere hane halkının büyüklüğü arttıkça ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek en az geçim gelir miktarı da artmaktadır. 4 kişilik bir aile için 2009 yılında, 299 TL olan gıda yoksulluğu sınırı, gıda dışı harcamaların eklenmesi ile 820 TL'ye çıkmaktadır. 2 kişilik bir ailede 551 TL olan yoksulluk sınırı, 4 çocuğun eklenmesiyle 1.044 TL'ye yükselmekte, yani yaklaşık iki katına çıkmaktadır. 2006 yılında hanehalkı büyüklüğü 3 veya 4 kişiden oluşan hanelerde

bulunan fertlerin yoksulluk oranı yüzde 8,49 olurken, 7 ve daha fazla olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı yüzde 42,98 olarak hesaplanmıştır.¹⁷⁰

Tablo 14'te yer alan TÜİK verilerine göre, 2002 - 2008 yılları arasında, gıda yoksulluğu (açlık) sürekli azalma eğilimindedir. Gıda ve gıda dışı ihtiyaçları da kapsayan yoksulluk oranı, 2003 yılı dışında yine azalma eğiliminde iken, harcama esaslı göreceli yoksulluk oranı 2003, 2005 ve 2008 yıllarında artmış, diğer yıllarda azalma eğilimi göstermektedir.

Tablo 14: Yoksulluk Oranları 2002-2008

	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54
Yoksulluk (gıda + gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11
Harcama esaslı göreceli yoksulluk¹	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06

Kaynak: 2008 Yılı Yoksulluk Çalışmaları Sonuçları, TÜİK

(¹)Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Tablo 14'te, 2007 yılında, Türkiye'de açlıkla karşı karşıya kalan nüfusun % 0,48 (300 bin kişi) olarak tespit edildiği bu göstergelerle ilgili Devlet İstatistik Enstitüsü Eski Başkanı Sıddık Ensari'nin 2010 yılında yaptığı çalışmada çıkan sonuçlara göre¹⁷¹,

-Türkiye genelinde 2003-2007 yılları arasında, ailelerin % 9,5-12,5' i açlık, % 29-36' sı yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır.

-Kırsal Kesimde yaşayan ailelerin % 15'e yakını açlık, %40' dan fazlası yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır.

-Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan ailelerin %18'e yakını açlık, % 60'a yakını da yoksulluk sınırının altında bulunmaktadır.

¹⁷⁰ Gündoğan, s.46.

¹⁷¹ Sıddık Ensari, TÜİK'in Yoksulluk Analizleri Üzerine, **Maliye Finans Yazıları**, Nisan 2010, Sayı:24, s.13.

Çalışmada, TÜİK ile aynı veriler kullandığı halde Ensari'nin uyguladığı 2 farklı yönteme göre de, tespit ettiği açlık ve yoksulluk oranları TÜİK yoksulluk oranlarının oldukça üzerindedir. Türkiye’de açlık sorunuyla karşı karşıya kalan insan sayısındaki azalma, yoksulluk sorununun çözüldüğü anlamına gelmemektedir. Çünkü, medyan gelirin belli bir yüzdesine göre belirlenen gelirden daha düşük yıllık gelir elde eden nüfus artış eğilimindedir.

Türkiye’de 2017 yılındaki medyan gelir ve ortalama gelir değerleri ve nüfusun %20’lik dilimler halinde bu gelirlerden aldığı ortalama paylara ilişkin veriler aşağıdaki Tablo 15’te yer almaktadır.

Tablo 15: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Sıralı % 20’lik Gruplar İtibariyle Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı, 2017

2017 Yılı		Yüzde 20'lik Gruplar				
	Toplam	İlk %20 ⁽¹⁾	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Son %20 ⁽¹⁾
Yüzde (%)	100,0	6,3	10,7	14,8	20,9	47,4
Ortalama (TL)	21 577	6 779	11 528	15 962	22 496	51 127
Medyan (TL))	15 887	7 047	11 519	15 888	22 277	38 533

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması,2017

Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

- ⁽¹⁾ Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; "İlk % 20’lik grup" geliri en düşük olan grubu, "Son % 20’lik grup" ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Tablo 15’e göre, Türkiye ekonomisinde 2017 yılı fert başına kullanılabilir ortalama gelir yıllık, 21.577 TL’dir. Gelirler küçükten büyüğedogru sıralandığında, ortadaki gelire tekabül eden medyan gelir ise yıllık 15.887’dir. En düşük gelirli nüfusun %80’inin yıllık kullanılabilir fert geliri ortalaması 14.191 TL, toplam gelirden elde ettikleri pay %52,7 iken, yüksek gelirli %20’lik nüfusun kullanılabilir fert geliri yıllık ortalama 51.127 TL, toplam gelir payları ise %47,4’tür.

Yoksulluğu, mutlak harcamalar düzeyinin veya yaşamak için ihtiyaç duyulan kalori düzeyinin hesaplanmasının ötesinde, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri dikkate alarak hesaplamamızı sağlayan nispi yoksulluk sınırı ve oranı, TÜİK tarafından, medyan gelirin %40,%50,%60 ve %70'i şeklinde yayınlanmaktadır. Buna göre, 2017 yılı medyan geliri:21.577 TL'nin % 40'ı, 6.355, %50'si 7.944, %60'ı 9.532 ve %70'i 11.121 TL, yıllık gelir bazında yoksulluk sınırını oluşturmaktadır.

Tablo 16: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Hesaplanan Yoksul Sayıları, Yoksulluk Oranı ve Yoksulluk Açığı, 2006-2017

	Yıllar											
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
%40												
Yoksulluk sınırı(TL)	1 881	2 433	2 531	2 818	2 972	3 255	3 611	4 008	4 443	4 997	5 693	6 .355
Yoksul sayısı (Bin kişi)	8 665	6 799	7 021	7 485	7 355	7 288	7 344	6 788	6 572	6 652	6 482	5 865
Yoksulluk oranı (%)	12,8	9,9	10,1	10,6	10,3	10,1	10,0	9,1	8,7	8,7	8,4	7,4
Yoksulluk açığı⁽¹⁾	29,1	24,5	23,7	25,6	24,0	25,4	23,7	22,6	22,3	22,3	20,8	20,0
%50 -												
Yoksulluk sınırı(TL)	2 351	3 041	3 164	3 522	3 714	4 069	4 515	5 007	5 554	6 246	7 116	7. 944
Yoksul sayısı (Bin kişi)	12.548	11.163	11.580	12.097	12. 025	11. 670	11. 998	11. 137	11. 332	11. 219	11. 026	10. 622
Yoksulluk oranı (%)	18,6	16,3	16,7	17,1	16,9	16,1	16,3	15,0	15,0	14,7	14,3	13,5
Yoksulluk açığı⁽¹⁾	31,7	26,4	25,6	28,0	26,6	26,3	26,9	26,0	24,4	25,3	24,3	22,6
%60 -												
Yoksulluk sınırı(TL)	2 821	3 649	3 797	4 227	4 457	4 883	5 418	6 012	6 665	7 495	8 539	9 532

Yoksul sayısı (Bin kişi)	17. 165	16.053	16 714	17 123	16 963	16 569	16 741	16 706	16 501	16 706	16 328	15 864
Yoksulluk oranı (%)	25,4	23,4	24,1	24,3	23,8	22,9	22,7	22,4	21,8	21,9	21,2	20,1
Yoksulluk açığı⁽¹⁾	33,6	28,4	27,9	29,6	28,7	29,2	29,2	26,7	27,2	26,8	26,5	25,8
%70												
Yoksulluk sınırı(TL)	3 291	4 257	4 430	4 931	5 200	5 697	6 320	7 016	7 775	8 744	9 963	11.121
Yoksul sayısı (Bin kişi)	21 611	20 595	21 358	21 938	21 816	21 730	22 252	21 979	22 223	22 546	22 096	22. 171
Yoksulluk oranı (%)	32,0	30,1	30,9	31,1	30,6	30,0	30,2	29,5	29,4	29,5	28,7	28,1
Yoksulluk açığı⁽¹⁾	34,8	31,2	31,3	32,4	31,9	31,0	31,2	29,0	29,3	28,4	28,5	27,2

Kaynak:TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması,2017

Gelirlerin referans dönemi bir önceki takvim yılıdır.

⁽¹⁾Yoksulluk açığı, yoksulluğun derecesi hakkında bilgi verir. Yoksulluk açığının 100'e yaklaşması, yoksulluğun derecesinin çok fazla olduğunu, küçülmesi ise yoksulluk risk derecelerinin daha az olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 16'ya göre, 2017 yılında; medyan gelirinin %40'ı olan eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin altında yıllık gelir elde eden (6.355 TL'nin), 5 milyon 865 bin, 7. 944 TL'nin altında gelir elde eden 10 milyon 622 bin, 9.532 TL'nin altında gelir elde eden 15 milyon 864 bin , 11.121 TL'nin altında gelir elde eden ise 22 milyon 171 bin kişi bulunmaktadır.

Tablo 16'da, tüm yoksulluk sınırlarında 2006 -2017 yılları arasında artış görülmektedir. Bu durum, ülkemizde her geçen yıl yaşamını idame ettirmenin zorlaştığı şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan, yoksul insan sayısı ve yoksulluk oranları incelendiğinde, 2007-2008 yıllarında tüm hesaplama yöntemlerinde genel eğilimin artış yönünde olduğu görülmektedir. Gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte

olan ülkeler açısından büyük ekonomik sorunlara neden olan 2008 krizinin, yoksulluk oranlarına da yansıdığı görülmektedir.

TÜİK tarafından belirlenen yoksulluk sınırlarından en yükseği olan (medyan gelirin %70'i) 11.121 TL'yi, aylık olarak ele aldığımızda, 2017 yılı için aylık yoksulluk sınırının 926,75 TL olduğu görülmektedir. Buna göre, aylık 926,75 TL'nin altında gelir elde eden nüfusun toplam nüfusa oranı, %28,1 olmaktadır.

2017 yılı kullanılabilir fert gelirinin ortalamasını aylık hesaplandığında, $(21.577 / 12 = 1.798.08 \text{ TL})$ TÜİK tarafından belirlenen en yüksek nispi yoksulluk sınırı bile, ortalama gelirin oldukça altında kalmaktadır. 2017 yılında asgari ücret aylık net 1.603,12TL'dir. Yıllık $(1.603,12 * 12 = 19.237,44 \text{ TL.})$. Aylık yoksulluk sınırının 926,75 TL olarak belirlendiği koşullarda yoksulluk sınırının oldukça üzerinde gelir elde eden asgari ücretli bir çalışan resmi rakamlara göre yoksul kategorisinde kabul edilmemektedir.

İşçilere ödenmek zorunda olunan en düşük ücret olan asgari ücret, işçilere çalışmaları karşılığında ödenen ve işçinin gıda, konut, giyim, sağlık, ulaşım, kültür vb. temel gereksinimleri en az düzeyde karşılanmasına yetecek kadar belirlenen ücrettir.¹⁷² Türkiye'de asgari ücretle çalışan 6,5 milyon kişi bulunmaktadır.¹⁷³ Buna göre; yoksulluk sınırının oldukça düşük belirlendiği ve bu nedenle nispi yoksulluk oranının (22 milyon 171 bin kişi, %28,1) gerçekte olanın çok altında kaldığı anlaşılmakta olup, asgari ücretin geçimlik ücret seviyesinde belirlendiği Türkiye ekonomisinde, asgari ücretlileri de kapsayacak bir yoksulluk sınırının gerçeği daha iyi yansıtacağı anlaşılmaktadır.

TÜİK, yapmış olduğu bu tarz hesaplamaların gerçek dünyanın verileri ile uyuşmaması nedeniyle sıkça eleştirilere maruz kalmaktadır. Nitekim açlık ve yoksulluk sınırı belirleme çalışmaları yapan ve belli aralıklarla bunları kamuoyu ile paylaşan bazı sendikaların verileri TÜİK'in verilerinden çok farklıdır.¹⁷⁴ TÜRK-İŞ, çalışanların geçim şartlarını otuz bir yıldan bu yana aralıksız olarak her ay düzenli olarak yaptığı "açlık ve yoksulluk sınırı" araştırması ile ortaya koymaktadır. TÜRK-İŞ araştırmasının 2018 Kasım ayı sonucuna göre: dört kişilik bir ailenin sağlıklı,

¹⁷² <http://iskanunu.com/pratik-bilgiler/asgari-ucret-nedir/>Erişim:15.04.2019.

¹⁷³ <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/gungor-uras/19-milyon-calisan-maas-artisi-2575881/>Erişim:15.04.2019

¹⁷⁴ Kartal,s.140.

dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken aylık gıda harcaması tutarı (açlık sınırı) 1.942,71 TL, Gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer aylık harcamalarının toplam tutarı ise (yoksulluk sınırı) 6.328,05 TL olarak tespit etmiştir.¹⁷⁵ Birleşik Metal-İş Sendikası'nın (BİSAM) araştırmasına göre ise, Mayıs 2018 itibariyle ise 4 kişilik bir ailenin açlık sınırı, 1.686 TL, yoksulluk sınırı ise; 5.833 TL olarak tespit edilmiştir. TÜRK-İŞ'in araştırmasına göre; 2018 yılında asgari ücretlinin (eşi çalışmayan 4 kişilik çekirdek bir aile) eline geçen 1709,67 TL aylık gelir ile, açlık sınırının altında kaldığı ve yoksulluk sınırının ise çok çok altında yaşadığı ifade edilebilir.

Geçim sıkıntısı nedeniyle yaşanan intihar, boşanma, hırsızlık, yolsuzluk ve diğer suç oranlarındaki artışlara¹⁷⁶, bireysel kredi borç yüklerinin fazlalığına¹⁷⁷ rağmen, TÜİK verilerinde çalışan yoksulluğu gözardı edilmektedir. TÜİK verilerine göre açlık ve yoksulluk oranlarının sürekli düşme eğiliminde olması ise, Darriel Huff'un¹⁷⁸ "İyi ambalajlanmış bir istatistik, Hitler'in büyük yalanından daha etkilidir. Hem yanlış yere götürür, hem de sizi kimse suçlayamaz" sözüyle açıklanabilir.

Türkiye'de ortalama gelire göre, en yoksul bölgeler; Güneydoğu Anadolu Bölgesi (Gaziantep, Adıyaman, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) Ortadoğu Anadolu (Tunceli, Elazığ, Bingöl, Malatya, Van, Muş, Bitlis, Hakkari) ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi (Erzurum, Erzincan, Bayburt, Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)'dir.

Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2017 yılı sonuçlarına göre; hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin en yüksek olduğu iller; sırasıyla, İstanbul (30 bin 895 TL) Ankara (26 bin 679 TL) ve Tekirdağ, Edirne, Kırklareli (26 bin 213 TL)'dir. Ortalama yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin en düşük olduğu iller

¹⁷⁵ <http://www.turkis.org.tr/KASIM-2018-ACLIK-ve-YOKSULLUK-SINIRI-d137746>.erişim tarihi:26.12.2018

¹⁷⁶ Ayrıntılar için bakınız: TÜİK, Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068 Erişim: 22.04.2019.

¹⁷⁷ Ayrıntılar için bakınız TCMB, Finansal hesaplar, sektörlerin toplam borcu, <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/dashboard/1064>,Erişim: 30.04.2019.

¹⁷⁸ Darriel Huff, **İstatistik Ve Yalan İstatistik İle Nasıl Yalan Söylenir**, Sarmal Yayınevi, çev:Ergin Koparan,2012,Arka Kapak.

ise Mardin, Batman, Şırnak, Siirt (9 bin 872 TL), Şanlıurfa, Diyarbakır (10 bin 30 TL) ve Van, Muş, Bitlis, Hakkari (10 bin 878 TL) şeklinde sıralanmaktadır.¹⁷⁹

Tablo 17: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar İtibarıyla Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı, Gini Katsayıları Ve Nispi Yoksulluk Oranları, 2017

		İlk %20(1)	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Beşinci %20	Gini katsayısı	Medyan Gelirin %60 'ına Göre Yoksulluk Oranı
	2017	2017	2017	2017	2017	2017	2017	2017
Türkiye							0,405	20,1
Yüzde (%)	100,0	6,3	10,7	14,8	20,9	47,4		
Ortalama (TL)	21 577	6 779	11 528	15 962	22 496	51 127		
TR1 İstanbul -							0,443	18,8
Yüzde (%) -	100,0	6,3	9,7	13,3	19,0	51,7		
Ortalama (TL)	30 895	9 695	14 973	20 590	29 425	79 796		
TR2 Batı Marmara							0,371	19,3
Yüzde (%) -	100,0	6,9	11,7	15,7	21,2	44,6		
Ortalama (TL)	22 872	7 867	13 327	17 973	24 269	50 979		
TR3 Ege							0,363	15,3
Yüzde (%)	100,0	7,6	11,6	15,3	21,2	44,4		
Ortalama (TL)	22 421	8 489	13 019	17 106	23 756	49 743		
TR4 Doğu Marmara							0,342	14,8
Yüzde (%)	100,0	8,1	12,4	15,9	20,8	42,8		
Ortalama (TL)	23 662	9 560	14 682	18 830	24 650	50 611		
TR5 Batı Anadolu							0,372	18,4
Yüzde (%)	100,0	7,0	11,3	15,5	21,5	44,7		
Ortalama (TL)	24 159	8 508	13 636	18 619	26 093	54 038		
TR6 Akdeniz							0,382	20,3
Yüzde (%)	100,0	6,6	10,9	15,3	21,9	45,2		
Ortalama (TL)	19 390	6 361	10 649	14 829	21 289	43 856		
TR7 Orta Anadolu							0,334	15,5
Yüzde (%)	100,0	8,2	12,3	16,2	21,6	41,7		
Ortalama (TL)	17 957	7 296	11 039	14 568	19 469	37 450		
TR8 Batı Karadeniz							0,335	16,4
Yüzde (%)	100,0	7,8	12,5	16,4	21,6	41,9		

¹⁷⁹ TÜİK, **Haber Bülteni**, Sayı: 27824, 24 Eylül 2018,s.1

Ortalama (TL)	19 422	7 524	12 108	15 847	20 999	40 654		
TR9 Doğu Karadeniz							0,325	14,6
Yüzde (%)	100,0	8,8	12,4	16,1	21,1	41,6		
Ortalama (TL)	18 760	8 067	11 784	15 122	19 968	39 038		
TRA Kuzeydoğu Anadolu							0,324	17,9
Yüzde (%)	100,0	7,8	12,6	16,9	22,4	40,4		
Ortalama (TL)	14 840	5 775	9 256	12 458	16 806	30 041		
TRB Ortadoğu Anadolu							0,369	16,3
Yüzde (%)	100,0	7,3	11,6	15,0	21,3	44,9		
Ortalama (TL)	13 314	4 806	7 696	10 082	14 173	29 863		
TRC Güneydoğu Anadolu							0,358	15,4
Yüzde (%)	100,0	7,5	11,8	15,5	21,4	43,8		
Ortalama (TL)	11 231	4 202	6 595	8 704	12 056	24 612		

Kaynak: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2017 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablodaki rakamlar, yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

Gelirlerin referans dönemi bir önceki takvim yılıdır

(¹) Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; "İlk %20'lik grup" geliri en düşük olan grubu, "Son %20'lik grup" ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Tablo 17’de, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Ortadoğu Anadolu Bölgesi’nin, en düşük gelirli %20’lik nüfus diliminde, ortalama gelirlerin yıllık 4.202 TL ve 4.806 TL olduğu görülmektedir. Türkiye ortalamasının 21.577 TL, bölge ortalamalarının ise sırasıyla 11.231 TL ve 13.314 TL olduğu dikkate alındığında, bölge içinde ve Türkiye genelinde bu iki bölgenin adaletsiz bir gelir dağılımına ve yüksek yoksulluk oranlarına sahip olduğu söylenebilir. Bu iki bölgeyi en düşük gelirli %20’lik nüfusun ortalama gelir düzeyi açısından Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi takip etmektedir. Bu bölgelerde yaşanan yoksulluk, iç göçü tetiklemekte ve bu yolla da yoksulluk büyük kentlere taşınmaktadır¹⁸⁰.

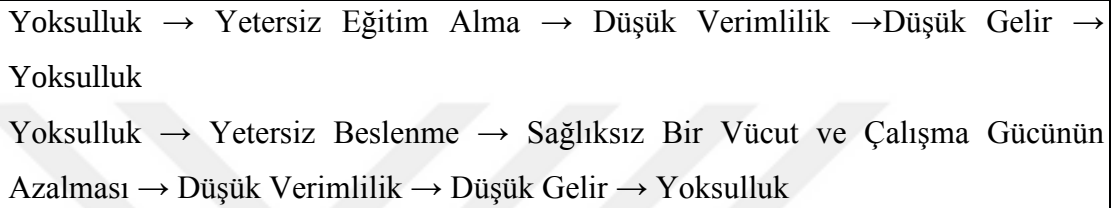
Nispi yoksulluk oranının en yüksek olduğu bölgeler 2017 yılı verilerine göre sırasıyla Akdeniz Bölgesi, Batı Marmara ve İstanbul’dur. Nüfus yoğunluğu batıya

¹⁸⁰ Gündoğan,s.56.

gidildikçe artmaktadır. Ortalama gelir düzeyi ise batıdan doğuya doğru gidildikçe Türkiye genel ortalamasının oldukça altına düşmektedir.

Yoksulluk sorununun merkezinde iş olanaklarından yoksunluk ve çalışamama yer almaktadır. Bu nedenle yoksulluğun en büyük maliyeti öncelikle işsizlere yüklenmektedir. Eğitim ve sağlık alanındaki kısır döngü yoksullar için aşağıda yer alan şekil 5’deki gibi işlemektedir.

Şekil 5: Eğitim ve Sağlık Olanaklarının Yetersizliği-Yoksulluk İlişkisi

Kaynak: M.Berber, İktisadi Büyüme ve Kalkınma, Derya Kitabevi, 2011, 4. Baskı, Trabzon, s.286.

Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirinin %50’si dikkate alınarak hesaplanan TÜİK 2017 yılı yoksulluk oranlarına göre; okur-yazar olmayanların %25,4’ü, bir okul bitirmeyenlerin %21,7’si yoksul iken, bu oran lise altı eğitimlilerde %11,7, lise ve dengi okul mezunlarında %5,5 olarak gerçekleşmiştir. Yoksulluk oranının en düşük olduğu eğitim düzeyi ise %1,5 ile yükseköğretim seviyesi olmaktadır. İlköğretim mezunlarının yıllık ortalama brüt ücretleri 12.192 TL iken, bu rakam; lise seviyesinde 15.117 TL, meslek lisesi mezunlarında 18.759 TL ve yüksekokul ve üstü eğitim görenlerde ise 31.486 TL’dir.¹⁸¹ Bu verilere göre, eğitim seviyesi ile yoksulluk arasında ters yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Eğitim düzeyi arttıkça, eğitilmiş insanların yoksulluğa düşme riski azalmakta, daha yüksek maaşla işe başlama, daha kolay iş bulma olanakları artmaktadır. TÜİK verilerine göre cinsiyete dayalı ücret farkı ise, ilköğretim seviyesinde %16,7, lise seviyesinde; %10,1 ve yüksekokul seviyesinde %16,1’ dir. Buna göre; eğitim seviyesindeki yükselişin cinsiyete dayalı ücret farkında azalmaya etkisi olmadığı görülmektedir.

¹⁸¹ TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Haber Bülteni, 2017, Sayı: 27823, 18 Eylül 2018.

Nitekim profesyonel meslek mensupları arasında, kadınlar erkeklere oranla %19,4 daha az gelir elde etmektedir.¹⁸²

Genel olarak, yükseköğretim mezunu bireyler, yükseköğretim mezunu olmayanlara kıyasla daha iyi bir iş ve kazançta sahip olmaktadır. Bu avantajlar, bireyleri daha üst öğrenime devam etme konusunda motive edici bir unsur olmaktadır. Ancak, Türkiye’de yükseköğretim mezunu olmayanlara göre daha yüksek istihdam oranlarına sahip olmalarına rağmen, 2016 yılında 25-64 yaş arası yükseköğretim mezunu bireylerin % 25’i işsiz kalmıştır. Lise mezuniyetinin altındaki eğitim derecelerine sahip 25-64 yaş için istihdam oranları; % 51 iken, lise sonrası yükseköğrenim eğitimi olmayanlar için % 62 ve yükseköğretim derecesine sahip olanlar için % 75’tir. Bu oranların tamamı, sırasıyla % 57, % 75 ve % 84 olmak üzere OECD ortalamasının altındadır. Tüm eğitim derecelerinde, %75’lik OECD ortalamasının oldukça altında kalan Türkiye, %58 ile OECD ülkeleri arasında en düşük istihdam oranına sahip ülke konumundadır.¹⁸³

Tablo 18: Kurumsal Olmayan Nüfusun İşgücü Durumu

15+ yaş	Bin kişi							
Yıllar	15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	İşgücü	İstihdam edilenler	İşsiz	İşgücüne dahil olmayan nüfus	İşgücüne katılma oranı (%)	İşsizlik oranı (%)	İstihdam oranı (%)
2005	48 356	21 691	19 633	2 058	26 665	44,9	9,5	40,6
2006	49 275	21 913	19 933	1 980	27 362	44,5	9,0	40,5
2007	50 177	22 253	20 209	2 044	27 925	44,3	9,2	40,3
2008	50 982	22 899	20 604	2 295	28 083	44,9	10,0	40,4
2009	51 833	23 710	20 615	3 095	28 124	45,7	13,1	39,8
2010	52 904	24 594	21 858	2 737	28 310	46,5	11,1	41,3
2011	53 985	25 594	23 266	2 328	28 391	47,4	9,1	43,1
2012	54 961	26 141	23 937	2 204	28 820	47,6	8,4	43,6
2013	55 982	27 046	24 601	2 445	28 936	48,3	9,0	43,9

¹⁸² TÜİK, **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Haber Bülteni**, 2017,Sayı: 27823, 18 Eylül 2018.

¹⁸³Türkiye – Ülke Notları – **Bir Bakışta Eğitim 2017: OECD Göstergeleri 6**,OECD, 2017,ss.5-7.

2014	56 986	28 786	25 933	2 853	28 200	50,5	9,9	45,5
2015	57 854	29 678	26 621	3 057	28 176	51,3	10,3	46,0
2016	58 720	30 535	27 205	3 330	28 185	52,0	10,9	46,3
2017	59 894	31 643	28 189	3 454	28 251	52,8	10,9	47,1
2018	60 896	32 295	28 314	3 981	28 601	53,0	12,3	46,5

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri verilerinden yararlanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

2005-2013 dönem sonuçları ekonometrik model ile tahmin edilmiştir.

2018 yılı Kasım ayına ait verilerden oluşmaktadır.

Tablo 18’de, 2018 Kasım ayı itibarıyla işsizlik oranı %12,3, işsiz sayısı 3 milyon 981 bin kişidir. Bu oran, 15-24 yaş arası genç nüfusta %22,2 olarak gerçekleşmiştir.¹⁸⁴ Engelli ve yaşlı nüfus fazlalığı, ev hanımları, mevsimlik çalışanlar, genç nüfusun fazla olmasına bağlı olarak eğitim gören sayısındaki yükseklik ile herhangi bir iş bulma ümidini kaybedenler nedeniyle işgücüne katılım oranı düşmektedir.¹⁸⁵

Tablo 19: İstihdam Edilenlerin İşteki Durumları (2014-2018)

15+ yaş	Bin kişi					Yüzde (%)				
Yıllar	Toplam	Ücretli veya yevmiyeli	İşveren	Kendi hesabına	Ücretsiz aile işçisi	Toplam	Ücretli veya yevmiyeli	İşveren	Kendi hesabına	Ücretsiz aile işçisi
2014	25 933	17 125	1 173	4 479	3 155	100,0	66,0	4,5	17,3	12,2
2015	26 621	17 827	1 175	4 468	3 150	100,0	67,0	4,4	16,8	11,8
2016	27 205	18 377	1 239	4 536	3 053	100,0	67,6	4,6	16,7	11,2
2017	28 189	18 960	1 279	4 815	3 134	100,0	67,3	4,5	17,1	11,1
2018	29 063	19 718	1 283	4 842	3 220	100,0	67,8	4,4	16,7	11,1

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Eylül 2018

Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

2018 yılı Kasım ayına ait verilerden oluşmaktadır

¹⁸⁴ TÜİK, **İşgücü İstatistikleri**, Haber Bülteni, Sayı: 30689, 15 Şubat 2019.

¹⁸⁵ TÜİK, İşgücü İstatistikleri, **İşgücüne dahil olmayanların yıllara göre işgücüne dahil olmama nedenleri**, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007. Erişim :05.03.2019.

Tablo 19'a göre; istihdam edilenlerin % 67,8'i ücretli ve yevmiyeli, %16,7'si kendi hesabına, % 4,4'ü işveren olarak ve % 11,1'i ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

Toplam eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirlerinin %48,9'u maaş ve ücret gelirleri, %19,7 sosyal transfer gelirleri, sosyal transferlerin ise % 91,4'ünü emekli ve dul-yetim aylıkları oluşturmaktadır.¹⁸⁶

Gündoğan (2007) yaptığı çalışmada, Türkiye'de çalışan yoksulların profilini, hanehalkı ve bireysel özellikler temelinde, yevmiyeli, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçisi, tarım ve inşaat işlerinde, eğitim ve nitelik düzeyi düşük işlerde, kayıt dışı, küçük ölçekli işletmelerde çalışanlar, kalabalık ailelerde yaşayanlar ve kadın çalışanlar olarak belirlemektedir.¹⁸⁷

Gerek yoksul gerekse yoksul olmayan hanelerin en önemli gelir kaynaklarının işgücü geliri olması ve yoksulluğa giriş ve çıkışların en fazla işgücü gelirindeki değişimle birlikte gerçekleşmesinden dolayı yoksulluktaki duruma bağımlılığın nedenlerini işgücü piyasasında aranması gerektiğine vurgu yapan Şeker Demir ve Dayıoğlu (2015); yaptıkları çalışmada, bir dönem önce düşük ücretle çalışan kesimin % 44'ünün bir sonraki dönemde düşük ücretle çalıştığı, yoksulluktan çıkışı en çok işgücü gelirlerindeki değişimin belirlediğini belirtmektedir.¹⁸⁸

Öte yandan, çalışan yoksulluğuna ek olarak, Türkiye'de yoksul olan ve yoksulluğa düşme riski taşıyan en kırılgan gruplar arasında emekliler, özürllüler ve çocuklar bulunmaktadır. Türkiye ekonomisinde, toplam nüfusun % 8,5'ini 65 yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. 2017 yılı verilerine göre, 6 milyon 895 bin 385 yaşlı birey vardır. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2016 yılı sonuçlarına göre, Türkiye'de emekli maaşı alan yaklaşık 8 milyon ferdin % 40,4'ünün 56-65, % 27,8'inin 46-55, % 20,7'sinin 66-75 yaş grubunda yer aldığı görülmektedir. Emekli fertlerin %10'unu ise 76 ve daha yukarı yaştakiler oluşturmaktadır.¹⁸⁹ Buna göre, 65 yaş üstü kişilerin yalnızca % 30,7 'si emekli maaşı almaktadır. Aylık ortalama emekli maaşlarının TÜİK'in hesapladığı dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırının

¹⁸⁶ TÜİK, **Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları İstatistikleri**, 2017, Sayı: 27823, 18 Eylül 2018.

¹⁸⁷ N .Gündoğan, **Yoksulluğun Değişen Yüzü Çalışan Yoksullar**, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2007, s.55.

¹⁸⁸ Sırma Şeker Demir ve Meltem Dayıoğlu, "Poverty Dynamics In Turkey", **Review of Income and Wealth**, 2015,Cilt: 61, Sayı:3, s.264.

¹⁸⁹ TÜİK, **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması**, 2017,Sayı: 59,7 Kasım 2017.

altında kalmasının yanında, yaşlı nüfusun % 69,3'ünün herhangi bir sigortasının olmaması da başlı başına yoksulluk sebebidir.

Türkiye'de yaklaşık olarak 8,5 milyon özürlü insan¹⁹⁰ yaşamaktadır. Özürlü bireyler arasında okuma yazma oranları, işgücüne katılma oranları ve sosyal güvenlik oranları düşüktür.

TÜİK'in çocuk istihdamına yönelik 2012 verilerine göre; ülkemizde 6-14 yaş grubunda 292 bin, 15-17 yaş grubunda ise 601 bin çocuk istihdam edilmektedir. Ağırlıklı olarak tarım ve hizmetler sektöründe istihdam edilen bu çocukların cinsiyet durumlarına baktığımızda; her sektörde erkeklerin sayısı kızlardan fazladır. 6-17 yaş grubunda istihdam oranı %5,9 iken, bu oran kırsal kesimde % 9,6'yı bulmaktadır. Çalışan çocukların %49,8'i bir okula devam ederken, %50,2'si okula devam etmemektedir.¹⁹¹ Bu kadar erken yaşta çalışmak zorunda bırakılan bu çocuklar, daha iyi bir hayat kurmaları için gerekli eğitimi alma imkanından mahrum kalmakta, bugünün ve geleceğin yoksul profilini oluşturmaktadırlar.

B. TÜRKİYE'DE YOKSULLUĞUN TEMEL NEDENLERİ

Tüm dünyada yaşandığı biçimiyle Türkiye gibi stratejik bir coğrafi konuma sahip gelişmekte olan ülkelerde Neoliberal iktisat politikalarının yoksulluğun artmasındaki etkisi açıktır. Bu çalışmada, Türkiye'de yaşanan yoksulluğun ekonomik, sosyolojik ve siyasal nedenleri ele alınacaktır.

1. Ekonomik Nedenler

Yoksulluk nedenleri arasında, gelir dağılımı adaletsizliği, servet dağılımındaki eşitsizlik, finansal krizler, enflasyon, emek piyasasında ücret düşüklüğü, eğitim düzeyi düşüklüğü, bölgesel gelişmişlik düzeyi farklılıkları, kayıt dışı ekonomi ve istihdamsız büyüme yer almaktadır. Türkiye'de gelir dağılımı adaletsizliği yoksulluğa neden olan ve yoksulluğu süreklileştiren en temel sorundur. Kişisel gelir dağılımı analizi; bir ekonomide yaratılan gelirin, o ekonomideki kişiler

¹⁹⁰ <https://www.egitimajansi.com/haber/turkiyede-nufusun-yuzde-1229u-engelli-haberi-28815h.html>, Erişim:05.05.2019.

¹⁹¹ TÜİK, Haber Bülteni, Sayı: 13659,02 Nisan 2013, Erişim Tarihi:07.01.2019.

arasında ne şekilde dağıldığını göstermekte olup, ölçmek için kullanılan en yaygın araç, Gini katsayısıdır.¹⁹²Türkiye, Gini katsayısının büyüklüğü bakımından OECD ülkeleri arasında Meksika ve Şili'den sonra 0,404 ile üçüncü sırada yer almakta, kişisel gelir dağılımı açısından oldukça adaletsiz bir yapı sergilemektedir.¹⁹³ En zengin ile en yoksul %20'lik dilim arasında 7,5 kat gelir farkı vardır.

Fonksiyonel gelir dağılımı analizi ise; ücret, faiz, rant, kâr gibi üretim faktörlerinin yaratılan gelirden ne kadar pay aldığını ölçmeye yarayan analizlerdir. Türkiye'de, ücret ve yevmiye gelirleri toplam gelir içinde en yüksek paya sahip olmakla birlikte(%48,9), çalışan nüfusun % 67,8'inin gelirlerinin ücret ve yevmiyeden oluştuğu dikkate alınırsa bu durum oldukça normaldir.¹⁹⁴ Çalışanlar içinde girişimcilerin oranı %4,4 olmasına rağmen fonksiyonel gelir dağılımında kar geliri elde edenlerin payının % 19'larda olması, sermayedar sınıfın elde ettiği gelirin emek gelirine kıyasla yüksekliğini ortaya koymaktadır.¹⁹⁵

Gelir dağılımı, tüketimi, tasarrufları ve üretimin bileşimini etkilemektedir. Bu nedenle, gelir dağılımındaki bozulmanın derecesinin ve nereden kaynaklandığının bilinmesi önem arz eder. Karluk ve Ünal (2017) tarafından yapılan 34 OECD ülkesini kapsayan bir çalışmada; yolsuzluk, yoksulluk ve gelir dağılımı arasındaki ilişki, Gini katsayısı ve Yoksulluk Algı Endeksi parametrelerine göre analiz edilmiş, yolsuzluğun fazla olduğu ülkelerde gelir dağılımının daha bozuk olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, araştırma kapsamına giren ülkeler arasında negatif yönlü ilişkinin en güçlü olduğu ülkenin Türkiye olduğu hususu da tespit edilmiştir.¹⁹⁶

Bir ülkede yolsuzluk düzeyini etkileyen birçok etken vardır. Bu etkenler sosyal, siyasal, ekonomik olmak üzere farklı kaynaklardan beslenebilir. Yolsuzluğa etki eden etkenler doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılır. Yasal düzenlemeler ve yetkilendirmeler, vergileme, kamu harcama kararları, siyasi yozlaşma, gelir dengesizliği ve yoksulluk doğrudan etkenlerdir. Dolaylı etkenler ise, bürokrasinin kalitesi, siyasi ve idari duyarlılık, yaptırım mekanizması, kuralların, yasaların ve

¹⁹² <https://t24.com.tr/haber/mahfi-egilmez-gelir-dagilimi-bozulmaya-devamediyor,443622>.Erişim:14.01.2019.

¹⁹³ <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>,Erişim:21.04.2019.

¹⁹⁴ <https://t24.com.tr/haber/mahfi-egilmez-gelir-dagilimi-bozulmaya-devamediyor,443622>.Erişim:22.02.2019

¹⁹⁵ TÜİK, **Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları İstatistikleri**, 2017, Sayı: 27823, 18 Eylül 2018.

¹⁹⁶ S. Rıdvan Karluk ve Umut Ünal, "Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk, Yolsuzluk Ve Gelir Dağılımı İlişkisi" [Income Distribution, Poverty And Corruption in Turkey], **University Library Of Munich**, Germany, 2017, MRPA Sayısı: 70118, ss.14-16.

süreçlerin saydamlığıdır.¹⁹⁷ Yolsuzluk, vergi kaçakçılığı, zayıf vergi idaresi ve iyi bağlantılara sahip varlıklı gruplara orantısız olarak iltimas sağlayan vergi muafiyetlerine yol açmaktadır. Bu durum, vergi tabanını daraltacak ve artan gelir eşitsizliğine yol açacaktır.¹⁹⁸

Kamu gücü ve kaynakları ile özel kuruluşlardaki görev, yetki ve kaynakların, toplumun zararına olarak özel çıkarlar için kullanılması olarak tanımlanabilen yolsuzluk; rekabeti engelleyerek ekonomik büyümeyi yavaşlatmakta, doğrudan yabancı sermaye girişini ve vergi gelirlerini azaltmakta, kamu kaynaklarının israf edilmesine yol açarak eğitim, sağlık, güvenlik gibi zorunlu kamu yatırımlarını olumsuz etkilemekte, kamu kurumlarına, yöneticilerine ve adalet sistemine duyulan güveni zedelemekte ve de gelir dağılımını bozarak yoksulluğu artırmaktadır.¹⁹⁹

Öte yandan, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de servet bölüşümündeki adaletsizlik önemli boyutlara ulaşmıştır. Türkiye’de en zengin %1’lik kesim ile geri kalan %99’luk kesimin toplam servet birikiminden aldıkları paylara göre; 2002 yılında en zengin %1’lik nüfus toplam servetin %39,4’üne sahipken, geri kalan %99’luk kesim ise toplam zenginliğin %60,6’na sahiptir. 2014 yılında ise, en zengin %1’lik nüfus toplam servetin %54,3’üne sahip iken, nüfusun %99’luk kesimi toplam servetten ancak %45,7 oranında pay almaktadır. Türkiye’deki servet dağılımına ilişkin gini katsayısı %84,3 olup, adil bir servet dağılımı söz konusu değildir²⁰⁰.

Finansal kriz dönemlerinde de, GSYİH’nın azalmasıyla birlikte, yoksulluk oranı artmakta ve gelir dağılımı bozulmaktadır. Türkiye’de son yıllarda yaşanan krizlerin ortak sonuçları, ekonominin kısa süre içinde önemli ölçüde daralması, işsizlik oranındaki artış, hızlanan enflasyon ve reel ücretlerin düşmesi olarak özetlenebilir. Bu olumsuz sonuçlardan en çok etkilenenler, çoğu enformel sektördeki nitelsiz işlerde çalışan ve kriz sırasında ya işini kaybeden ya da geliri azalan ve kısıtlı gelirinin önemli bir kısmını, fiyatları ortalama fiyat düzeyinden de hızlı artan

¹⁹⁷ Karluk, s.12.

¹⁹⁸ A. Litina ve T. Palivos, “ Corruption, tax evasion and social values”, **Journal of Economic, Behavior & Organization**, 2016, Sayı:124, ss.164-177.

¹⁹⁹ 27501 sayı ve 27.02.2000 tarihli Resmi Gazete.

²⁰⁰ Credit Suisse, “Global Wealth Report”, **Global Wealth Data Book**, 2015. <https://www.creditsuisse.com/us/en/news-and-expertise/research/credit-suisse-research-institute/publications.html>.’den aktaran Karluk,s.12.

gıda maddelerine harcayan düşük gelirli kesimler olmuştur.²⁰¹ Nitekim 2008 krizi, yoksulluk oranlarına da artış olarak yansımıştır.

Yine, kriz dönemlerinde enflasyonda beklenenin üzerinde gerçekleşen artışlar en çok da emekçilerin yoksullaşmasına yol açmaktadır²⁰². Enflasyonist dönemlerde, çalışan yoksulların etkilendiği temel alan reel ücretlerdeki azalmadır. Bu dönemde ücretlere çoğu zaman enflasyon oranının altında zam yapılmakta, emekli maaşları, memur maaşları ve asgari ücret düzeyinde çalışan kesimin alım gücü düşmektedir.

Marx, çalışan yoksulluğunu sınıf eşitsizliği bağlamında çözümlemekte, buna göre; kapitalist ekonomilerin bir yedek işgücü ordusuna ihtiyaç duyduğunu, sistemin işleyişine paralel olarak, gerektiğinde istihdama çekilen gerektiğinde de istihdam dışı bırakılabilen yedek işgücü ordusunun aynı zamanda bir yoksullar ordusu olduğunu vurgulamaktadır. Bu yoksullar ordusu, çalışma hayatına dahil olduklarında, çalışan yoksullar olarak gerek ücret düzeyi gerekse çalışma koşulları açısından emek hiyerarşisinin en alt basamaklarında yer bulurlar. Türkiye’de de tarım sektöründeki gizli işsizler, çalışmak zorunda kalan çocuklar ve öğrenciler, güvencesiz yaşlılar, geçinemediği için enformel sektörde ek iş yapanlar, iç savaştan kaçarak geçim mücadelesi veren göçmenler gibi işgücü piyasasına belirli aralıklarla giriş-çıkış yapan kesimler yedek işgücünü oluşturur. Oldukça düzensiz ve güvencesiz koşullarda düşük ücretli işleri kabul etmek zorunda kalan, vasıf ve eğitim düzeyleri düşük işçilerden oluşan yedek işgücü ordusu, kendileri yoksul olduğu gibi, göreceli olarak düzenli ve güvenceli koşullarda çalışan işçilerin yoksullaşması ve güvencesizleşmesine de yol açmaktadırlar.²⁰³ Türkiye’de emek piyasasındaki ücret düşüklüğünü, yedek işgücü ordusundaki artışla açıklamak mümkündür.

Dünya Bankası’na göre, yoksulluğun azaltılmasında en çok üzerinde durulan makroekonomik hedef büyümedir. Eğer küresel büyüme oranı kişi başına %4 olursa ve bu oran sürdürülebilirse, 2030 yılı itibarıyla küresel yoksulluk oranının %3’e düşeceği tahmin edilmektedir. Öte yandan, Dünya Bankası’nın ve IMF’nin

²⁰¹ Murat Koyuncu ve Fikret Şenses, “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya Ve Arjantin Deneyimleri”, **Economic Research Center Working Papers**, 2004, Cilt:4, Sayı:13, s.19.

²⁰² <http://sendika63.org/2006/08/enflasyon-ve-yoksulluk-f-serkan-ongel-8857/> 29 Ağustos 2006, erişim tarihi:04.01.2019

²⁰³ Seyhan Erdoğan ve Denizcan Kutlu, Dünyada Ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası Ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme, **Çalışma ve Toplum**, 2014, Cilt:41, Sayfa:2, s.66.

GSYH'nin ve GSYH'deki büyümenin kalkınmanın tek göstergeleri olduğu fikrine gereğinden fazla önem verdiği hususu tartışılan bir konudur. Abouharb ve Cingranelli, bir büyümeden elde edilen yarar, sadece az sayıdaki egemen ve ayrıcalıklı bir gruba değil de sağlık, eğitim ve altyapı gibi halkın geneli için kalkınmaya neden olacak alanlara aktarılmazsa, bu tür bir kalkınmanın büyüme olarak tanımlanamayacağını ifade etmektedirler.²⁰⁴

İstihdam yaratmayan büyüme olgusu, bir ekonomide yüksek oranda büyüme gerçekleşmesine rağmen o ekonomide işsizliği azaltıcı yönde yeterli derecede iş imkanının ortaya çıkmamasını ifade etmektedir.²⁰⁵ Türkiye'de de yıllar itibariyle büyüme oranları artarken, işsizlik oranlarında azalma sağlanmadığını görmekteyiz. Nitekim, Bağcı ve Börü tarafından yapılan ve 1960-1979, 1980 – 1999, 2000-2016 yıllarını ele alan bir çalışmada; 1960-1999 yılları arasında gerçekleşen büyümenin işsizliği azaltmada zayıf da olsa etkisi olduğu tespit edilirken, 2000-2016 yıllarında ise büyüme ile işsizlik arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi mevcut olup, işsizlik durumunun büyüme olgusunu olumsuz etkilediği ancak, büyümenin işsizliği azaltmada herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.²⁰⁶

2. Sosyolojik Nedenler

Yoksulluğun ekonomik boyutta ortaya çıkardığı sıkıntılar, sosyolojik alanı da etkilemektedir. Sosyolojik olarak yoksulluğun nedenlerinden biri de göç olgusudur. Yaşanan yer ve göç edilecek yer arasındaki ekonomik ve sosyal koşul farklılıkları, yoksulluğa dayalı göç olgusunun temel odak noktadır. Kırsal bölgelerde, eğitim, sağlık ve diğer kamu hizmetlerine erişiminin kısıtlı olması, bölgesel iklim farklılıklarının ortaya çıkardığı eşitsiz koşulların kamusal teşvikler yoluyla telafi edilmemesinin yarattığı baskı, ülkenin doğusunda yaşanan iç savaş nedeniyle can

²⁰⁴ Mustafa Soba, Saadet Yağmur Kumcu ve Özden Sevgi Akıncı, "Bretton Woods İkizleri: Aşırı Yoksulluk Ve Derinleşen Eşitsizlik", **Süleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences**, Cilt:23, Geybullu Ramazanoğlu Özel Sayısı, 2018, s.675.

²⁰⁵ Sevgi Butev, "Türkiye Ekonomisinde İstihdamsız Büyüme Sürecinin Ekonomik Analizi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2012, s. 42.

²⁰⁶ Erdem Bağcı ve Mustafa Kerem Börü, "Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Türkiye'de Ekonometrik Bir Analiz", **International Journal of Academic Value Studies**, 2018, Sayı:22, s.890-897.

güvenliği sorunu yaşayan kırsal kesimdeki vatandaşları, kırdan kente ve doğudan batıya doğru göçe zorlamaktadır.

Kırdan kente göç eden tarımsal işgücü ise, kentlerde kırdaki dayanışma ve hemşericilik ilişkilerini tekrar kurmakta zorlanmaktadır. Kentlerde yaşam koşullarının ekonomik olarak da zorlaşması sonucu, yoksulluk kalıcı bir hal almakta, teknolojik gelişmeyle birlikte sanayi ve hizmet sektöründe ihtiyaç duyulan vasıf sorunsalı nedeniyle kayıt dışı istihdama yönelen bu yoksul kesim, zamanla bir yoksulluk kültürü oluşturmakta ve kendi gibi olanlarla yaşam mücadelesi vermektedir. Genel anlamda, başarı, etkin çalışma ve kendine güvenin zıddı olan kadercilik, tevekkül anlayışı ve aylaklık ile nitelendirilen bir kültürel ortamı ifade eden ve kuşaktan kuşağa aktarılma eğilimini vurgulayan “yoksulluk kültürü” yoksulluğu içinde yaşanan şartların etkilediği davranışlar ve tutumlar bütünü olarak tanımlamaktadır.²⁰⁷ Bir yaşam biçimi olarak ele alınan yoksulluk kültürü, yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılmasını, belirli yoksul bireylerin benzer davranışlar göstermelerini ve bu davranışlar ile toplumdaki ayrılmalarını ifade eder.²⁰⁸ Davranış kalıplarını belirleyen unsurlar ekonomik olduğu kadar psikolojik de bir hal almaktadır.

2. Siyasi Nedenler

Türkiye ekonomisinde, 1980’lerin ikinci yarısından sonra, liberal iktisat politikalarının uygulanması sonucu, ekonomik ve finansal alanda serbestleşme yaşanmış, uluslararası ticaretin desteklenmesi için bazı vergi gelirlerinden feragat edilmiştir. Kamu harcamalarının vergiler yerine borçlanmayla karşılanması yönündeki bu siyasi tercih değişikliği, kolay kazanan bir kesim yaratırken, bunların kazançlarını sürekli vergi mükellefi olan işçi ve memurlar ödemek durumunda

²⁰⁷ Gamze Aksan, “Yoksulluk Ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, 2012, Sayı:27, s.50.

²⁰⁸ Ö. Şükrü Yusufoğlu ve Reşat Açıkgöz, “Türkiye’de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları/The Phenomenon Of Poverty And Social Repercussions In Turkey”, **Journal Of The Human And Social Science Researches (İtobiad)**, 2012,Cilt: 1,Sayı:1,ss. 76-117.

kalmıştır. Böylece, devlet bütçesi bir kaynak aktarım mekanizmasına dönüşürken, gelir eşitsizliği çok büyük oranda artmıştır.²⁰⁹

Öte yandan, liberalleşme politikaları eşliğinde bir yandan sermayedar kesime yönelik teşvik ve indirimler sağlanırken diğer taraftan ise, emek gelirinin artmasını engelleyecek önlemlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu noktada ülkede işgücünün örgütlü hareket etme yeteneğini ortadan kaldıracak sendikal faaliyet kısıtlamaları, grev haklarının elinden alınması vb. yasal ve kurumsal engellerden dolayı, örgütlenme yeterli düzeyde değildir. Yeterli olmayan örgütlenme nedeniyle, düşük gelirli kesim, özellikle işçi, memur ve çiftçiler, hükümet üzerinde bir baskı grubu oluşturamazlar. Oysa bu gruplar, siyasi güç odakları üzerinde etkili bir baskı grubu oluşturabilirlerse, kazançlarında gerçekleştirecekleri artış, gelir dağılımını iyileştirecek ve bu yolla yoksulluk azaltılacaktır.

Bu bağlamda geçmişten günümüze uygulanmakta olan iktisadi politik atmosfer ile birlikte siyasal tutum bölüşümün neticesine doğrudan etkilerde bulunmaktadır. Elbette ki Türkiye'deki ve dünyadaki bölüşüm meselesi başkaca faktörlerin etkisi ile şekillenmektedir. Fakat bu iki temel neden çok daha belirleyici rol oynamaktadır.²¹⁰

Türkiye'de yoksulluk tuzağına yol açan bir diğer siyasi neden, politikacıların seçmeni ikna etmek amacıyla başvurduğu klientelist davranışlardır. Politikacılar için maddi yardım yapmak, hediyeler vermek, seçmen için de maddi yardım karşılığı oy vermek klientelistik davranıştır. Yüksek derecede adaletsiz gelir dağılımının olduğu fakir ülkelerde klientelizmin neden daha anlamlı olduğunu açıklayan Robinson ve Verdier, klientelistik gelir dağılımının ve beraberindeki etkinsizliklerin; üretkenliğin düşük olduğu, rantların yüksek olduğu, paranın ideolojiye göre politik tercihleri belirlemede kısmen önemli olduğu durumlarda daha da arttığını göstermiştir. Bunun yanında; kamu hizmeti sunmak ve yatırımları arttırmak yerine patronaj olarak adlandırılan, oy karşılığı kamuda istihdam dağıtılması, her ne kadar ekonomik olarak etkin olmasa da politik olarak etkin bir strateji olarak ortaya çıkar. Yani düşük gelir ortamında, oyları iş karşılığı satın almak daha ekonomiktir.²¹¹

²⁰⁹ Ümit Özcan, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu, **Yoksullukla Mücadele Alt Komisyonu Raporu**, DPT, Ankara, 2000, s.31.

²¹⁰ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, İmge Kitabevi, Ankara, 2010, ss. 163-164.

²¹¹ J. Robinson ve T. Verdier, "The Political Economy Of Clientelism", **Working Paper University Of California**, 2003, 'den aktaran Cesur Demir ve Ü. Oya, **Kalkınma İktisadına Oyun Teorik**

Ülkenin tüm vatandaşlarına ait ayni ve nakdi kaynakların, iktidarda bulunan siyasi zümre tarafından, kendine oy verme potansiyelinin yüksek olduğunu düşündüğü kimselere, bölgelere oy karşılığı sosyal yardım, hediye, bağış vb. şekillerde, kendi belediyeleri, cemaatleri, vakıf ve dernekleri de aracı kılınmak suretiyle bir lütuf, sadaka gibi dağıtılması, yoksullukla mücadelenin, insani yanını ve devletin zorunlu görevi olma özelliğini yok ederek, tamamen siyaset malzemesi haline gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu durumda, yoksullukla mücadele etmek yerine, sürdürülebilir bir yoksulluk sınırında (açlık sınırında olmayan ancak temel ihtiyaçlarının tümünü de karşılayamayan) yaşayan büyük bir kitlenin desteğiyle iktidarın sürekliliği sağlamak daha kolay olacaktır. Neoliberal üretim sürecinde artan sömürü, zekât, fitre, sadaka gibi inanç ve değerlere dayalı yoksula yardım stratejileriyle de görünmez kılınmakta; hakim toplumsal grup ve sınıfın iktidarı meşrulaştırılmaktadır.²¹²

II. TÜRKİYE’DE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE VERGİ POLİTİKALARININ ROLÜ

Türkiye’de yoksulluğa bakış açısının değiştirilmesi ön koşuluyla; vergi yapısında, vergi idaresinde, vergi oranlarında, mevzuatın kendisi içinde yapılacak sadeleştirmelerle; kamu finansman yapısında yapılacak iyileştirmeler ve yoksul yanlı büyüme stratejileriyle yoksullukla mücadele etmek mümkündür.

Bu kısımda; Türk vergi sisteminde yer alan vergi gelirleri içinde önemli yer tutan vergi türleri ele alınacaktır. Vergi mevzuatımızdaki aksaklıklar ve vergiler nedeniyle yoksulluğa sebep olan unsurlara yönelik çözüm önerilerine yer verilecektir.

Yaklaşım: Fakirlik Tuzakları Üzerine Üç Makale,(Yayınlanmamış Doktora tezi)Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2013,ss.23-32.

²¹² Özgün Biçer, **Maddi Ve Sembolik Yeniden Üretim Sürecinde İktidar Olarak AKP,** (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Kalkınma İktisadi Ve İktisadi Büyüme Bilim Dalı, İstanbul, 2009,s.213.

A.Türk Vergi Sisteminin Yapısı

Gelişmiş ülkelerin aksine Türkiye’de oldukça fazla vergi türü bulunmaktadır.²¹³ Bu çalışmada; vergi gelirleri içinde oransal olarak büyük yer kaplayan vergilere yer verilmektedir.

Türk vergi sistemi, vergi türleri itibariyle gelir, harcama ve servet vergilerinden oluşmaktadır. Gelir üzerinden alınan vergiler; 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ile 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nda düzenlenmiştir. Harcama üzerinden alınan vergilerden KDV, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu’nda; ÖTV ise 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu’nda düzenlenmiştir. Servet üzerinden alınan vergilerden Veraset ve İntikal Vergisi, 7338 sayılı Kanun’da düzenlenmektedir.

1. Gelir Üzerinden Alınan Vergiler

Gelir üzerinden alınan vergiler, mükellefin gerçek kişi veya kurum olmasına göre gelir ve kurumlar vergisi olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğrudan kişi ve kurumların kullanılabilir gelirini etkilediğinden dolaysız vergiler olarak sınıflandırılırlar.

a. Gelir Vergisi

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’na göre; gerçek kişilerin gelirleri gelir vergisine tâbidir. Gelir bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların net tutarıdır. Kanunun 2. maddesinde; gelire dahil olacak kazanç ve iratlar sayılmıştır. Bunlar; ticarî kazançlar, ziraî kazançlar, ücretler, serbest meslek kazançları, gayrimenkul sermaye iratları, menkul sermaye iratları, diğer kazanç ve iratlardır.

²¹³ İSMMMO Başkanı Yahya ARIKAN’ın yaptığı bir araştırmaya göre; 2011 yılında 46’sı ceza, 22’si harç, 20’si fon ve diğerleri çeşitli vergilerden oluşmak üzere kişi ve kurumların karşı karşıya kaldığı vergi türü sayısı 299’dur. www.yenicaggazetesi.com.tr.Erişim:01.06.2019.

Gelir vergisinin hesaplanmasında, gerçek kişilerin çeşitli kaynaklardan elde ettikleri kazançları topluca vergilendirildiği üniter gelir vergisi sistemi uygulanmaktadır. Bu gelir unsurlarının tümünden elde edilen gelir toplanarak, mükellefin şahsi ve ailevi durumlarıyla ilgili indirimler yapıldıktan ve ödeme gücüne ulaşmak için gerekli araçlar işleme konulduktan sonra kalan kısım, artan oranlı vergi tarifesiyle vergilendirilmektedir.

302 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği ile yayınlanan, 2018 takvim yılında elde edilecek gerçek kişi gelirlerine uygulanacak artan oranlı tarife aşağıdaki gibidir.

Gelir vergisine tabi gelirler;

14.800 TL'ye kadar %15

34.000 TL'nin 14.800TL'si için 2.220 TL, fazlası için %20

80.000 TL'nin 34.000 TL'si için 6.060 TL, (ücret gelirlerinde 120.000 TL'nin 34.000 TL'si için 6.060 TL), fazlası için %27

80.000 TL'den fazlasının 80.000 TL'si için 18.480 TL, (ücret gelirlerinde 120.000 TL'den fazlasının 120.000 TL'si için 29.280 TL), fazlası %35 oranında vergilendirilir.²¹⁴

Kişilerin gelir durumları dikkate alınarak vergi oranlarında kademeli artış öngören artan oranlı gelir vergisi tarifesinde, ücretliler için ayırma kuramı gereği, bir üst vergi oranına geçiş sınırı 120.000 TL olarak belirlenmiştir. Bu iyileştirme, aylık 10.000 TL gelir elde edene kadar ücretlilerin avantajına bir durum oluşturmaktadır, ancak daha düşük ücret düzeyinde aynı farklılaştırmaya yer verilmemiştir. Örneğin, asgari geçim indiriminin (AGİ) olmaksızın aylık 1000 TL gelir elde eden bir ücretli %15, 2.500 TL elde eden bir ücretli, %17,5, 3.750 TL elde eden bir ücretli ise %20 ortalama vergi oranıyla karşı karşıyadır. Buna karşılık, aylık geliri 5000 TL olan bir ücretli %21, 6.250 TL olan bir ücretli %22 ve aylık geliri 10.833 TL olan bir ücretlinin ortalama vergi oranı %25 olmaktadır. Buna göre, yüksek gelir düzeyinde ortalama vergi oranlarının azalarak arttığı görülmektedir. Vergi adaleti açısından bakıldığında, ortalama vergi oranının artarak arttığı durumun diğerlerine göre daha adil olduğu ve ortalama vergi oranının azalarak arttığı durumun adil olmadığı

²¹⁴ 193 sayılı gelir vergisi kanunu, <http://www.gib.gov.tr/gibmevzuat>.

söylenbilir.²¹⁵ Türk vergi sistemindeki artan oranlılığın, gelir dağılımı görece daha iyi olan ülkelerde uygulanan tarifelerle karşılaştırıldığında, ülkemizde yoksul kesim lehine bir durum oluşturmadığı, Fransa, Japonya gibi gelişmiş ülkelerde özellikle düşük gelir gruplarını korumak amacıyla gelir vergisi tarifelerinde, ilk gelir dilimlerine nispeten düşük oranlar (%5-5,5) uygulandığı görülmektedir. Yoksulluğu önlemek amacıyla, ayırma kuramı gereği gelir vergisi tarifesinde düşük gelirli ve emek geliri elde edenler lehine düşük oranlar uygulanması gerekmektedir.²¹⁶

Gelir Vergisi Kanunu'nun 32. maddesinde ücretli çalışanlar için asgari geçim uygulamasına yer verilmektedir. *“Asgarî geçim indirimi; ücretin elde edildiği takvim yılı başında geçerli olan ve sanayi kesiminde çalışan 16 yaşından büyük işçiler için uygulanan asgarî ücretin yıllık brüt tutarının; mükellefin kendisi için % 50'si, çalışmayan ve herhangi bir geliri olmayan eşi için % 10'u, çocukların her biri için ayrı ayrı olmak üzere; ilk iki çocuk için % 7,5, üçüncü çocuk için %10, diğer çocuklar için % 5'idir... Asgarî geçim indirimi, bu fıkra göre belirlenen tutar ile 103'üncü maddedeki gelir vergisi tarifesinin birinci gelir dilimine uygulanan oranın çarpılmasıyla bulunan tutarın, hesaplanan vergiden mahsup edilmesi suretiyle uygulanır.”*

Asgari geçim indirimi uygulamasıyla, ücretlilerin ödedikleri gelir vergisinde indirim sağlanmaktadır. Aşağıdaki tabloda, 2018 yılında asgari ücretli bir çalışanın, çeşitli aile büyüklüklerinde asgari geçim indirimi ile elde edeceği vergi avantajına yer verilmiştir.

²¹⁵ Cihan Yüksel, “Vergi Tarifelerinin Matematiksel ve Grafikselsel Yorumu”, **Bulletin of Economic Theory And Analysis**, 2017, Cilt:2, Sayı:1,s.53.

²¹⁶ Özgür Bıyan ve Güneş Yılmaz, “Ücretlerin Vergilendirilmesine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Öneri: Beyanname Yükümlülüğü”, **Maliye Dergisi**, 2012, Cilt:162, Sayı: 196-197,s.215.

Tablo 20: Aile Büyüklüğüne Göre Asgari Geçim İndirimi (2018, 2019)

Medeni Durum	AGİ Aylık Tutar 2018	AGİ Aylık Tutar 2019
Bekar	152,21 TL	191,88 TL
Evli eşi çalışmayan	182,66 TL	230,26 TL
Evli eşi çalışmayan 1 çocuklu	205,49 TL	259,04 TL
Evli eşi çalışmayan 2 çocuklu	228,32 TL	287,82 TL
Evli eşi çalışmayan 3 çocuklu	258,76 TL	326,20 TL
Evli eşi çalışmayan 4 çocuklu	258,76 TL	326,20 TL
Evli eşi çalışmayan 5 çocuklu	258,76 TL	326,20 TL

Kaynak: <http://www.muhasabetr.com/askari-gecim-indirimi-agi/> ‘den elde edilen verilerle tarafımca hazırlanmıştır.

Tablo 20’ye göre, 2018 yılında, evli eşi çalışmayan ve çocuksuz bir aileye uygulanan AGİ tutarıyla, 5 çocuklu bir aile arasında sadece 76 TL’lik, 2019 yılında ise 95,94 TL fark vardır. Çocuk sayısı arttıkça hanedeki yoksulluk riskinin arttığı dikkate alındığında, mevcut durumda, tek başına AGİ uygulaması ile subjektif durumu dikkate alan bir gelir vergisi sistemi kurmanın yetersizliği görülecektir. Ülkemizdeki AGİ uygulaması gerçek anlamda bir en az geçim indirimi uygulaması değil, sembolik bir özel indirim uygulamasıdır.²¹⁷

Öte yandan 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 31. maddesinde engelliler için vergi indirimi uygulamasına yer verilmektedir. 2018 yılı gelirlerinde engelliler için sağlanan gelir vergisi indirimleri şu şekildedir. Asgari %80 engeli olan 1. derece engelli çalışana aylık 150 TL, asgari %60 engeli olan 2. derece engelli çalışana 79,5 TL, %40 ve üzeri engeli olan 3. derece çalışana 36 TL vergi indirimi uygulanmaktadır.

²¹⁷ Bıyan ve Diğerleri, s.214.

b. Kurumlar Vergisi

Kurumlar vergisi, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nda (KVK) düzenlenmiştir. Kanunun 1. maddesine göre, verginin mükellefleri; sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadî kamu kuruluşları, dernek veya vakıflara ait iktisadî işletmeler ve iş ortaklıklarıdır. Vergilendirilecek kurum kazancı ise, gelir vergisinin konusuna giren gelir unsurlarından oluşmaktadır.²¹⁸ Kurum kazancının veya işletmenin büyüklüğüne bakılmaksızın 2006 yılından bu yana, vergiye tabi tüm kurumlara %20 oranında Kurumlar Vergisi uygulanmaktaydı. K.V.K. Geçici 10. maddesine göre, 2018 yılı kurum kazancına uygulanacak oran %22 'ye çıkarılmıştır.

3. Harcama Üzerinden Alınan Vergiler

Harcama üzerinden alınan vergiler, mal ve hizmetlerden alınan (Katma Değer Vergisi, Damga Vergisi, Özel Tüketim Vergisi, Gümrük Vergisi, Şans Oyunları Vergisi, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Özel İletişim Vergisi, Harçlar, Belediye Vergileri vb.) vergilerden oluşur. Bunlar arasında KDV ve ÖTV vergi hasılatı içinde önemli bir paya sahiptir.

a. Katma Değer Vergisi

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'yla düzenlenen KDV'nin konusunu teşkil eden işlemler, kanunun 1. maddesinde yer almaktadır. 01.01.1985 yılında sekiz adet dolaylı vergi yürürlükten kaldırılarak KDV'nin içerisine alınmıştır.²¹⁹

2018 yılı mal teslimleri ile hizmet ifalarına uygulanacak Katma Değer Vergisi oranları;

- a) Ekli listelerde yer alanlar hariç olmak üzere, vergiye tabi işlemler için, % 18
- b) Ekli (I) sayılı listede yer alan teslim ve hizmetler için, % 1

²¹⁸ 5520 sayılı kurumlar v ergisi kanunu, <http://www.gib.gov.tr/gibmevzuat>.

²¹⁹ Kaldırılarak KDV adı altında toplanan vergiler: Dahile Alınan İstihsal Vergisi, İthalde Alınan İstihsal Vergisi, İşletme Vergisi, PTT Hizmetleri Vergisi, Spor-Toto Vergileri, Şeker ve Tuz Tüketim Perakende Satış Vergisi ve Nakliyat Vergisi.

c) Ekli (II) sayılı listede yer alan teslim ve hizmetler için, % 8 olarak tespit edilmiştir

Bu tarifeye göre, mal ve hizmet teslimlerinde genel oran %18 olmakla birlikte, bazı mal ve hizmetler ayrıştırılarak %1 ve %8 'lik oranlarla vergilendirilmektedir.

%1 KDV uygulanan 1 sayılı cetvelde yer alan ürünlere genel olarak bakacak olursak; kuru üzüm, kuru incir, kuru kayısı, ceviz, fındık, antep fıstığı, çam fıstığı, yer fıstığı, kestane, leblebi, ayçiçeği çekirdeği, kabak çekirdeği, buğday, bulgur, arpa, mısır, yulaf, çavdar, darı, çeltik, soya, kuru fasulye, kuru barbunya, kuru bakla, nohut, mercimek, patates, kuru soğan, sarımsak, zeytin, zeytinyağı, küçük ve büyükbaş hayvanlar, buğday unu, buğday unundan imal edilen ekmekler, sebze meyve, gazete, dergi, cenaze hizmetleri vb. bulunmaktadır.²²⁰

%8 KDV uygulanan 2 sayılı cetvelde; sinema, tiyatro, opera, operet, bale, müze giriş ücretleri, gerçek veya tüzel kişiler tarafından yerine getirilen insan veya hayvan sağlığına yönelik koruyucu hekimlik, teşhis, tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri, mamul ayakkabı, terlik, çizme ve benzerleri, “üniversite ve yüksekokullar ile 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ve 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname kapsamında verilen eğitim ve öğretim hizmetleri, "Okul Servis Araçları Hizmet Yönetmeliği" kapsamında verilen öğrenci taşıma servis hizmetleri ile "Özel Öğrenci Yurtları Yönetmeliği" hükümlerine tabi yurtlarda verilen hizmetler, insan gıdası olarak kullanılan mamalar, insan ve hayvan sağlığı için kullanılan antiserumlar, immunglobulinler, kan ve kan komponentleri ile kan ürünleri, aşılar, diş fırçaları, gözlük camları, yaşlı, sakat ve düşkünler için bakım ve huzurevleri ile yetimhanelerde verilen hizmetler, mamul çanta, bavul, valiz ve benzerleri, fason olarak yapılan tekstil ve konfeksiyon işleri, kitap ve benzeri yayınlar, 8/6/1994 tarihli ve 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanuna göre yap-işlet-devret modeli çerçevesinde yaptırılan köprülerin ve denizaltı karayolu tünellerin geçiş ücretleri”,²²¹ yer almaktadır.

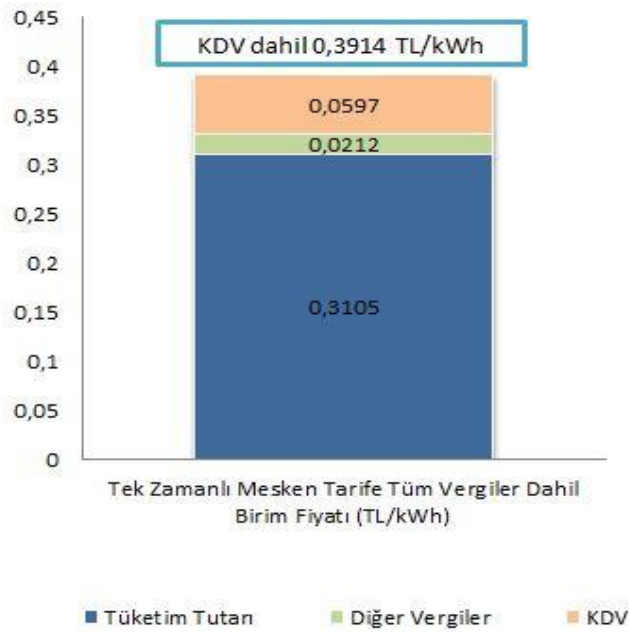
²²⁰ <http://www.gib.gov.tr/node/108756>. erişim:09.01.2019

²²¹ (2017/9759 sayılı Kararname ile mülga olan sıra. Yürürlük: 3/2/2017 (2018/11658 sayılı Kararname ile yeniden eklenen sıra. Yürürlük: 1/6/2018.

Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'nun (EPDK) açıkladığı verilere göre, 2014 yılında Türkiye'de hane başına ortalama doğal gaz tüketimi 956 m³ olmuştur. Bu miktarda tüketim, yılda yaklaşık 1.068 TL (KDV dahil) doğal gaz faturasına tekabül eder. Bu faturanın %15'i KDV, %2'si ise ÖTV'den oluşmaktadır. Ödenecek KDV tutarı, dağıtım şirketinin uyguladığı perakende satış fiyatı üzerinden hesaplanır. Üstelik, KDV'nin hesaplandığı perakende satış fiyatına sistem kullanım bedeli ve ÖTV'de dahildir.²²²

Aşağıdaki şekilde ise, evlerde kullanılan elektrik üzerinden alınan harcama vergilerinin TL/Kw değeri yer almaktadır. Tüketim hacmi arttıkça ödenecek vergi de artmakla birlikte, mesken abonelerinin her ay ödediği elektrik faturasının yaklaşık %15,3'ü KDV'den oluşmaktadır.

Şekil 6: Elektrik Tüketiminde KDV

Kaynak:<https://gazelektrik.com/enerjipiyasalari/elektrikbedelvergi.erişim.09.01.2019>

Öte yandan elektrik tüketim bedeli üzerine uygulanan tek vergi KDV değildir. Diğer tüketim vergileri:

- Enerji Fonu: Enerji Fonu'na aktarılmak üzere tüketim tutarı (enerji bedeli + kayıp/kaçak bedeli) üzerinden %1 oranında alınır.

²²² <https://gazelektrik.com/enerji-piyasalari/dogal-gaz-vergi#kdv>

- TRT Payı, tüketim tutarı (enerji bedeli + kayıp/kaçak bedeli) üzerinden %2 oranında alınır.

- Elektrik (Belediye) Tüketim Vergisi – ETV: Müşterinin, abonelik bölgesi içerisinde hizmet aldığı belediyeye ödediği vergidir. Mesken ve ticarethane aboneleri için, tüketim tutarı üzerinden %5 olarak belirlenmiştir.

KDV, tüm bedel ve vergiler toplamı üzerinden hesaplandığı için fatura tutarını en fazla etkileyen vergi kalemidir.²²³ Ortalama bir tüketim düzeyinde, fatura bedelinin %19'u harcama vergilerinden oluşmaktadır..

Toplunun büyük bir kısmının neredeyse her gün kullandığı cep telefonu ve internet gibi hizmetlerin tüketimi üzerinden %18 vergi alınmaktadır. Ayrıca aynı hizmetlerin tüketimi üzerinden 01.01.2018 tarihine kadar²²⁴ %25 oranında Özel İletişim Vergisi de alınmaktaydı. Elektrik, doğal gaz tüketimine %18 KDV ve su tüketimine %8 KDV uygulanıyor olması, üstelik faturada yer alan tüm bedel ve vergilerin matraha dahil edilerek yeniden vergi salınması, her ne kadar oran farklılaştırmasına gidilse de, gelir düzeyi düşük kesimin en çok kullandığı ürünlerin sürekli olarak vergilendirilmesine yol açmakta, vergide adalet ilkesi zedelenmektedir.

Türkiye'de en düşük gelir düzeyinde hanehalkı harcamalarının %32'si "konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıt harcamalarına, %30'u gıda ve alkolsüz içecek tüketimine, %8,2'si ulaştırma, %4,3'ü giyim ve ayakkabı, %3'ü haberleşmeye ayrılmaktadır.²²⁵ Gelir düzeyi en düşük %20'lik nüfusun, sürekli ve zaruri tüketim kalemlerinin tümünün dolaylı vergi tarifelerinde yer aldığı adaletsiz bir yapı söz konusudur.

OECD ülkelerinde, KDV yapısı içinde, düşük gelir düzeyindeki kesimi koruyucu önlemlere daha fazla yer verilmektedir.

²²³ <https://gazelektrik.com/enerji-piyasaları/elektrik-bedel-vergi>.

²²⁴ T.C. Maliye Bakanlığı düzenlemesi kapsamında 01.01.2018 tarihi itibarıyla; Mobil İnternet hizmetinde %5 olan ve Mobil İnternet haricindeki hizmetler için %25 olan Özel İletişim Vergisi (ÖİV) %7,5 olarak uygulanacaktır

²²⁵ TÜİK, **Gelir Dağılımı ve Yaşam Koşulları İstatistikleri**, 2017, Sayı: 27823, 18 Eylül 2018.

Tablo 21: OECD Ülkeleri Kdv Oranları (2014-2018)

	2014	2015	2016	2017	2018	İndirimli oranlar (b)	Belirli Bölgesel Oranlar
Avustralya	10	10	10	10	10	0	-
Avusturya*	20	20	20	20	20	10.0/13.0	19
Belçika	21	21	21	21	21	0.0/6.0/12.0	-
Kanada*	5	5	5	5	5	0	13.0/14.0/15.0
Şili	19	19	19	19	19	-	-
Çekya	21	21	21	21	21	10.0/15.0	-
Danimarka	25	25	25	25	25	0	-
Estonya	20	20	20	20	20	0.0/9.0	-
Finlandiya	24	24	24	24	24	0.0/10.0/14.0	-
Fransa*	20	20	20	20	20	2.1/5.5/10.0	0.9/2.1/10.0/13.0 & 1.05/1.75/2.1/8.5
Almanya	19	19	19	19	19	7	-
Yunanistan*	23	23	23	24	24	6.0/13.0	4.0/ 9.0/16.0
Macaristan	27	27	27	27	27	5.0/18.0	-
İzlanda	25,5	24	24	24	24	0.0/11.0	-
İrlanda	23	23	23	23	23	0.0/4.8/9.0/13.5	-
İsrail*	18	18	17	17	17	0	0
İtalya	22	22	22	22	22	4.0/5.0/10.0	-
Japonya	5	8	8	8	8	-	-
Kore	10	10	10	10	10	0	-
Letonya	21	21	21	21	21	5.0/12.0	-
Luxemburg	15	17	17	17	17	3.0/8.0/14.0	-
Meksika	16	16	16	16	16	0	-
Hollanda	21	21	21	21	21	6	-
Yeni Zelanda	15	15	15	15	15	0	-
Norveç	25	25	25	25	25	0.0/12.0/15.0	-
Polonya	23	23	23	23	23	5.0/8.0	-
Portekiz*	23	23	23	23	23	6.0/13.0	4.0/9.0/18.0 &

							5.0/12.0/22.0
Slovakya	20	20	20	20	20	10	-
Slovenya	22	22	22	22	22	9,5	-
İspanya*	21	21	21	21	21	4.0/10.0	0.0/2.75/3.0/7.0/9.5/13.5 /20.0 & 0.5/10.0
İsveç	25	25	25	25	25	0.0/6.0/12.0	-
İsviçre	8	8	8	8	7,7	0.0/2.5/3.8	-
Türkiye	18	18	18	18	18	1.0/8.0	-
Birleşik Krallık	20	20	20	20	20	0.0/5.0	-
Ortalama	19,1	19,2	19,2	19,2	19,2		

Kaynak: OECD .(-national delegates - position as at 1 January 2018) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 21’de, OECD ülkelerinde uygulanan KDV oranlarına yer verilmiştir. Buna göre, OECD ülkelerinden Şili ve Japonya dışında tüm ülkelerde, ürün gruplarına göre farklılaştırılmış indirimli KDV oranları uygulandığı ve temel gıda ürünleri üzerindeki KDV oranını % 0 olarak belirleyen ülke sayısının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca, Avusturya, Kanada, Yunanistan, Fransa, İspanya, Portekiz gibi ülkelerde, indirimli oranların yanında, belirli bölgelerin ekonomik ve sosyal durumları dikkate alan bölgesel farklılaştırılmış KDV oranları da uygulanmaktadır.

b. Özel Tüketim Vergisi

Özel Tüketim Vergisi Kanunu (ÖTV) çıkarılmadan önce ülkemizde, özel tüketim vergisi niteliğinde çok miktarda vergi, fon ve buna benzer yükümlülük bulunmaktaydı. 01.08.2002 tarihinden itibaren 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu adıyla yeni bir vergi yürürlüğe girmiştir. Bu verginin gelmesiyle 16 adet vergi ²²⁶ fon, harç ve pay adı altındaki tüketim vergisi, tek vergi haline getirilerek KDV’den sonra ikinci reform olarak nitelendirilir. ²²⁷

²²⁶ Akaryakıt fiyat istikrar payı, Trafik tescil harcı, taşıma alım vergisi, Ek taşıt alım vergisi, Ek vergi, Akaryakıt Tüketim Vergisi, Tütün mamulleri ve alkollü içeceklerin ithal veya satışından alınan sanayi

ÖTV kapsamına giren mallar dört ayrı listede yayınlanmaktadır. Listeler, otomotiv, tütün, alkollü içkiler, kolalı gazozlar, dayanıklı tüketim malları, petrol ürünleri ve madeni yağ vb. ürünleri kapsamaktadır. Türkiye'de uygulanan Özel Tüketim Vergisi, temelde advalorem bir vergidir. Oysa AB'de bu vergi spesifik olarak uygulanmaktadır. AB ülkelerinde, temel gıda maddeleri, şeker, tuz gibi ürünlerden ve lüks ürünler ile otomobillerden ÖTV alınmamaktadır. AB'de, ÖTV' nin uygulandığı temel maddeler, alkollü içkiler, tütün ve petroldür.²²⁸ Ancak Türkiye'de şu anda uygulanmakta olan 4760 sayılı ÖTV Kanunu daha geniş kapsamlıdır. Temelgetiri alanı olarak, alkol ve sigara tüketimi kullanılmakta, lüks ürünler ve otomobiller de ÖTV' ye dahil edilmektedir.

4. Servet Üzerinden Alınan Vergiler

Servet ve servetin transferi esnasında alınacak vergilerin, yoksullukla mücadelede oldukça büyük bir rolü bulunmaktadır. Ancak, Türkiye'de uygulanan veraset ve intikal vergisinin toplam vergi gelirleri içindeki payı % 1,85, GSMH içindeki payı ise %0,37'dir. Vergi gelirlerine katkısı oldukça düşük olan bu vergi, literatürde “adı var kendi yok vergisi”²²⁹ olarak ifade edilmektedir.

Türkiye'de servet üzerinden alınan vergiler, MTV, emlak vergisi, veraset ve intikal vergilerinden oluşmaktadır. Veraset vergisi, servetin intikali sırasında alınan bir vergi türü olup, ülkemizde servetin kendisinde ortaya çıkan değer artışlarının vergilendirilmesi, servet vergileri kapsamında değil, gelir üzerinden alınan vergiler (değer artış kazançlarının vergilendirilmesi) kapsamında yer almaktadır.

destekleme fonu, Eğitim, gençlik, spor ve sağlık hizmetleri vergisi, Motorlu Taşıtların kayıt, tescil ve devirlerinde alınan eğitime katkı payı, , Motorlu Taşıtların kayıt, tescil ve devirlerinde alınan özel işlem vergisi, Tütün mamulleri ve alkollü içeceklerden alınan mera payı, Taşıt alım vergisinin ¼'ü oranında alınan çevre kirliliğini önleme fonu, Toplu konut fonu, Tütün mamulleri ve alkollü içeceklerin ithal veya satışından alınan tütün, tütün mamulleri ve alkollü içkiler düzenleme kurumu payı, Şehit, malul, dul ve yetimleri payı, Federasyonlar fonu

²²⁷ Çakıroğlu Tülay, **Özel Tüketim Vergisi ve Ekonomik Etkileri**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi,s.23

²²⁸ Göksel Çetinkol, **Türk Vergi Sisteminin Avrupa Birliği Vergi Sistemine Dolaylı Vergiler Bakımından Uyumlaştırılması**, Dokuz Eylül Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Maliye Anabilim Dalı / Mali Hukuk Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi , 2013,s.79

²²⁹N.Bilici,**Türk Vergi Sistemi**, 33. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara, 2014, s.188'den aktaran, Mehmet Güneş,“Veraset ve İntikal Vergisi'nde Revizyon Gerekliği”,**International Journal of Public Finance**, Cilt:2, Sayı:1, 2017,s.129.

Uysal (2007)'a göre; Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, gelir düzeyi düşük grupların elinde bulunan servet unsurları, özellikle de toprak mülkiyetinin, hızlı nüfus artışı ve miras hukukunun etkisiyle parçalanmakta, bu nedenle marjinal bir ölçeğe düşen araziler zengin kesimin eline geçerek, yoksul kesimde mülksüzleşme sürecini hızlandırmakta, sonuçta servetle gelir arasında; düşük gelir-düşük servet-yeniden düşük gelir kısır döngüsüne yol açmaktadır.²³⁰ Bu kısır döngüden kurtulmak için, toprak reformu ve veraset ve intikal vergisinin revize edilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.²³¹

Öte yandan, Şener'e göre; mükellefin taşınır ve taşınmaz servet unsurlarının tümünü içine alan, % 1 ile % 5 arasında değişen artan oranlı ya da % 3 gibi sabit ve düşük oranda uygulanacak yeni bir servet vergisi, (bina, arazi, arsa, para, banka hesapları, hisse senetleri ve kıymetli kişisel eşyaların değerleri toplanarak, mükellefin borçları ve istisnalar toplamdan düşülerek, net servet vergisi matrahı bulunur.) gelir dağılımında adalet ve kaynak dağılımında etkinlik yaratacak, kayıt dışı ekonominin önüne geçilmesi ve yolsuzluğun engellenmesine de katkı sağlayacaktır.²³²

B. Türk Vergi Sisteminde Yoksullukla Mücadele Karşıtı Uygulamalar

1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın "Vergi Ödevi"ni düzenleyen 73'üncü maddesinde; *"Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır."* hükmü yer almaktadır. İlgili maddede; mali güce göre vergi alınmasına vurgu yapılarak; vergide adaletin sağlanmasında maliye politikasına sosyal amaç yüklenmektedir. Ancak, Türk vergi sisteminin ortaya çıkardığı sonuçlar, bu ilkeler ve amaçlarla uyumlu değildir.

Bu bölümde; adaletsizliğe neden olan unsurların yoksullukla mücadeleye ne şekilde engel olduğu ele alınacaktır. Vergi türleri açısından, dolaylı verginin ağırlıklı olduğu sistemde, -düşük gelir düzeyinde- verginin tersine artan oranlı hale gelmesi

²³⁰ Uysal, ss.252-253.

²³¹ Mehmet Güneş, "Veraset ve İntikal Vergisi'nde Revizyon Gerekliği", **International Journal of Public Finance**, Cilt:2, Sayı:1, 2017, ss.125-158.

²³² Orhan Şener, "Yolsuzluğun Vergisel Araçlarla Önlenmesi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2014, Cilt: xviii, ss.401-406.

adaletsizliğe neden olmaktadır. Çalışanlar üzerindeki vergi yüküne bakıldığında; kaynaktan kesinti yoluyla vergilendirilenlerin beyana dayalı vergilendirilenlere kıyasla yükünün fazla olması ele alınmaktadır. Muafiyet ve istisnalar bakımından, düşük gelirliilere sağlanan vergi indirimlerinin yetersizliğine karşılık yüksek gelir elde edenlere sağlanan vergisel avantajların yüksekliğine değinilmektedir. Kayıt dışılık açısından; düşük gelir düzeyinde kayıt dışı istihdamın ortaya çıkardığı yoksulluk ele alınmaktadır.

1. Gelir, Harcama ve Servet Vergilerinin Payları

Türk vergi sistemi içinde yer alan 4 temel vergi türünün (GV, KV, KDV, ÖTV), toplam vergi gelirine katkılarını gösteren oranlara ilişkin Tablo 22 aşağıda yer almaktadır.

Tablo 22: 2017 Yılı Vergi Türlerine Göre Toplam Vergi Gelirleri

	Tutar (Milyar TL)	Bütçe Gelirleri İçindeki Payı (%)	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	598,3	100	
Vergi Gelirleri	511,1	85,4	100
Gelir Vergisi	108,9		21,3
Kurumlar Vergisi	46,2		9
KDV	140,8		27,5
(Dahilde+İthalde)			
ÖTV	136,4		26,7
Diğer	78,9		15,4
Vergi Dışı Gelirler	87,2	14,6	

Kaynak:Bütçe ve Mali Kontrol genel Müdürlüğü, Vatandaş Bütçe Rehberi, 2017
<http://www.bumko.gov.tr/TR,8123/vergi-gelirleri.html>. Erişim:12.01.2019

Tablo 22'ye göre, 2017 yılında toplam vergi gelirlerinin %54,2 si KDV ve ÖTV 'den, %30,3'ü gelir ve kurumlar vergisi gelirlerinden elde edilmektedir. 2018 yılında ise, gelir ve kurumlar vergilerinin payı; %27 iken, KDV ve ÖTV'nin payı %45,9 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 23: 2017 Yılı GSYH ve Genel Bütçe Vergi Gelirleri İçinde Dolaylı/Dolaysız Vergi Payları

GELİRİN ÇEŞİDİ	GSYH'DAKİ YÜZDE PAYLARI	GENEL BÜTÇE VERGİ GELİRLERİ TAHSİLATININ YÜZDE DAĞILIMI
MERKEZİ YÖNETİM GELİRLERİ	23,20	
GENEL BÜTÇE TOPLAMI	22,45	
VERGİ GELİRLERİ	20,15	100,00
DOLAYSIZ VERGİ PAYI (1+2+3)	8,73	32,24
1 - GELİR VE KAZANÇ ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER	6,50	32,24
- GELİR VERGİSİ	4,63	22,99
-Beyana Dayanan Gelir Vergisi	0,20	0,97
-Basit Usulde Gelir Vergisi	0,01	0,04
-Gelir Vergisi Tevkifatı	4,36	21,62
-Gelir Geçici Vergisi	0,07	0,37
2 -- KURUMLAR VERGİSİ	1,86	9,24
-Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	0,14	0,71
-Kurumlar Vergisi Tevkifatı	0,01	0,06
-Kurumlar Geçici Vergisi	1,71	8,48
3 - MÜLKİYET ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLER	0,37	1,85
-Veraset Ve İntikal Vergisi	0,02	0,12
- Motorlu Taşıtlar Vergisi	0,35	1,73
DOLAYLI VERGİ PAYI (4+5+6+7+8+9)	17,21	63,15
4- DAHİLDE ALINAN MAL VE HİZMET VERGİLERİ	8,50	42,18
DAHİLDE ALINAN KDV	3,43	17,02
-Beyana Dayanan Katma Değer Vergisi	3,27	16,22
-Tevkif Suretiyle Kesilen KDV	0,16	0,81
ÖZEL TÜKETİM VERGİSİ	4,49	22,26
-Petrol ve Doğalgaz Ürünlerine İlişkin ÖTV	2,07	10,29
-Motorlu Taşıt Araçlarına İlişkin ÖTV	0,71	3,54

-Alkollü İçkilere İlişkin ÖTV	0,32	1,60
-Tütün Mamüllerine İlişkin ÖTV	1,21	5,98
-Kolalı Gazozlara İlişkin ÖTV	0,01	0,06
-Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallara İlişkin ÖTV	0,16	0,79
-6111 S.K Kapsamında Tahsil Olunan ÖTV	0,00	0,00
-6736 sayılı Kanun Kapsamında Tahsil Olunan Özel Tüketim Vergileri		
5- BANKA VE SİGORTA MUAMELELERİ VERGİSİ	0,43	2,12
6 - ŞANS OYUNLARI VERGİSİ	0,03	0,16
7 -ÖZEL İLETİŞİM VERGİSİ	0,12	0,62
8 -DAHİLDE ALINAN DİĞER MAL VE HİZMET VERGİLERİ		
-6113 Sayılı Kanun Kapsamında Alınan Vergiler		
9 -ULUSLARARASI TİC. VE MUAM. AL. VERGİLER	3,64	18,07
-Gümrük Vergileri	0,40	2,00
- İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	3,22	15,99
- Diğer Dış Ticaret Gelirleri	0,02	0,08
DİĞER VERGİ VE HARÇLAR	1,14	5,66

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı İstatistikleri 2017 yılı Bütçe Gelirleri verilerinden tarafımda hazırlanmıştır. (http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm)
Erişim:12.01.2019

Tablo 23'e göre, toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı %63,15, dolaysız vergilerin payı ise % 32,24 olarak gerçekleşmiştir. ÖTV gelirleri içinde en yüksek getiriye; petrol ve doğal gaz tüketimi üzerindeki vergiler, tütün mamülleri ve motorlu taşıt alımları üzerindeki özel tüketim vergileri getirmektedir. KDV'de ise, beyana dayanan dahilde alınan KDV ile ithalde alınan KDV gelirlerinin payı yüksektir.

Tablo 24: 1980, 2010 ve 2015 Yıllarında AB Ülkeleri ve Türkiye’de Vergilerin Toplam Vergi Gelirleri İçerisindeki Payı (%)

Ülkeler	Yıllar					
	1980		2010		2015	
	Dolaylı V.	DolaysızV.	DolaylıV.	DolaysızV.	Dolaylı V.	Dolaysız V.
Türkiye	37	63	67,6	32,4	69	31
AB - 28	-	-	34,9	65,1	35,1	64,9
AB - 19	-	-	33,2	66,8	33	67

Kaynak: Arslaner, Hakan. “Teorik Olarak Vergi Yüğü; 1980-2015 Yılları Arasında Türkiye’de Toplam Vergi Yüğüne Etki Eden Temel Ekonomik Faktörler”, **Gümüşhane University Electronic Journal Of The Institute Of Social Science/Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, 2018, s.308

-Tablodaki veriler 2010 ve 2015 yılındaki ülke sayıları dikkate alınarak hesaplanmıştır

-AB ve Euro Bölgesi ülke sayıları 2018 yılı içindir.

Vergilerin türleri itibariyle yıllar içindeki seyrini veren Tablo 24’e göre, Türkiye’de 1980 sonrası dönemde, dolaylı vergilerin ağırlık kazandığı görülmektedir. AB ülkelerinde dolaylı-dolaysız ayrımında, Türkiye’deki oranların tersi oranlarla karşı karşıyayız. 1980 sonrası, ülkemizde yaşanan liberalleşme ve bu kapsamda uygulanan arz yanlı iktisat politikaları kapsamında, emeği kaynaktan kesinti yoluyla vergilendirerek; sabit gelir kaynağı elde edilmekte, kayıt dışılıkla mücadele etmek suretiyle dolaysız vergi gelirlerini arttırmak yerine, ihracata dayalı büyümenin gerçekleştirilmesi için desteklenen firmaların ve kayıt dışı ekonominin yarattığı vergi kaybının telafisi için dolaylı vergilere başvurulmaktadır. Dolaylı vergilere ağırlık verilmesinde, ideolojik tercihlerin yanı sıra, çok sayıda ancak parça parça vergilerden oluşan harcama vergilerinin KDV ve ÖTV çatısı altında birleştirilmesiyle dolaylı vergi toplamının görece daha kolay hale gelmesi etkili olmuştur.

Gelirinin tamamını harcayan ve düşük geliriyle karşılayamadığı temel ihtiyaçlarını negatif tasarruflar yoluyla finans piyasalarından borçlanan yoksul

kesimin, zorunlu tüketim harcamalarının sürekli vergilendirilmesine dayanan kamu finansman politikası, yoksullukla mücadele kapsamında, adil bir gelir dağılımının oluşturulmasına engel teşkil etmektedir. Bu anlamda, dolaylı vergilere dayalı vergi politikası, yoksul yanlısı değil, yoksul karşıtı kalkınmaya daha elverişli gözükmetedir.

2- Vergi Yükünün Adaletsiz Dağılımı

Vergi, bireylerin kullanılabilir gelirlerinde azalmaya yol açan, alım gücünü düşüren ve cebre dayanan bir unsur olduğundan yük olarak ifade edilmektedir. Öte yandan, ülkenin toplam vergi yükü, aynı zamanda kamunun, ekonomik hayattaki payını, buna bağlı müdahale gücünü belirleyen bir unsurdur. Kamu sektörünün ekonomik hayata müdahale edebilme gücü, sağlıklı finansman kaynaklarından elde edeceği gelire bağlıdır. Yoksul yanlısı kalkınmayı destekleyebilecek kamu sektörünün, ikincil gelir dağılımını gerçekleştirirken yararlanacağı kaynak bakımından, toplam vergi yükünün arttırılması elzemdir.

Türkiye; toplam vergi yükü açısından OECD ülkeleri ortalamasının oldukça altında kalmaktadır. 2017 yılında, OECD ülkeleri ortalama vergi yükü, %34,2 iken ülkemizde, %24,9 'dur.²³³ Objektif vergi yükü düşük olmasına rağmen, algılanan ya da hissedilen vergi yükünün fazla olmasında, vergi yükü dağılımının adil olmaması yatmaktadır. Bu nedenle, vergi yükünde artış sağlamak kadar, bu artışın toplumun hangi kesimleri üzerinden ve ne şekilde sağlandığı hususuna da dikkat çekmek gerekir. Çünkü, kamu kaynaklarının etkinsiz kullanıldığı, istihdamsız büyümenin ortaya çıkardığı gelir dağılımının toplumda yarattığı tahribata karşı toplanan kaynaklarla müdahale etmeyen bir ülkede, ağırlıklı olarak yoksullar ve orta sınıf üzerinden sağlanan vergi gelirleriyle, kapsayıcı bir kalkınma sağlanmayacak, aksine eşitsizlik daha da artacaktır.

Türkiye'de nüfusun büyük kısmının ortalama geliri oldukça düşük ve büyük kısmı ücretli çalışan kesim olduğundan, dolaysız vergi artışı sağlamak zorlaşmakta, dolaylı vergiye ağırlık verilerek, vergi yükü arttırılmaktadır. Dolaylı vergi yükünün ise, düşük gelirli olumsuz etkisi, verginin tersine artan oranlı hale gelmesi

²³³ OECD Revenue Statistic,(1965-2017) https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics-1965-2016_9789264283183-en.Erişim.10.01.2019

nedeniyle artmaktadır. Tablo 25’te, aylık geliri 1.000, 5.000 ve 10.000 TL olan 3 kişi ele alınmıştır. Gelir düzeyine bakılmaksızın her birinin %18 KDV ödemesi nedeniyle oluşan farklı vergi yüklerinin ortaya çıkardığı tersine artan oranlı yapı aşağıdaki gibidir.

Tablo 25: Tersine Artan Oranlı Vergi Yüğü

Gelir	Harcama	Vergi Oranı	Vergi Miktarı	Vergi Yüğü
1.000	1.000	18%	180	%18
5.000	3.000	18%	540	%10,8
10.00	5.000	18%	900	%9

Tablo 25’e göre gelir düzeyi arttıkça, KDV yüğü azalmaktadır. Yoksul kişi, 1000 TL’lik gelirinin, 180 TL’sini KDV olarak öderken, zengin kişi 10.000TL’lik geliri içinden sadece 900 TL ödemekte, gelirin yüksek olması dolayısıyla ödenen vergi ve hissedilen vergi yüğü fazla olmazken, gelir düzeyi düştükçe, gelirden vergiye ayrılan payın artması durumunda vergi yüğü de artacaktır. Tersine artan oranlılığın ve gelir dağılımı eşitsizliğinin yol açtığı adaletsizliğin, düşük gelirli bireylerde vergilerin yüksek olduğuna dair bir algıya sebep olması kaçınılmazdır.

Çalışan yoksul kesim üzerindeki en temel vergi yüğü gelir vergisidir. Bu verginin oranları kadar, verginin ne şekilde tahsil edildiği de vergilemede adalet açısından üzerinde durulması gereken bir husustur.

Tablo 26: 2017 Dönemi Muhtasar Beyannamelerinde Ücretlilerin Tevkifat Tutarları-Toplam Tevkifat İçindeki Payları

TÜR KODU	AÇIKLAMA	KESİNTİ TUTARI	(%)
011	Asgari Ücretli (GVK Md. 94/1)*	16.486.373.639	12,5
012	Diğer Ücretler ile Ücret Sayılan Ödemeler (GVK Md. 94/1) *	67.394.984.404	51,09

Kaynak: GİB 2017 Yılı Faaliyet Raporu,s.172’den yararlanılarak tarafımca hazırlanmıştır.

*Söz konusu rakamlar, asgari ücretlilere ödenen ücretler üzerinden kesilen Asgari Geçim İndirimi dahil brüt kesinti tutarlarıdır. Asgari ücretlilerden kesilen net vergi tutarlarını göstermemektedir. Asgari ücretlilerin medeni halleri dikkate alınarak, her bir asgari ücretli için 2017 yılı itibarıyla aylık olarak hesaplanan 133,31 TL ile 226,63 TL arasında asgari geçim indirimi tutarı, tahakkuk eden vergi tutarından mahsup edilmektedir. Asgari geçim indirimi müessesesi çerçevesinde mahsup edilen bu tutarlar, yukarıdaki kesinti tutarlarından indirilmemiştir. Bahsi geçen açıklama, “Diğer Ücretler ile Ücret Sayılan Ödemeler (GVK Md. 94/1)” kapsamında yapılan kesintiler için de aynen geçerlidir.

Tablo 26’da, 2017 yılı muhtasar beyannamelerinde, ücretli çalışanlar üzerinden tevkifat yoluyla kesilen gelir vergisi tutarları ve toplam kesintiler içindeki paylarına yer verilmektedir. Tablo 23’e göre; 2017 yılı gelir vergisi gelirlerinin %94’ü tevkifata dayalı olarak tahsil edilmektedir. Tablo 26’ya göre, 2017 yılı muhtasar beyannamelerinde beyan edilen gelirin %63,59’u (51,09+12,5) asgari ücret ve diğer ücret ödemeleri üzerinden yapılan kesintilerden oluşmaktadır. Buna göre, %94’ü tevkifata dayalı tahsil edilen gelir vergisinde, tevkifatın %63,59 gibi büyük bir payı ücret gelirlerinden oluşmaktadır.

Gelir vergisi tahsilatının büyük kısmında, beyan usulü yerine tevkifat usulünün benimsenmesinde, tahsilatı kolaylaştırması ve vergi kaçırma zorlaştırması gibi faydalarının rolü vardır. Ancak, ödeme gücünün (mali gücün) dikkate alınmasına, mali anestezinin²³⁴ de etkisiyle vergi bilinci oluşmasına ve harcamaların kayıt altına alınmasına engel olması gibi hususlar, tevkifat usulünün

²³⁴ Mali anestezi; kişi ve kurumların tam olarak farkına varmadan vergi veya benzeri yükümlülükleri yerine getirmelerini ifade eder.

vergi sistemine verdiği zararlardır. Özellikle, tevkifatın %63,59'unu temsil eden ücretli çalışanların, beyana dayalı vergilendirilmemesi nedeniyle, yaptıkları işlerle ilgili harcamaları gider gösterme olanakları ortadan kalkmakta, bu durum vergide eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmektedir. Ayrıca belge alma zorunluluğuna riayet etmelerinin kendilerine vergisel bir avantaj sağlamayacağını bilen tevkif suretiyle vergilendirilen kesimin yaptığı harcamalar, kayıt dışı ekonomiye de zemin hazırlamaktadır.

3. Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü

Kayıt dışı ekonomi, faturasız satış yapmak, sigortasız işçi çalıştırmak, işportacılık, gecekondulaşma vb.h herhangi bir belgeye bağlanmamış ve kayıtlara geçmemiş işlemleri kapsadığı gibi kaçakçılık, yolsuzluk, uyuşturucu ticareti, dolandırıcılık, insan ticareti vb. kanunsuz işlemleri de içine alan oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır.

Bir ekonomideki toplam vergi kaybı, kayıtlı ekonomi içindeki vergikayıpları (vergi harcaması olarak isimlendirilen indirim, istisna ve muafiyetler gibi) ile kayıt dışı ekonomiden kaynaklanan vergi kayıplarının toplamından oluşmaktadır²³⁵. Buna göre, kayıt dışı ekonomiden kaynaklanan toplam vergi kaybı, tüm ekonominin kayıt altına alınması durumunda oluşacak potansiyel vergi gelirleri ile fiili durumda toplanan vergi gelirleri arasındaki fark olarak da tanımlanabilmektedir.²³⁶

Ülkemizde kayıt dışı ekonominin ne boyutta olduğuna ilişkin çeşitli çalışmalarda farklı oranlar belirlenmekle birlikte, Kalkınma Bakanlığı Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) kayıt dışı ekonominin azaltılması programı eylem planına göre, 2013 yılında kayıt dışı ekonominin GSYH'ya oranı %26,5, 2014 yılında %26, 2015 yılında %25 olarak tespit edilmiştir. Bu plana göre, kayıt dışı ekonominin 2016 yılında %24, 2017 yılında %23 ve 2018 yılı için %21,5'e düşürülmesi hedeflenmiştir.²³⁷

²³⁵ Yereli, Ahmet Burçin ve Karadeniz, Oğuz: “2004 Türkiye’de Kayıtdışı İstihdamın Vergi Kayıp ve Kaçakları Üzerine Etkisi” **Uludağ Üniversitesi, İİBF, 19. Maliye Sempozyumu**, 2004, s.16-17.

²³⁶ İzzettin Önder, “Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme,”**Siyasal/Journal of Political Sciences**, 2001, 23-24, s.247.

²³⁷ <http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/beyannamerehberi/2015kayitdisi.pdf>.Erişim.10.01.2019

OECD verilerine göre, 2015 yılında OECD ülkeleri kayıt dışı ekonomi ortalaması %16 iken, Türkiye’de bu oran %27’dir. OECD ülkeleri içinde, Estonya’dan sonra en yüksek kayıt dışılık gösteren ülke Türkiye’dir.

Tablo 27: Kayıtdışı İstihdam Oranları (2013- 2017)

Yıllar	Tarım	Tarım Dışı	Sanayi	Hizmet	İnşaat
2013	83,28	22,4	25,23	20,9	-
2014	82,27	22,32	20,26	21,09	36,61
2015	81,16	21,23	19,13	20,05	35,58
2016	82,09	21,72	20,2	20,35	35,76
2017	83,33	22,1	20,03	20,95	35,8

Kaynak:<http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr>

Tablo 27’ya göre, kayıt dışı istihdamın en yüksek olduğu sektör, tarım sektörüdür. Tarım sektöründe, nüfus artışının da etkisiyle, aile işletmeleri içinde kayıtsız çalışan birey sayısı her geçen gün artmakta, tarımda istihdamı düzenleyen yasalar da kayıt dışı çalışmaya olanak verecek şekilde düzenlendiğinde, bu sektördeki kayıtsız işçi sayısını azaltmak zorlaşmaktadır. Nitekim, 4857 sayılı İş Kanunu’nun 4. Maddesi’nde; “50’den az işçi çalıştırılan (50 dahil) tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerlerinde veya işletmelerinde İş Kanunu hükümlerinin uygulanmayacağı” hükmü yer almakta olup, bu istisna ile tarım ve orman işlerinde çalıştırılan nüfus, kanunun korumasından çıkarılmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda büyümeye yön veren inşaat sektörü ise, tarım sektöründen sonra kayıt dışı istihdamın en yüksek olduğu sektördür. Bu sektöre ilişkin yasal düzenlemelerdeki eksiklikler ve denetim yetersizliği nedeniyle, özellikle küçük ölçekli işletmelerde (2017 yılı verilerine göre, inşaat sektöründe, 1-10 arası çalışanı bulunan işletmelerin oranı %65’tir.²³⁸) sendikalaşmanın düşük, taşeronlaşmaya dayalı iş ilişkilerinin yüksek olduğu, iş kazası ve meslek hastalıklarının yoğun olarak yaşandığı görülmektedir. Bu durum, insana yakışmayan koşullarda, uzun mesai saatleri boyunca çalışmak zorunda bırakılan, kayıt altına alınmayan, düşük eğitilmiş ve güvencesiz inşaat işçileri ordusuna sebep olmaktadır.

²³⁸ TÜİK Medas Raporu,

Bu sektörde, küçük ve orta ölçekli işletmelerin belirli vergi muafiyetlerinin olması ve vergi denetimlerinin yetersizliğinden ötürü faaliyetlerini belgelendirmemeleri, kayıt dışı istihdamın yoğun bir şekilde yaşanmasına olanak tanımaktadır.²³⁹

Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması yoluyla fiili vergi gelirlerinde sağlanacak artışın, yoksullukla mücadeleye büyük katkı sağlayacağı tabiidir. Özellikle kayıt dışı istihdamın engellenmesiyle yoksul kesimin sağlık hizmeti ve emeklilik güvencesine imkan yaratılacak, ekonominin genelinde ortaya çıkan kayıt dışılığın azaltılması yoluyla vergi kayıp kaçaklarının, yolsuzluk ve dolandırıcılık gibi sebepsiz zenginleşmeye imkan veren faaliyetlerin gelir dağılımında ortaya çıkardığı eşitsizliklerin engellenmesi sağlanacak, vergi geliri artışları sayesinde, yoksullukla mücadele için gerekli finansman sağlanabilecektir.

C.Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikalarının İktisadi Kalkınmanın Finansmanına Etkisi

Siyasi karar alıcıların yoksulluğa ve yoksulluğun çözümüne yönelik genel eğilimi, yoksulluğun arızı ve istisnai bir durum olarak ele alınması yönündedir. Bu nedenle, yoksullukla mücadele, devletin mücadele etmesi gereken asıl sorun olmaktan çıkarılarak, bağışlar, yardımlar, hibeler, fitreler ve zekatlar yoluyla geçirtilmekte, hayırsever iş adamlarının insafına bırakılmakta, yoksulların yaşam koşullarında yapılan iyileştirmeler, minnet edilmesi gereken bir lütuf gibi sunulmaktadır. Gelişmiş ülkelerin gelir ve yaşam koşullarına ulaşma gayretine yönelik yapıldığı ileri sürülen büyüme hedefleri, yatırımları arttırma, özel sektörü teşvik ve dış ticaret politikalarının yoksullukla mücadeleyi de içine alacak şekilde kalkınma planlarıyla desteklenmesi, kalkınma iktisadının temel amacından yola çıkarak, yoksullukla mücadelenin, asli bir kalkınma sorunu olarak ele alınması gerekmektedir. Sosyoekonomik gelişme sürecinde, gelir dağılımı dengesizliğine, işsizliğe, açlığa, muhtaçlığa, düşük tüketim düzeyine rağmen, yalnızca belli bir kesimin iktisadi büyümesine dayanarak sağlanan ilerlemenin, uzun vadede daha büyük sorunlara yol açacağı ifade edilebilir.

²³⁹ Bayrak, Selami, “İnsana Yakışır İş Kavramı Bakımından Türkiye’de İnşaat Sektörünün Genel Görünümü”. **Çalışma ve Toplum**, 2018, 58, ss.1-24.

Vergi politikalarının kalkınmanın finansmanı üzerine etkisinin belirlenmesi açısından ele alınması gerekmektedir. Kamu borç stoku, borç ödeme planı ve borçların bileşiminin ekonomik kalkınma ve gelir dağılımı üzerinde çeşitli etkileri olmaktadır. Borçlanmanın iktisadi kalkınmaya katkısı ancak, sağlanan kaynakların verimli yatırımlara kanalize edilmesi, yeni üretim araçları sağlanması, sanayi hamlelerine öncülük edecek şekilde ve inovasyonun finansmanında kullanılması yoluyla gerçekleşebilir. Borçlanma kanalıyla elde edilen kaynakların cari harcamalarda kullanımı tek başına iktisadi kalkınmayı sağlamaya imkan sağlamayacağı gibi, borçlanma nedeniyle oluşan anapara ve faiz yükü, toplumun düşük gelirli kesimlerinin bugünkü ve gelecekteki gelir düzeyini olumsuz etkileyecektir. Aşağıda yer alan tabloda, merkezi yönetim bütçe gelirleri içinde vergi gelirlerinin miktarına ve vergi gelirlerinin borç anapara/faiz ödemelerini karşılama oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 28: Merkezi Yönetim Bütçesi Vergi Gelirleri – Borç Ödemeleri İlişkisi 2000-2008

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
VERGİ GELİRLERİ	26.503.698	39.735.928	59.631.868	84.316.169	99.438.904	117.150.807	137.559.561	152.983.705	165.011.260
BORÇ ANAPARA ÖDEMELERİ	20.128.992	63.717.777	87.207.919	116.363.986	137.159.381	145.979.579	130.245.487	122.845.028	101.199.289
BORÇ FAİZ ÖDEMELERİ	20.439.862	41.062.226	51.870.659	58.609.163	56.578.001	45.731.075	45.962.709	48.752.891	50.661.305
BORÇ ANAPARA + FAİZ ÖDEMELERİ	40.568.854	104.780.003	139.078.578	174.973.149	193.737.382	191.710.654	176.208.196	171.597.919	151.860.594
İÇ	35.267.835	91.506.202	125.006.245	158.596.687	177.676.381	169.552.917	151.070.091	149.657.573	135.047.349
DIŞ	5.301.019	13.273.801	14.072.333	16.376.462	16.061.001	22.157.737	25.138.106	21.940.346	16.813.245
BORÇ ANAPARA ÖD. / VERGİ GEL. (Yüzde)	75,9	160,4	146,2	138,0	137,9	124,6	94,7	80,3	61,3
İÇ	62,2	135,9	131,1	125,6	128,1	111,1	81,3	70,1	54,6

DIŞ	13,8	24,4	15,1	12,4	9,9	13,5	13,4	10,2	6,7
BORÇ FAİZ ÖDEME. / VERGİ GEL. (Yüzde)	77,1	103,3	87,0	69,5	56,9	39,0	33,4	31,9	30,7
İÇ	70,9	94,4	78,5	62,5	50,6	33,6	28,6	27,7	27,2
DIŞ	6,2	9,0	8,5	7,0	6,3	5,5	4,8	4,2	3,5
BORÇ ANAPARA+ FAİZ ÖD. /VERGİ GEL. (Yüzde)	153,1	263,7	233,2	207,5	194,8	163,6	128,1	112,2	92,0
İÇ	133,1	230,3	209,6	188,1	178,7	144,7	109,8	97,8	81,8
DIŞ	20,0	33,4	23,6	19,4	16,2	18,9	18,3	14,3	10,2

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/TR,157/butce-buyuklukleri-ve-butce-gerceklesmeleri.html>.11.02.2019

Tablo 28'e göre 2000-2008 yılları arasındaki bütçe verilerine göre; bu dönemde uygulanan gelir ve borçlanma politikaları nedeniyle bütçe açıklarının gerçekleştiği görülmektedir. 2000 yılında %75,9 olan borç anapara ödemeleri/vergi gelirleri oranı; 2001 yılından itibaren artış göstermiş, takip eden 5 yıl boyunca, borç anapara ödemeleri vergi gelirleriyle karşılanamaz hale gelmiştir. Borç anapara ve faiz ödemeleri 2000-2007 yılları boyunca vergi gelirlerinin üzerinde gerçekleşirken, 2008 yılında % 92 olarak gerçekleşmiştir. Toplanan vergiler, borç anapara ve faiz ödemelerini karşılamaya yetmemiş, borçların ödenmesi için yine borçlanma yoluna gidilmiştir.

Kamunun borçlanma yoluyla finansman sağlamasının gelir ve servet dağılımına etkisi, transfer harcamaları grubunda yer alan faiz ödemelerindeki artışla ortaya çıkmaktadır. Vergi gelirlerinin borç anapara ve faiz ödemelerinde kullanımı nedeniyle diğer amaçlarla kullanımına olanak kalmayan bu dönemde, devletin temel gelir kaynağı olan vergilerin büyük kısmının iç borç faiz ödemeleri yoluyla, sermayedar kesime aktarıldığı görülmektedir. Kamu iç borçlanma senetleri yüksek gelirli marjinal tasarruf eğilimi yüksek sınırlı sayıda kişi tarafından talep

edilmektedir.²⁴⁰ Kamu iç borçlanma senedi talep edenler, yabancı yatırımcılar, özel sektör tüzel kişileri, ağırlıklı olarak da özel bankalardan oluşmakta, düşük ve orta gelir düzeyinde iç borçlanma araçlarına talep düşük kalmaktadır. Nitekim, hane halkının iç borçlanma senetlerine olan talebi, 2004 yılında % 14,4 iken, zaman içinde azalarak 2010 yılından bu yana % 1 seviyesinde kalmaktadır.²⁴¹ Çoğunlukla tüketime yönelik dolaylı vergi ağırlıklı bir vergi sisteminde, devlet borç ve faiz ödemelerinin finansmanı; tersine artan oranlı nitelikteki bu vergilerle gerçekleştirilmektedir. Buna göre, devlete borç verebilecek durumda olan marjinal tasarruf eğilimi yüksek kesimlere yapılan faiz ödemeleri, çoğunlukla marjinal tüketim eğilimi yüksek düşük gelirli kesim tarafından finanse edilmektedir.²⁴²

Kamudan sermaye sahibi kesime doğru gerçekleşen bu aktarım mekanizması, gelir dağılımında adaletsizliğe neden olmaktadır. Literatürde bütçe açıkları nedeniyle kamu borç stoku faiz oranlarındaki artışın özel sektör yatırımlarında azalmaya yol açması dışlama etkisi (crowding out) olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, özel tasarrufların, kamu borçları faiz ödemelerine aktarımı, özel sektör yatırımlarının dışlanmasına da sebep olmaktadır.²⁴³ Gerek kamu kesimi tarafından borçlanma yoluyla toplanan fonların yatırım harcamalarında kullanılmaması, gerekse, özel sektörü finanse edecek fonların kamu iç borçlanma araçları alımına aktarılması, kalkınmanın finansmanında vergi gelirlerinin kullanılması ve bu yolla yoksullukla mücadele edilmesine engel oluşturmaktadır.

²⁴⁰ Ş. Ertekin, "Kamu Borçlarının Gelir Dağılımı Üzerine Olası Etkileri: OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi ", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 2018, Sayı:16,s.338.

²⁴¹Erdal Yılmaz, "Türkiye’de İç Borç Stokunun Arz ve Talep Kompozisyonunun Dönüşümüne Bir Bakış.”**Research and Monetary Policy Department**, Central Bank of the Republic of Turkey, 2016.ss.4-6.

²⁴² Abdurrahman, s.458.

²⁴³ Cüneyt Yenal Kesbiç, Özlem Dünder ve Ata Devrim, "Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarını Dışlama Etkisi: Türkiye Örneği", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2016, Cilt :31, Sayı:2, s.93.

Tablo 29: Merkezi Yönetim Bütçesi Vergi Gelirleri – Borç Ödemeleri İlişkisi 2009-2017

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
VERGİ GELİRLERİ	169.181.484	202.679.640	244.881.130	272.108.424	314.973.265	339.942.638	392.530.900	443.294.815	525.175.891
BORÇ ANAPARA ÖDEMELERİ	103.398.140	149.988.324	108.595.266	96.102.536	136.742.451	130.358.188	80.543.158	78.231.440	86.097.619
BORÇ FAİZ ÖDEMELERİ	53.200.894	48.298.762	42.231.558	48.416.047	49.986.050	49.913.317	53.004.239	50.246.537	56.711.803
BORÇ ANAPARA + FAİZ ÖDEMELERİ	156.599.034	198.287.086	150.826.824	144.518.583	186.728.501	180.271.505	133.547.397	128.477.977	142.809.422
İÇ	142.009.085	181.624.730	132.636.842	125.270.003	170.651.900	158.870.696	110.056.329	102.461.288	102.602.477
DIŞ	14.589.949	16.662.356	18.189.982	19.248.580	16.076.601	21.400.808	23.491.068	26.016.688	40.206.945
BORÇ ANAPARA ÖD. /VERGİ GEL. (Yüzde)	61,1	74,0	44,3	35,3	43,4	38,3	20,5	17,6	16,4
İÇ	56,2	68,7	39,6	30,9	40,7	34,6	17,2	14,3	11,5
DIŞ	4,9	5,3	4,7	4,4	2,8	3,7	3,4	3,3	4,9
BORÇ FAİZ ÖDEME./VERGİ GEL.(Yüzde)	31,4	23,8	17,2	17,8	15,9	14,7	13,5	11,3	10,8

İÇ	27,7	20,9	14,5	15,1	13,5	12,1	10,9	8,8	8,0
DIŞ	3,7	3,0	2,7	2,7	2,3	2,6	2,6	2,6	2,8
BORÇ ANAPARA+ FAİZ ÖD. / VERGİ GEL. (Yüzde)	92,6	97,8	61,6	53,1	59,3	53,0	34,0	29,0	27,2
İÇ	83,9	89,6	54,2	46,0	54,2	46,7	28,0	23,1	19,5
DIŞ	8,6	8,2	7,4	7,1	5,1	6,3	6,0	5,9	7,

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/TR,157/butce-buyuklukleri-ve-butce-gerceklesmeleri.html>.11.02.2019

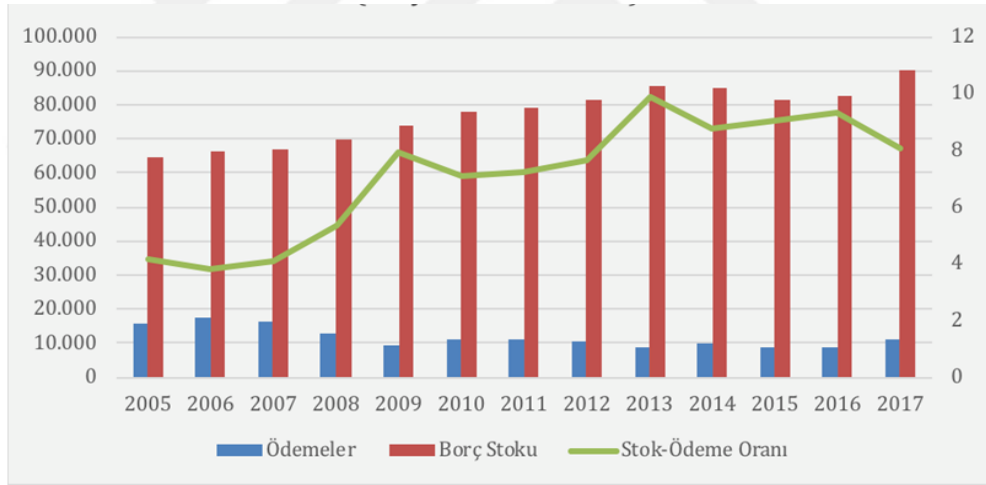
Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı

(1) 2006 yılından sonra Merkezi Yönetim Bütçesi tanımına geçilmiştir.

Not: 2004 yılından sonra geçmiş yıllar verileri ile mukayese edilebilmesi için Analitik Bütçe Sınıflandırmasına göre düzenlenmemiştir. Özel gider indirimi ödemeleri, asgari geçim indirimi ve gelirden ayrılan paylar hariçtir.

Tablo 29’da yer alan verilerden, 2009-2017 yılları arasında kamu borç ödemeleri ile vergi gelirleri arasındaki ilişki incelendiğinde; bu dönemde borç anapara ve faiz ödemelerinin vergi gelirlerine oranında genel eğilimin düşme yönünde olduğu anlaşılmaktadır. Bu düşüşte, borç anapara ve faiz ödemelerindeki azalma eğiliminin yanında, vergi gelirlerindeki artışın etkisi büyüktür. Nitekim 2017 yılında elde edilen vergi geliri, 2009 yılına kıyasla %210,42 artış göstermiştir. Diğer yandan, bu dönemde borç anapara ve faiz ödemelerindeki görece azalmanın nedenleri arasında, yabancı yatırımcıların iç borçlanma senetlerine olan talebindeki artış sayılabilir. Bu artışın etkisiyle iç borçlanmada vade yapısının uzatılmasına olanak sağlanmıştır. Vade yapısının uzaması, ilgili yılda yapılan borç ödemelerinin azalması veya sabitlenmesine olanak vermektedir. Ancak, borç stokundaki artış devam etmektedir.

Şekil 7: Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku ve Ödemeleri (2005-2017)(Milyon ABD Doları)

Kaynak: <https://www.dogrulukpayi.com/iddia>. Erişim:13.02.2019

Şekil 7’de ise, dış borç ödeme miktarı ile toplam borç stoku arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Buna göre, Türkiye’de merkezi yönetim yıllık dış borç ödemeleri miktarı yıllar içinde azalan bir seyir izlerken, borç stokundaki artışa bağlı olarak stok-ödeme oranı artış eğilimindedir. Örneğin, 2005 yılında ödenebilen borç miktarı 15 milyar dolarken, borç stoku (64 milyar dolar) ödenen miktarın yaklaşık 4 katı seviyesindedir. 2017 yılına ise borç stoku 90 milyar dolar seviyesinde iken, ödenen borç 11 milyar dolar olduğundan, borç stoku, ödenen borcun 8 katına çıkmıştır.

Ertekin (2018)'in, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 17 OECD ülkesinin kamu borçları ile gelir dağılımı arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koyan çalışmasında, Belçika, Türkiye, İngiltere ve İtalya'da kamu borçlarındaki artışın gelir dağılımını olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Buna göre, ödeme gücüne göre herkesten toplanan vergilerin, devlet borç senetlerini elinde bulunduran yüksek gelirli kişilere transferi gelir eşitsizliğinde artışa neden olmakta, bununla birlikte kamu borçlarındaki artış reel faiz oranlarını yükseltip yatırımların azalmasına neden olmaktadır. Bu durum ekonomik büyümenin yavaşlaması ve istihdamın azalmasına yol açarken, enflasyonist etkileri nedeniyle de dolaylı olarak gelir dağılımı üzerinde etkili olmaktadır.²⁴⁴

2006 yılında, kamu mali yönetiminin yapısını ve işleyişini düzenleyen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun 3. maddesinde *“kamu gideri; kanunlarına dayanılarak yaptırılan iş, alınan mal ve hizmet bedelleri, sosyal güvenlik katkı payları, iç ve dış borç faizleri, borçlanma genel giderleri, borçlanma araçlarının iskontolu satışından doğan farklar, ekonomik, malî ve sosyal transferler, verilen bağış ve yardımlar ile diğer giderleri ifade eder”*²⁴⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Bu kanuna göre, genel yönetim bütçesi; merkezi yönetim²⁴⁶, Sosyal Güvenlik Kurumu ve mahalli idareler bütçesinden oluşur

Kamu harcamaları, harcamayı yapan kuruma göre ve harcamanın yapıldığı kamu faaliyet türüne göre tasnif edilebileceği gibi, harcamanın ekonomi üzerinde ortaya çıkardığı etkilere göre de tasnif edilmektedir. Literatürde farklı ekonomik tasnifler de yapılmakla birlikte, bütçe sistemimize göre ekonomik tasnif “Cari Harcamalar”, “Yatırım Harcamaları ve Transfer Harcamaları” olarak ele alınmaktadır.²⁴⁷ Bütçe harcamalarının ekonomik olarak tasnifi; uygulanan ekonomik ve sosyal politikaların sonuçlarının görülüp değerlendirilmesine olanak vermektedir.

Cari harcamalar, kamu hizmetlerinin sunulması amacıyla, ilgili dönemde milli gelire katkı sağlayan ve aynı dönem içinde tüketilen, devletin yerine getirmesi gereken görevlerin günlük devamını sağlamak amacıyla yapılan harcamalardır. Bu

²⁴⁴ Ertekin,s.345.

²⁴⁵ Resmi Gazete, 24.12.2003, Sayı: 25326, m. 5018/3-h.

²⁴⁶ Merkezi yönetim bütçesi ;genel bütçe ,özel bütçe,düzenleyici ve denetleyici kuruluşlardan, Mahalli idareler bütçesi;belediye,il özel idaresi Bütçesi ve mahalli idare ve birlik bütçelerinden oluşur

²⁴⁷ İbrahim Arısoy, “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi(1950-2003)”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2005/15,s:15.

harcamalar, ekonominin var olan üretim kapasitesini kullanmak için gerekli mal ve hizmetlerin satın alınmasına yönelik olarak yapılmakta olup, doğrudan üretim artışı sağlamayan harcamalardır.²⁴⁸ Bu açıdan, bir hizmet veya iş gücü, bir mal veya eşya karşılığında yapılan ödemeler olarak da tanımlanırlar.²⁴⁹ Personel giderleri, bütçe kanunları ile belirlenmiş asgari değeri aşmayan ve normal ömrü bir yıl veya daha uzun olmayan mal ve hizmet alım giderleri ile savunmaya yönelik (askeri lojman alımı, yapımı ve büyük onarım için yapılan harcamalar hariç) harcamalar, aydınlatma ve su giderleri, kırtasiye, kira, bakım ve küçük onarım v.b. giderleri, eğitim ve sağlık giderleri, sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri, cari harcama niteliğindedir.

Cari harcamalar nitelikleri itibariyle her yıl tekrarlanan giderlerken (örn: personel giderleri, bakım onarım vb.); yatırım harcamaları, üretimi artıran, etkileri birden fazla yıla yayılan, dayanıklı nitelikteki mallara yapılan giderlerdir. Bu tür harcamalara sermaye teşkili giderler de denilmektedir. Yatırım harcamaları altyapı yatırımları ile olduğu gibi verimli yatırımlar (genellikle sanayi yatırımları v.b.) biçiminde de olabilir.²⁵⁰ Yatırım harcamaları yaparak devlet, ekonomiye yön verebilir, üretim araçları ve üretim kapasitesini arttırabilir. İşsizlik sorununun çözümünde, kamu harcamaları içinde yatırım harcamalarının payının arttırılması büyük önem taşımaktadır.

²⁴⁸ <http://www.kelimeler.gen.tr>,Erişim:05.05.2019

²⁴⁹ <http://www.erkankaraarslan.org/bolum/makale/dosya/28.pdf>.Erişim:03.05.2019

²⁵⁰ A.Eker, A.Altay, M. Sakal, **Maliye Politikası Teori, İlkeler ve Yöntemler**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2002,s.294.

Tablo 30: Kamu Harcamalarının Ekonomik Tasnifi (Harcamaların GSYİH'ya Oranı) (2001-2016)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Cari Harcamalar	12,8	13,6	13,4	13,2	12,9	14,0	14,3	15,0
Yatırım Harcamaları	3,5	3,6	2,8	2,3	2,8	2,8	3,0	3,2
Transfer Harcamaları	25,6	23,5	22,1	18,9	16,1	15,3	15,0	14,8
-Cari Transferler	24,7	22,7	21,6	18,4	15,7	14,3	14,4	14,2
-Sermaye Transferleri	0,9	0,8	0,5	0,6	0,4	1,0	0,6	0,7
TOPLAM HARCAMA	41,8	40,7	38,3	34,5	31,8	32,1	32,4	33,0
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Cari Harcamalar	16,9	16,2	15,5	15,8	15,6	15,4	15,3	16,4
Yatırım Harcamaları	3,1	3,2	3,1	3,2	3,6	3,3	3,5	3,5
Transfer Harcamaları	18,2	17,0	15,6	16,1	16,0	15,7	15,5	16,2
-Cari Transferler	17,2	15,9	14,8	15,3	15,0	14,5	14,5	15,3
-Sermaye Transferleri	1,0	1,1	0,9	0,8	1,0	1,2	1,0	0,8
TOPLAM HARCAMA	38,2	36,4	34,2	35,1	35,2	34,3	34,3	36,0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı'nın 1999-2018 yıllarını kapsayan Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları verilerinden yararlanılarak tarafımca hazırlanmıştır. <http://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/> Erişim:12.12.2018

Tablo 30' da yer alan verileri incelendiğinde, Türkiye'de GSYİH içinde kamu yatırım harcamaları payının 2001 yılından bu yana, %2,3-3,6 arasında değiştiği görülmektedir. Buna karşılık, ekonomik büyümeye, üretim kapasitesinin arttırılmasına doğrudan katkı sağlamayan cari harcamaların payının, yatırım harcamalarına kıyasla oldukça yüksek olduğu, yıllar itibariyle de genel eğilimin artış yönünde olduğu görülmektedir. Bu verilere göre, kamu gelirlerinin büyük kısmı, kamu sektörünün o yıla ait harcamaları ile finansman kaynaklarına ödenmesi gereken faiz giderlerinden oluşmakta, altyapı harcamaları ile sanayi yatırımlarına ayrılan pay oldukça sınırlı kalmaktadır.

D. Türkiye’de Uygulanan Vergi Politikalarının İnsani Kalkınmanın Finansmanına Etkisi

Bilgi toplumunun gelişimiyle büyüme ve kalkınma anlayışındaki değişim gelir odaklı kalkınmadan insan odaklı kalkınma anlayışına geçişi beraberinde getirmiştir. İnsani kalkınma sürecinde ise eşitlik temelli sosyal boyut ve insani yoksulluk ön plana çıkmaktadır.

İnsani yoksulluk, sadece mal ve mülkten yoksun olma durumu olarak ele alınmamaktadır. Yeterli bir gelir düzeyinin bulunmamasının yanında; bilgiye, kaliteli sağlık ve eğitim hizmetlerine erişim imkanlarının bulunmaması, sosyal ve siyasal hakların kullanılamaması, insani yoksulluğun en temel göstergeleridir. Buna göre; insani kalkınmanın gerçekleştirilmesinde bu göstergelerden hareket edilerek, bir toplumda birlik ve beraberlik içinde yaşayan insanların, gelir düzeylerini gelir eşitsizliğine sebep olmaksızın arttırabilmesi önem arzeder. Bununla birlikte insan onuruna yakışır şekilde sunulan, yaşam süresini arttıracak sağlık hizmetlerine ve bireylerin yaşam kalitesini ve geleceğe yönelik hedeflerini gerçekleştirebilecekleri, bağımsızlık ve sorumluluk bilincini aşılayabilecek eğitim hizmetlerine erişim olanaklarının varlığının sorgulanması lüzumu doğmaktadır.

İnsan sermayesi, dar anlamda; bireylerin hayatları boyunca edindikleri bilgilerin, becerilerin ve tecrübelerin tümü şeklinde tanımlanmakta, geniş kapsamlı bakıldığında ise; toplumu oluşturan bireylerin üretim süreçleri ile ilgili olarak bir yandan sahip oldukları bilgilerinin, becerilerinin, yeteneklerinin ve tecrübelerinin, davranışlarının ve değerlerinin ulaştığı düzeyi; diğer taraftan ise bedensel ve zihinsel zindeliğini ve sağlamlığını ifade eden bir kavram olarak tanımlanmaktadır.²⁵¹ Eğitim ve sağlık, insan sermayesinin iki temel bileşenidir. Bu alanlarda gerçekleştirilen yatırımların, toplumun insan sermayesi düzeyine, gelir ve refah seviyesine, işgücü verimliliği ve katılım oranlarına olumlu etkisi yadsınamaz.²⁵²

²⁵¹ Abdullah Keskin, “Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, 2011, s. 128.

²⁵² , Hacı Hayrettin Tıraş; Hüseyin, Ağır, “OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizleri”. **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 2018, Sayı: 6, s.14.

Ülkemizde yoksulluğun temel nedenleri arasında, düşük eğitim düzeyi, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim imkanlarının yetersizliği, sağlık sorunlarına (engellilik, çalışma gücünden yoksunluk) bağlı işgücü kayıpları, fiziksel, zihinsel hastalıklara bağlı olarak ortaya çıkan düşük yaşam kalitesinin yer aldığı dikkate alındığında, yoksullukla mücadelede eğitim ve sağlık hizmetlerine verilen önem, bu hizmetler için hasıladan ayrılan paylar ile hizmetlerin kalitesinin ele alınmasını gerektirmektedir.

Kalkınma carileri olarak da nitelendirilen eğitim ve sağlık harcamalarının GSMH içindeki payı 2005 yılından itibaren artış eğilimindedir. 2017 verilerine göre; Türkiye’de kamu eğitim harcamalarının hasılaya oranı %4,3, OECD ortalaması ise yüzde 4,5’dir. Kamu sağlık harcamalarının hasılaya oranı ise %3,5, OECD ortalaması yüzde 6,5’dur.²⁵³ Bu durum, okullaşma oranı ve doğumda yaşam süresinin OECD ortalamasının gerisinde kalan Türkiye için görece olumlu bir gelişme sayılabilir. Öte yandan, içsel büyüme modeline göre, insan sermayesinin en temel bileşenleri olan eğitim ve sağlık harcamalarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemesi beklenmektedir. Ancak, Aytaç (2017) tarafından 1980-2015 döneminin verileri kullanılarak savunma, eğitim ve sağlık harcamaları arasındaki ilişkiye ilişkin yapılan bir çalışmada; eğitim ve sağlık harcamaları ile ekonomik büyüme arasında nötr ilişki tespit edilmiştir. Bu durum, OECD ülke ortalamalarının gerisinde kalan söz konusu harcamalardaki niceliksel artışın yetersizliği ve verimsiz harcama kalemlerinden kaynaklanan etkinlik sorunuyla açıklanmaktadır.²⁵⁴

İnsani kalkınma, yalnızca ekonomilerin zenginliğinin değil, insan yaşamının zenginliğinin de artırılmasını hedef alan bir kavramdır. Bu yaklaşım, insana ve insani gelişime imkan sağlayacak seçenekler ve olanaklara odaklanır. İnsani Gelişme Raporları, bu yaklaşımı insanlığın sürdürülebilir kalkınmayı sağlama yolunda çözümlenmesi gereken en önemli sorunların bir kısmını analiz etmek için kullanılmaktadır.

²⁵³ Çalışkan, Şadan; Karabacak, Mustafa ve Meçik, Oytun, “ Türkiye’de Uzun Dönemde Eğitim ve Sağlık Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2017, 33:1, s.80.

²⁵⁴ Aytaç, Deniz, “Türkiye’de Savunma Eğitim ve Sağlık Harcamaları Arasındaki İlişki Hakkında Ampirik Bir İnceleme”, **Maliye Araştırmaları Dergisi**, 2017, Sayı:3,s.46.

2018 yılı İnsani Gelişme Endeksi Raporuna göre; dünyada en yüksek İnsani Gelişme Endeksi değerine sahip ilk üç ülke Norveç (0.953), İsviçre (0.944) ve Avustralya (0.939) olurken, en düşük İnsani Gelişme Endeksi değerine sahip olan üç ülke ise Güney Sudan (0.388), Orta Afrika Cumhuriyeti (0.367) ve Nijer (0.354) 'dir. Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi değeri 1990 yılından bu yana %36,6 artışla 0.579'dan 0.791'e yükselmiştir. Aynı tarihler arasında doğumda beklenen yaşam süresi 11.7 yıl, beklenen öğrenim süresi 6.3 yıl, brüt milli gelir ise %121,2 artış göstermiştir.²⁵⁵

Rapor; Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi ile, 151 ülke için hesaplanmakta, sağlık, eğitim ve gelir dağılımı bakımından en çok ve en az eşitsizlik içeren ülkeleri ortaya koymaktadır. Türkiye'nin 2018 yılında 0.791 olan İGE değeri, Eşitsizlik farkı hesaba katıldığında %15,4 kayba uğrayarak, 0,669'a düşmektedir.²⁵⁶

Buna göre, eğitim ve sağlık harcamalarına ayrılan paydaki artış, olumlu ancak yeterli değildir. GSMH'den ayrılan paylar bakımından OECD ortalamasına yaklaşmakla birlikte, -ülkemizde genç nüfustaki sürekli artışa bağlı olarak -öğrenci başına düşen harcama rakamları açısından, OECD ülkeleri arasında son sıralara düşmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de var olan durumda iyileşme sağlanabilmesi, OECD ortalamasının üzerinde bir kaynağı eğitime ayırması ile mümkün görünmektedir.

Öte yandan, bireylerin zihinsel gelişiminde 0-3 yaş döneminde duyulan, öğretilen kelime miktarındaki artışın pozitif etkisinin ortaya koyulduğu bir çalışmaya göre ailelerin gelir düzeyleri farklılaştıkça kullandıkları kelime sayısı da değişmektedir. Yüksek gelirli ailelerin 0-3 yaş aralığındaki bebeklerinin duyduğu kelime sayısı ile düşük gelirli ailelerde yetiştirilen bebeklerin duyduğu kelime sayısı arasındaki farkın 30 milyon'a yakın olduğu tespit edilmiştir.²⁵⁷ Buna göre, bireyin erken yaşlardan itibaren zihinsel gelişimine bu denli etki eden unsur; aile bireylerinin gelir düzeylerine bağlı olarak öncelikle kendilerinin almış olduğu eğitimidir.

²⁵⁵ http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/articles/2018/09/tuerkiye-_nsani-gelime-endeksinde-64--oldu0/erişim:25.02.2019

²⁵⁶ http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/articles/2018/09/tuerkiye-_nsani-gelime-endeksinde-64--oldu0/erişim:25.02.2019

²⁵⁷ Yazar: Dana Suskind, Beth Suskind, Otuz Milyon Kelime, Çevirmen: **Esra Eret Orhan, Barış Satılmış** Buzdağı Yayınevi, 2. Basım, 2018,s.1-304

Ülkemizde 5 yaş altı ve 14 yaş üzeri okullaşma oranlarının oldukça düşük olması²⁵⁸, özellikle kız çocuklarının gelir yetersizliğine bağlı olarak ortaöğrenim sonrası okulu bırakma oranlarının ve buna bağlı olarak işsiz kalma oranlarının oldukça yüksek olması, eğitimde 0-3 yaşın dahi tartışıldığı, araştırıldığı şu günlerde, çözüm bekleyen en önemli problemler olarak karşımıza çıkmaktadır.

III. TÜRKİYE’DE VERGİLERİN YOKSULLUKLA MÜCADELEDE ETKİN BİR ARAÇ OLABİLMESİ İÇİN POLİTİKA ÖNERİLERİ

Türkiye’de yoksullukla mücadelede, engellilere ve bakıma muhtaçlara sağlanan maaş destekleri, sosyal konut projeleri, gıda ve yakacak yardım desteği, sosyal sağlık hizmetlerine, kadın istihdamını arttırmaya yönelik mikro kredilere yer verilmektedir. Sosyal yardımların büyük kısmı çalışanları kapsamamaktadır. Bu durum, çalışan yoksulluğunda yaşanan artış üzerinde, tek başına sosyal yardımların yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Sosyal devlet olmanın gereği yapılan bu karşılıksız transferler yoksulun eline geçen kullanılabilir gelirini arttırmaktadır. Ancak, kullanılabilir gelirlerin harcanma aşamasında ödenmesi gereken ve gelir düşükçe yükü daha da hissedilen dolaylı vergiler, yardımların pozitif etkisini kırmaktadır. Bu kısımda; yoksulların ödemekle mükellef oldukları gelir vergisinde uygulanan artan oranlı tarifenin, gelir düzeyi yükseldikçe ortalama vergi oranının artarak artan oranlarda yeniden düzenlenmesi, makro ekonomik değişkenlerden kaynaklanan alım gücü düşüklüğünün, Tobin vergisiyle telafi edilmesi, istihdam, eğitim ve sağlık alanında vergi harcamalarının arttırılması, vergi kanunlarıyla, çok sayıda kurum tarafından farklı şartlarda uygulanan sosyal yardımlara ilişkin düzenlemelerin uyumlaştırılması gibi önerilere yer verilmektedir.

A. Tobin Vergisi

“Aşırı dalgalanma ve akışkanlık gibi özelliklere sahip sıcak para kavramı; “spekülatif” veya “kısa dönemli” sermaye hareketleri olarak da ifade edilebilir. Tüm dünyada, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde finansal ekonomik istikrarsızlıklara

²⁵⁸ Türkiye – Ülke Notları – Bir Bakışta Eğitim 2017: OECD Göstergeleri 6, OECD, 2017.ss.5-7

ve dolayısıyla krizlere yol açan sıcak para giriş-çıkışları; Türkiye’de yaşanan ekonomik krizlerin de çıkış noktasında yer almaktadır. Kısa dönem finansal krizler, yabancı kısa vadeli fonların ülkeyi hızlı bir şekilde terketmeye başlaması sonucunda döviz kurunda, faiz oranlarında ve enflasyon oranında anî sıçramalarla finans piyasalarında başlamakta ve kısa sürede üretim ve yatırım düzeyinde azalmaya yol açarak reel sektörü de etkisi altına almaktadır.²⁵⁹ Krizin sonraki aşamasında ise, işgücü piyasalarında daralma, sağlık, eğitim gibi kalkınma carilerinde ve sosyal transferlerde kısıntılar yoluyla bütçe harcamalarının miktar ve bileşiminde yoksul kesim aleyhine değişim ortaya çıkmaktadır. Ülke nüfusunun büyük kısmında fakirleşme ve küçük bir kısmında ise aşırı zenginleşmeye neden olan bu durum, gelir dağılımı eşitsizliğini de derinleştirmektedir.

Tobin Vergisi, ulusal devletlerin, para piyasasındaki finansal serbestleşmeye bağlı güç kaybını önlemek, döviz kurlarında sıcak para giriş-çıkışlarına bağlı ortaya çıkan istikrarsızlıklara karşı önlem almak ve gelir elde etmek amacıyla önerilen bir vergi türüdür. Tobin Vergisi, çok kısa süreler içinde ülkeye girebilen aynı şekilde kriz ya da istikrarsızlık karşısında hızlı bir şekilde ülkeden çıkabilen, akışkanlığı yüksek parasal akımlar olarak ifade edilebilen kısa vadeli sermaye akımlarının ani giriş ve çıkışlarının önüne geçmek için kullanılan bir yöntemdir.²⁶⁰

Nobel Ekonomi Ödülü sahibi iktisatçı James Tobin’in getirdiği öneriye göre, bütün döviz işlemleri üzerinden, transferin büyüklüğüne göre uluslararası sabit bir vergi alınmalıdır. Bu şekilde, spekülatif sermaye hareketleri üzerinde önemli düzeyde bir vergi yükü oluşturularak; sıcak para akımları üzerinde kısmen de olsa caydırıcı bir etki ortaya çıkarırken, aynı zamanda vergi gelirinde artış sağlanacaktır.²⁶¹ Verginin uzun dönemli yatırımlar üzerindeki etkisi ihmal edilebilirken, kısa dönemli işlemler üzerinde ciddi maliyetleri vardır. Böylece, kısa dönemli işlemleri maliyet etkisi ile caydırmakta ve piyasanın kısa dönemli beklentiler yerine temel göstergeler üzerinde yoğunlaşmasını

²⁵⁹ Koyuncu, Murat; Şenses, Fikret, “Kısa Dönem Krizlerin Sosyoekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri” **Ekonomik Araştırmalar Merkezi Araştırma Raporları**, 2004, 4, s.3.

²⁶⁰ Çınar, S, Gök, A.K. (2012), “Tobin Vergisi”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, 49(571), s.81.

²⁶¹ Tekin, Ahmet; Vural, İstiklal Y. “Global Kamusal Malların Finansman Aracı Olarak Global Vergi Önerileri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2004, Sayı:12,s. 332.

sağlamaktadır.²⁶² Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sınırsız sermaye hareketlerinin özellikle kriz esnasında çıkışını engellemek adına Tobin Vergisi gibi uygulamaların yeni formüllerle iktisat yazınında tartışılması gereklilik arz etmektedir. ²⁶³

B. Negatif (Menfi) Gelir Vergisi Uygulanması

1960'lı yıllarda Milton Friedman tarafından önerilen negatif gelir vergisi, geliri asgari geçim düzeyinin altında olan kişilerin verecekleri beyannameye istinaden asgari geçim düzeyine kadar kendilerine devlet tarafından ödeme yapılması işlemidir.²⁶⁴ Yapılacak ödeme, açlık ve yoksulluk sınırı arasında belirlenen bir başa baş noktasının altındaki gelirlere uygulanan gelir vergisi oranı sonrası ortaya çıkan negatif vergi tutarı kadar olmaktadır. Hiç geliri olmayan bir bireyin, başabaş noktasındaki kadar gelir elde ettiği varsayımıyla hareket edilerek, bu matrah üzerinden hesaplanan gelir vergisi bireye devlet tarafından ödenirken, başabaş noktasına kadar, gelir düzeyi arttıkça, devlet tarafından yapılacak ödeme azalmaktadır.²⁶⁵

Belirli bir gelir düzeyinin altında gelir elde edenlere devlet tarafından yapılan mali destekleri kapsayan negatif gelir vergisi, gelir dağılımında adalet ve yoksullukla mücadeleye yönelik vergi uygulamaları arasında yer almaktadır. Bu uygulama ile, devlet gelir düzeyi düşük kesimi asgari geçim düzeyine kadar desteklerken vergi toplayan değil ödeyen konumundadır.²⁶⁶ Bu vergi türü ile vergi sistemi içine transfer harcamaları da eklenmektedir. Ancak, negatif gelir vergisi uygulaması, belli bir gelir düzeyinin altında gelir elde eden çalışan ve çalışmayan tüm kesimleri kapsarken, sosyal yardım harcamalarında çalışan kesim göz ardı edilmektedir. Ayrıca sosyal yardım almak için, engelli, hasta, yaşlı, çocuk vb. gibi özellikli durumların tek tek sosyal yardımı verecek kamu kurumlarına ispatlanması ve yardıma gereksinim duyan tarafların bürokratik engelleri aşması gerekiyken, negatif gelir vergisinde

²⁶² Burcu Zengin, **Küresel sermaye hareketlerinin yönetilmesinde Tobin vergisi ve Türkiye açısından uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi**, Gazi Üniversitesi SBE, Maliye Anabilim Dalı, Haziran 2015, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s.64.

²⁶³ İlyas Bayar, "Bir Sömürü Aracı Olarak Dolar Ve Türkiye Ekonomisi", **1st. International Economics And Business Symposium**, 2018. s. 411.

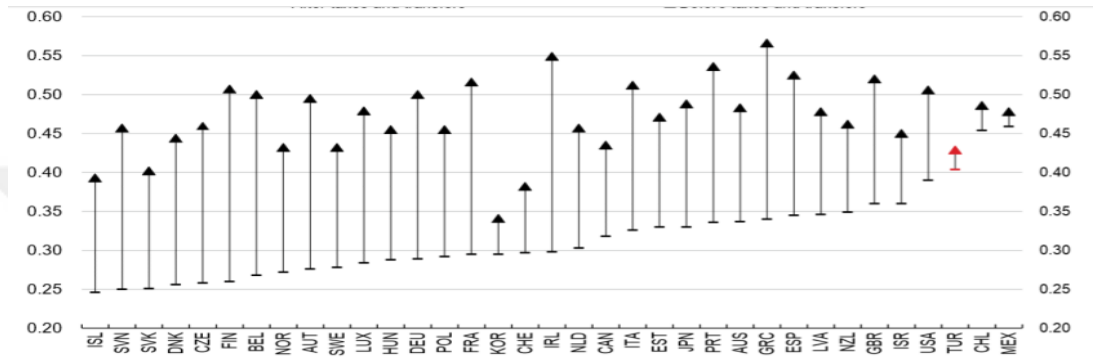
²⁶⁴ Akif Erginay, **Kamu Maliyesi**, 15. Baskı, Ankara: Savaş Yayınları, 1994, s. 94.

²⁶⁵ Coşkun Can Aktan; V, İstiklal Yaşar Ural, "Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi", **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, 2002, 621-631.

²⁶⁶ Murat Aydın, Timur Turgay, s.s.259-261.

belli bir gelir düzeyinin altındaki tüm bireyler sisteme dahil olabilmektedir. Yine, sosyal yardımlar her zaman nakdi olarak değil, yiyecek, yakacak şeklinde veya sadece eğitim amaçlı verilmekte, kimi zaman bireylerin asli ihtiyacını karşılamamakta iken, negatif gelir vergisi neticesinde sağlanan nakdi yardımın kullanım şekli, yoksul bireyin insiyatifine bırakılmaktadır.

Şekil 8: Vergi ve Transfer Harcamalarının Gini Katsayısına Etkisi (2015)

Kaynak: Source: OECD (2018), OECD Income Distribution (database).

<http://www.oecd.org/eco/surveys/economic-survey-turkey.htm>. Erişim:23.03.2019

- Vergi ve Transfer Sonrası Gini Katsayısı

ΔVergi ve Transfer Öncesi Gini Katsayısı

Şekil 8'e göre, OECD ülkeleri 2015 yılı Gini katsayısı büyüklüklerine göre sıralanmaktadır. Vergi ve transfer harcamaları öncesi ve sonrası ginikatsayısındaki değişimi ele aldığımızda, OECD ülkelerinin genelinde farkın yüksek olduğu görülmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin telafisinde vergi ve transfer harcamalarının etkisinin en yüksek olduğu ülkelere İrlanda, Finlandiya ve Yunanistan örnek verilebilir. İrlanda hükümeti 2002 yılından itibaren, Paye Vergi Kredisi, yaş vergi kredisi, bakıma muhtaç akraba vergi kredisi, çocuk, yaşlı ve engelliler için ayrı ve değişik miktarlarda talep edilebilen bakıcı vergi kredisi, tek ebeveynli aileler (terk edilmiş, boşanmış vb. nedenlerle) için vergi kredisi vb. kredi indirim uygulamalarını tüm vatandaşlarına vermektedir. Gelir dağılımındaki iyileşmede vergi kredisi, dezavantajlı kesimlere sağlanan doğrudan gelir transferleri

ve negatif gelir vergisi uygulamalarının katkı sağladığı görülmektedir.²⁶⁷ Grafikte, Gini katsayısı sıralamasında 37 OECD ülkesi arasında sondan üçüncü sırada yer alan Türkiye’de ise, vergi ve transfer harcamalarının gelir dağılımını iyileştirilmesinde yeterince kullanılmadığı görülmektedir.

Türkiye’de transfer harcamalarının doğrudan yoksulluğu ve gelir dağılımını hedef almaması, yardıma muhtaç olduğu halde yardım alamayan, ihtiyacı olmadığı halde yardım alan bireylerin varlığı gibi nedenlerle, sosyal yardımların tek bir elden yönetilmesi ve fonların bir kısmının, hane halklarının özellikli durumlarını (eğitim gören çocuk sayısı, bakıma muhtaç birey sayısı, engelli birey sayısı, çalıştığı halde yoksul olan birey sayısı vb.) da dikkate alan vergi kredileri ve negatif gelir vergisi gibi uygulamaları finanse etmesi önerilebilir.

C.Vergi İstisnası, Muafiyeti ve Vergi İndirimlerine İlişkin Düzenlemeler

Verginin ne şekilde toplandığı ile toplanan miktarın büyüklüğü, hangi alanlara harcandığı kadar; kanunlarla düzenlenen vergi muafiyet, indirim ve istisnalar yoluyla hangi konulardan/kişilerden vergi alınmasından vazgeçildiği veya hangi mükellef grubuna düşük oranlı vergi uygulandığı, hangi mal ve hizmet grubunun tüketiminde diğer mal ve hizmet gruplarına kıyasla daha avantajlı vergi oranları uygulandığı da yoksullukla mücadele açısından dikkat edilmesi gereken önemli bir konudur. Örneğin, vergi harcamaları yoluyla tarım sektörü desteklenecek ise, tarımda kullanılan yakıttan indirimli dolaylı vergi alınması, zirai faaliyetle uğraşanların elde ettiği zirai kazancın belli işletme büyüklüğüne ulaşana kadar istisnadan yararlandırılması vergi harcaması kapsamındadır.

Vergi harcaması belirli ekonomik, sosyal ve çevresel hedeflere ulaşmak için, kanunun öngördüğü standart vergi yapısı ile uyumlu olmayan ve genele ilişkin düzenlemelerden ayrıcalıklı olarak, kanuni bir hükümden kaynaklanan vergi geliri kaybıdır.²⁶⁸ Standart vergi sisteminden sapmalar, vergi indirimi, indirimli vergi oranı, vergi istisnası, mahsubu, muafiyeti ve vergi ertelemelerinden oluşmaktadır.²⁶⁹

²⁶⁷ Yıldız,ss:93-94.

²⁶⁸ Hazine ve Maliye Bakanlığı 2018yılı vergi harcamaları raporu, Ankara,2018, s.1. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/Vergi-Harcamalar_-Raporu-2018.pdf

²⁶⁹ Hazine ve Maliye Bakanlığı 2018yılı vergi harcamaları raporu, Ankara,2018, s.6. https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/01/Vergi-Harcamalar_-Raporu-2018.pdfErişim:18.03.2019.

Türkiye’de belirli bir amaca yönelik olmak koşulu ile toplanması gerektiği halde vazgeçilen vergi tutarının toplam vergi tahsilatına oranı 2017 yılında, %23,6 ‘dır.²⁷⁰

Hangi hizmetleri desteklemek için vergiden vazgeçildiğinin tespiti, vergi harcamasının dağılımına bakılarak ulaşılabilir. 2018 yılı vergi harcamaları raporunda yer alan fonksiyonel vergi harcamaları sınıflandırmasında, vergi harcamalarının %25,16’sı işgücü piyasasının geliştirilmesi, ücretler ve istihdam alanına, %20,56’sı iş dünyasının geliştirilmesi ve yatırımların arttırılmasına, %18,44’ü altyapı, enerji ve ulaştırmaya, %14,28’i tasarrufların arttırılması ve finansal piyasaların derinleşmesine, % 9,81’i tarımı desteklemeye yönelik vergisel kolaylıklara, %8,97’si sağlık ve sosyal amaca, %2,38’i AR-GE, yenilik ve tasarımı desteklemeye, %0,40 ‘ı ise eğitim,kültür,spor ve sanat alanına yönelik yapılmıştır.²⁷¹

Bu sınıflandırmada en yüksek paya sahip işgücü piyasasının geliştirilmesi, ücretler ve istihdam alanının %90,49’u asgari geçim indiriminden oluşmaktadır. Yoksullukla mücadele ve gelir dağılımında adalet sağlanması için, vergilerin bir araç olarak kullanılmasında, vergisel avantajlar sağlanması gereken bir diğer alan ise, sağlık sektörü, sosyal alan ve eğitim alanıdır. 2017 yılı vergi harcama rakamlarına göre, bu alanlara sağlanan vergisel avantajların payı oldukça düşük kalmaktadır. Eğitim ve sağlık alanında özel sektörü teşvik etmeye yönelik eğitim, öğretim kurumları kazanç istisnaları²⁷² yerine, yoksul kesime yönelik devlet eliyle yürütülecek kaliteli eğitim ve sağlık hizmetlerinin, bu hizmetlerden yararlanırken kullanılması zorunlu araç, gereç, techizat, ulaşım, giyim, barınma gibi ihtiyaçların vergiyle tüm ilişkisinin kesilmesi gerekmektedir.

Fonksiyonel vergi harcamaları sınıflandırması içinde yer alan bir diğer vergi harcaması da iş dünyasının geliştirilmesine yöneliktir. Bu vergi harcamalarının farklı vergi türleri itibariyle dağılımı ise aşağıdaki Tablo 30’da yer almaktadır.

²⁷⁰ Ozan Bingol, **Vergi Sistemini Anlama Klavuzu**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2. Baskı, 2018, s.124.

²⁷¹ Bingöl,s.171.

²⁷² (GVK md. 20; KVK md.5/1-1; GVGT 254) (5228 s. Kanun Geçici md. 1)

Tablo 31: İş Dünyasının Geliştirilmesi ve Yatırımların Arttırılmasına Yönelik Vergi Harcamaları (2017 Yılı)

Düzenlemenin Yeri	Vergi Harcamasının Niteliği	%
GVK 22/3	Kar Payı İstisnası	14,3
KDVK 13/d	Teşvik Belgeli Yatırım İndirimi	12,8
KVK MADDE 5/1-e	Taşınmaz Satış Kazancı	10,9
KDVK 17/4-r	Taşınmaz ve İştirak Satış İstisnası	8,4
KDVK Geçici Madde 29	Yap İşlet Devret Projeleri Kapsamında Gerçekleştirilecek Projeler	6,6
4490 Sayılı TUGS Sicili İle 491 Sayılı KHK 'Da Değ.Yapılmasına Dair Kanun Md 12-d	Gemi ve Yatlarda Çalışan Personel İçin Stopaj Teşviği	4,5
Diğer Düzenlemeler		42.52

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı 2018 Yılı Vergi Harcamaları Raporu, Ankara,2018
'den elde edilen verilerle hazırlanmıştır.

Tablo 31’de yer alan istisna, indirim ve teşviklerden yararlanılabilmesi için yeterli sermayeye sahibi olunması, büyük ölçekli yatırım yapma imkanının bulunması gerekliliği göze çarpmaktadır. Gelir düzeyi düşük kesimin sermaye piyasası araçlarından kar payı elde edebilmesinin ²⁷³veya şirket aktifine kaydedip belli bir süre bekletebileceği²⁷⁴ taşınmazları satın alabilmesinin önündeki en büyük engel, gelir düzeylerinin geçimlik düzeyin üzerine çıkamıyor olmasıdır. Küçük ölçekli işletmelerin yap işlet devret kapsamındaki projelere yatırım yapma imkanı da kısıtlıdır. Buna göre; iş dünyasının geliştirilmesine yönelik vergi istisna, indirim ve

²⁷³ GVK 22/3.Maddesine göre; “Tam mükellef kurumlardan elde edilen Her nevi hisse senetlerinin kâr paylar, İştirak hisselerinden doğan kazançlar, Kurumların idare Meclisi Başkan ve üyelerine verilen kar paylarının yarısı gelir vergisinden müstesnadır.”

²⁷⁴KVK MADDE 5/1-e’ye göre; “ Kurumların, en az iki tam yıl süreyle aktiflerinde yer alan iştirak hisseleri ile aynı süreyle sahip oldukları kurucu senetleri, intifa senetleri ve rüçhan haklarının satışından doğan kazançların %75’lik kısmı ile aynı süreyle aktiflerinde yer alan taşınmazların satışından doğan kazançların %50’lik (05.12.2017’ye kadar bu % 75’iydi) kısmı kurumlar vergisinden müstesnadır.”

teşviklerin büyük ölçekle zengin kesime yönelik olduğu, alt gelir grubunun yararlanması veya piyasada işçi/memur/beyaz yakalı sıfatının dışına çıkarak beyana dayalı mükellefiyet kazanmasını teşvik edecek nitelikte olmadığı anlaşılmaktadır.

Büyümenin istihdamla ilişkisinin nötr olduğu, beyana dayalı mükellef sayısında OECD ülkeleri arasında en son sırada yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda, vergisel teşvikler sağlamak suretiyle üst gelir grubunu zenginleştiren bir vergi politikasının yoksullukla mücadeleyi engellediğini söylemek mümkündür. Vergi teşvik sisteminin, bağımsız iş yapma gayretini arttıracak, küçük ve orta büyüklükteki işletmelere yönelik pozitif ayrımcılık sağlayacak şekilde revize edilmesi, sermayenin tabana yayılmasına katkı sağlayarak gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltabilecektir.

D. Dolaylı Vergi Ağırlığının Azaltılması

Mükelleflerin elde ettikleri sürekli ve arazi gelirleri yerine, yaptıkları harcamalar, aldıkları hizmetler üzerinden vergilendirilmesi, marjinal tüketim eğilimleri yüksek alt gelir grubundaki mükelleflerin alım gücünü düşürmekte, yoksulluklarını derinleştirmektedir. 2017 verilerine göre Türkiye’ de vergi gelirlerinin %65’i dolaylı vergilerden sağlanmaktadır. 1980 yılından bu yana da vergi gelirleri içinde dolaylı verginin payı % 60-65 aralığındadır. Bu haliyle, Türkiye, AB dolaylı vergi oranlarının tam tersi oranlara sahiptir.

Dolaylı vergiler, yansıma özelliği nedeniyle, kişilerin satın alma gücünü olumsuz etkileyen adaletsiz bir vergi yapısı oluşturmaktadır. Özellikle de yoksulların zenginlere kıyasla toplam gelirleri içinden tüketim harcamasına ayırdıkları payın büyük olması, gelir ve servet durumuna bakılmaksızın zengin, fakir, işsiz, ücretli çalışan, yaşlı, genç tüm kesimlerin aynı oranda vergilendirilmesi, düşük gelirlilere uygulanan oranı tersine artan oranlı hale getirecektir. Bu vergilerin, artan oranlı hale getirilebilmesinde uygulanabilir bir yöntem, mal ve hizmet tüketimi üzerindeki vergilerin yoksul ve zenginlere göre farklı oranlarda uygulanmasıdır²⁷⁵

Dolaylı vergiler, mal ve hizmetin satılması esnasında ortaya çıktığından, vergi kanunlarıyla verginin fiili yükümlüsünü önceden belirlemek mümkün

²⁷⁵ Prasad, N. (2008), “Policies for Redistribution: The Use of Taxes and Social Transfers”, **Discussion Paper Series**, 194, International Institute for Labour Studies, Geneva,”s.8.

olmamaktadır. Subjektif unsurlara göre düzenlenmeye imkan vermeyen dolaylı vergilerin, yoksullar üzerinde yarattığı negatif etkiyi azaltmada kullanılabilecek bir diğer yöntem, yoksul kesimin yüksek fiyat ve dolaylı vergiler nedeniyle alamadığı beyaz eşya, elektronik eşya, mobilya gibi ürünlerde vergi tatili uygulamasıdır. Vergi tatili, belirli bir süre için verginin kaldırılması veya daha düşük vergi oranı, istisna ve muafiyetler şeklinde ayrıcalıkların uygulanmasını ifade etmektedir.²⁷⁶ Buna göre, tüketicilerden alınmakta olan satış vergilerinin yılın belirli günlerinde alınmaması şeklinde uygulanan, dolaylı vergi tatili ile dar ve orta gelirli ailelere sosyal bir transfer ile ekonomik destek sağlanmaya çalışılmaktadır. Satıcılar açısından ise, satışların hızlandırılması amacının olduğu da görülmektedir.²⁷⁷ Nitekim, Amerika’da, okulların açıldığı dönemde okul kıyafeti, araç ve gereçleri üzerindeki vergilerin kaldırıldığı, bu yolla yoksul kesimin o dönemde artan ihtiyaçları nedeniyle oluşan dolaylı vergi yükünün hafifletildiği uygulamalar mevcuttur.

Karanfil ve Özkaya (2013) tarafından yapılan ve 1975-2005 yıllarını kapsayan bir çalışmada; dolaylı vergi artışlarının, fakirliği azaltıcı politikalar önünde bir engel oluşturduğu, toplam vergi gelirleri içinde dolaylı vergi ağırlığının azaltılarak, dolaylı vergi düşüşünün yarattığı gelir kaybının doğrudan vergi tabanını genişletmek suretiyle telafi edilmesi gerektiği hususları tespit edilmiştir.²⁷⁸ Vergi tabanının genişletilmesi ise, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması için gerekli ve yeterli vergi denetim mekanizmasının kurulmasının yanında, üst gelir grubuna sağlanan vergi teşviklerinin kaldırılması yoluyla gerçekleştirilebilir.

Vergi toplamayı kolaylaştırması, dolaylı vergilere ağırlık verilmesini cazip hale getiriyor olsa da, yoksul bireylerin en temel ihtiyaçları üzerinden sürekli olarak vergi alınması yoksulluğu daha da arttırmaktadır. Bu nedenle, yoksullukla mücadele açısından, öncelikle Türkiye’de gerçeğe uygun bir gelir kayıt sisteminin oluşturulması, tüm gelir düzeylerinde gelir getirici faaliyet ve işlemlerin kayıt altına alınması yoluyla yoksul bireylerin tespitinin daha sağlıklı yapılması gerekmektedir. Bu tespitin ardından, kayıt altına alınan alt gelir grubunun temel gıda, barınma ve giyim harcamaları nedeniyle ödedikleri dolaylı vergileri iade almaları sağlanmalıdır.

²⁷⁶ Serkan Acınoroğlu, “Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği”, **Uluslararası İktisadi Ve İdari İncelemeler Dergisi**, 2009, 1.2, s.151.

²⁷⁷ Barış Yıldız, s.96.

²⁷⁸ Karanfil, F. ve Özkaya, A, “Indirect Taxes, Social Expenditures and Poverty: What Linkage?”, **Ege Akademik Bakış**, 2013, 13(3), s.351.

E. Ücretliler Üzerindeki Vergi Yükünün Azaltılması

Emek gücüne dayalı olarak yaşamını idame ettirmeye çalışan bireylerin, ayırma kuramına göre vergisel avantajlar sağlanmak suretiyle desteklenmesi, vergilemede adalet açısından oldukça büyük önem arz etmektedir. Türkiye’deki eğitim düzeyi, sağlık hizmetleri ve kalifiye çalışan sayısındaki azlık dikkate alındığında; yalnızca fiziksel emeğiyle geçinmek zorunda kalan bireylerin yoksulluk sarmalından çıkmasını sağlayacak sosyal politikaların, bu sarmala sebep teşkil etmeyecek vergi politikalarıyla desteklenmesini zorunlu hale getirmektedir.

Üniter vergi sisteminde, tüm gelir unsurlarından elde edilen kazanç ve iradların tek bir beyannamede toplanması, bu beyanname içinde zararların mahsubu ile kişisel ve ailevi indirimlerin yapılması esastır. Ancak, özellikle ücretli çalışan nüfusun oldukça yüksek olduğu Türkiye’de, ücretlilerin beyanname vermesi ve bu yolla kişisel indirim imkanlarından yararlanabilmesi yerine, kaynaktan kesinti yoluyla vergilendirilmesi vergilemede üniter yapıyı zedelemekte, Türk gelir vergisini stopaj vergisine dönüştürmektedir.²⁷⁹ Gelir Vergisi Kanunu’nun 86. madde sayılan beyanname verilmeyecek ve beyanname verilse dahi beyana dahil edilmeyecek gelir unsurlarının azaltılması, öncelikli olarak ücretli çalışanların beyana dayalı vergilendirilmesi yoluyla gerçek ödeme güçlerinin tespiti ve bu ödeme gücüne göre vergilendirilmeleri, vergilemede ödeme gücü ilkesinin gereğidir.

²⁷⁹ Zeynep Arıkan ve Ahmet. İnneci , “Vergilendirilebilir Gelir Ve Gelir Vergisinde Üniter Yapıyı Bozan Uygulamalar”, **Sosyoekonomi**, Cilt:24, Sayı:30, ss.11-28.

SONUÇ

Son yıllarda teknolojik gelişmelerin inovatif etkileri ve küreselleşmenin getirdiği mobilitenin de etkisiyle dünya genelinde refah seviyesi göstergeleri artış eğilimine girmiştir. Buna rağmen yoksulluk, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler açısından hala önemli bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Her ülkenin kendi özel koşullarına göre yaşanan yoksulluk da şekil değiştirmektedir. Gelişmiş ülkeler açısından küresel krizler sonrası yaşanan işsizlik nedeniyle ortaya çıkan yoksullaşma ile çalışan yoksulluğunun yanında göç olgusu sonrası yaşanan ırk,din,dil ayrımına dayalı sosyal dışlanma ve izolasyon ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise kendi ülke kaynaklarını suistimal eden yöneticilere, siyasi istikrarsızlıklara, iç savaşlara, bürokraside liyakat eksikliğine dayalı olarak ortaya çıkan gelir ve servet dağılımı adaletsizlikleri, uluslararası ticarete küreselleşmeyle birlikte dayatılan, AGÜ'leri iç ve dış ticarete GÜ'lerin uydusu haline getiren bağımlılıklar, ülke nüfusunun çok büyük bir kısmını şiddetli açlık ve yoksulluk sorunuyla karşı karşıya bırakmaktadır. GOÜ'ler ise, tüm bu sorunları bir arada yaşamakta, açlık sınırında yaşayan insan sayısının fazlalığı yanında, çalıştığı halde geçimini zor sağlayan insan sayısının fazlalığıyla da dikkat çekmektedir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan yoksulluk sorununun temelinde kaynak yetersizliği yattığı düşüncesi, ülkeleri kaynak problemini çözmeye itmektedir. Var olan kaynakların, zenginliğin ve olanakların adil dağıtılmaması sorunu ise bu şekilde ikinci plana atılmaktadır. Vergi gelirleri gelişmiş ülkelerin en temel gelir kaynağını teşkil ederken, bu en temel kamu finansman kaynağı AGÜ ve GOÜ'lerde yaşayan yoksul sayısındaki artıştan etkilenmekte, düşük gelir düzeyi, vergi gelirlerinin de yetersiz toplanmasına neden olmaktadır. AGÜ'lerde gelir ve işlem hacmi düşüklüğü, vergi teşkilatının olmaması, sürekli yaşanan iç savaların güvenli bir ticaret ortamına imkan vermemesi, vergi gelirlerinin arttırılmasını güçleştirmekte, bu ve benzeri nedenlerle ülkeler vergi gelirlerinden ziyade hibe ve yardımlar yoluyla ayakta durmaktadırlar.

GOÜ 'lerde, şahsi gelirlerin ve kurum gelirlerinin düşüklüğü veya hiç olmaması, kayıtlı ekonomi yapısının dar olması ve dolaysız vergi toplamının dolaylı

vergilere kıyasla zor olması gibi nedenler gelir üzerinden alınan vergi gelirlerinin düşüklüğüne yol açmakta, ülkeleri dolaylı vergi uygulamasına ağırlık vermeye yöneltmektedir. Dolaylı vergilerin düşük gelir düzeyinde tersine artan oranlı hale gelmesi, vergi yapısı içinde vergi türleri itibariyle adaletsizliğe yol açmaktadır. Dolaylı vergilerin, düşük gelir düzeylerinde sürekli kullanılması zaruri temel gıda, giyim, barınma, elektrik, su, doğal gaz gibi ihtiyaçlar üzerinden yüksek oranlarda tahsili, yoksul bireyin ödediği toplam verginin elde ettiği gelire oranını yani şahsi vergi yükünü arttırmaktadır. Gelişmiş ülkelerin genelinde ise, vergi gelirleri dolaylı vergiden ziyade daha adil ve şahsileştirmeye daha fazla imkan veren dolaysız vergilerden elde edilmektedir. Bu ülkelerde, şahıs gelirleri üzerinden alınan vergi ve sosyal güvenlik kesintilerinin oldukça yüksek seviyelerde olmasına karşın, toplumun çoğunluğunda vergi direnci ile karşılaşılmasının temel nedeni, toplanan vergi ve sosyal güvenlik kesintilerinin, vergi kredileri, sosyal yardım, negatif gelir vergisi gibi yollarla mükellefe geri dönüşünün sağlanmasıdır. Vergi indirimleri, vergi kredileri, negatif gelir vergisi gibi uygulamalar, çevre vergisi gelirlerinin istihdamı teşvik amaçlı kullanımı, mükellefin vergi ödemeye karşı olumsuz bakış açısını yumuşatmakta, vergiler yoluyla gelirin ikincil dağılımına olanak verilmektedir.

Dünya Bankası'nın kişi başına düşen gelir üzerinden yaptığı ülke sınıflandırmasına göre, üst orta gelir grubunda yer alan Türkiye, Gini katsayısının yüksekliği bakımından (0.404) OECD ülkeleri arasında sondan 3. sırada yer almaktadır. Nüfusun % 28, 1'i yani 22 milyon 171 bin kişi, medyan gelirin %70'inin altında gelir elde etmektedir. Ayrıca, 6,5 milyon asgari ücretli çalışan TÜİK verilerine göre hesaplanan bu nispi yoksulluk oranına dahil değildir. Yoksulluğun coğrafi dağılımında, Türkiye'nin doğusunda yoksulluğun kalıcı ve şiddetli yaşandığı görülmektedir. Ortalama gelir düzeyi batıdan doğuya doğru gidildikçe Türkiye genel ortalamasının oldukça altına düşmektedir. Güneydoğu ve Orta Doğu Anadolu bölgelerinde gelir dağılımı eşitsizliği ve mutlak yoksulluk oldukça yüksek seviyelere ulaşmaktadır. Eğitim seviyesi yükseldikçe yoksulluk oranları da azalmaktadır. Eğitim düzeyi artışının ortalama ücret düzeyinde artış sağladığı, iş bulma olasılığını arttırdığı görülmektedir. Ancak, 2016 yılında Türkiye'de yüksek öğretim mezunu olmayanlara göre daha yüksek istihdam oranlarına sahip olmalarına rağmen, 25-64 yaş arası yüksek öğretim mezunu bireylerin % 25'i işsiz kalmıştır. Türkiye, her bir

eğitim seviyesinde (ilköğretim-lise-yüksek okul), istihdam oranlarında OECD ortalamasının altında kalmaktadır. Çalışabilir nüfusun % 42'si istihdam dışıdır, çalışanların ise üçte ikisi ücretli ve yevmiyeli olarak çalışmaktadır. İstihdam oranı ve ortalama ücret düzeyinin düşüklüğü ile işsiz sayısındaki artışla birlikte, çalışan bireylerin bakmakla yükümlü olduğu insan sayısı artmakta, ücretli ve yevmiyeli olarak çalıştığı halde nüfusun üçte ikisi yoksul veya yoksulluğa düşme riski yüksek yaşamaktadır. Türkiye'de koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetleri yerine gündelik şikayetleri gidermeye yönelik verilen sağlık hizmetlerinin de etkisiyle, engelli sayısının yanında, herhangi bir engeli olmamasına rağmen, iş gücüne katılımı zorlaştıran kronik hastalıkları bulunan insan sayısı da oldukça yüksektir. Çocuk istihdamının, tarım ve hizmet sektöründe ve kırsal kesimde yoğunlaştığı, çalışan çocukların %50,2'sinin eğitim alamadığı görülmektedir.

Türkiye'deki yoksulluğun en temel nedenleri ekonomik, sosyolojik ve siyasal nedenler olarak sınıflandırılabilir. İstihdam edilenlerin % 67,8'inin ücretli ve yevmiyeli, %11,1'inin ise ücretsiz aile işçisi olarak çalıştığı Türkiye koşullarında, enflasyonist dönemde ortaya çıkan reel ücret düşüşü çalışan yoksulluğuna yol açmaktadır. Buna karşılık enflasyon gerekçesi ile kar oranlarını arttırmaya çalışan işverenin (istihdamdaki %4,4'lük nüfus) GSMH'dan aldığı pay artmakta, eşitsizlik perçinlenmektedir. Nitekim 2017 yılında, toplam eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirlerinin %48,9'u maaş ve ücret gelirlerinden oluşurken, %19,6'sını müteşebbis gelirleri oluşturmaktadır. Bir önceki dönem düşük ücretle çalışanların %44'nün, bir sonraki dönemde düşük ücretle çalıştığına dair çalışmalar mevcut olup, yoksulluktan çıkış yolu bulamayan büyük bir çoğunluğun çalışarak ve emek gücüyle geçim sağlanamayacağına kanaat getirerek; kayıt dışı yollara başvurması, kayıt dışı ekonomide artışa neden olmaktadır. 2015 yılında OECD ülkeleri kayıt dışı ekonomi ortalaması %16 iken, Türkiye'de bu oran %27'dir. OECD ülkeleri içinde, Estonya'dan sonra en yüksek kayıtdışılık gösteren ülke Türkiye'dir. Kayıt dışı ekonomideki artış, vergi gelirlerinde azalmaya, kayıtlı mükelleflerin vergi ödeme şevkini kırarak karışılığında yollarını aramaya yöneltmektedir. Yoksulluğun ekonomik nedenlerinden bir diğeri de istihdamsız büyümedir. Dünya Bankası'nın yoksulluğu azaltmak için önerdiği makro ekonomik hedefle uyumlu olarak küresel düzeyde olduğu gibi Türkiye'de de iktisadi büyümeye odaklanılırken, yoksul odaklı

büyüme ve kalkınma ikinci planda kalmıştır. Tek başına büyüme rakamları yoksullukla mücadelede ve gelir eşitsizliğini azaltma/ortadan kaldırmada yeterli olamamıştır. Nitekim, yapılan bir çalışmada 2000-2016 yıllarında büyüme ile işsizlik arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu, işsizlik oranlarındaki artışın büyüme oranlarını olumsuz etkilediği ancak, büyümenin işsizliği azaltmada herhangi bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Türkiye’de yoksulluğun sosyolojik nedenlerinin başında göç olgusu yatmaktadır. Ülkenin doğusunda yaşanan terör olayları ve komşu ülkelerde yaşanan iç savaşlar nedeniyle, insanlar daha güvende olacaklarını düşündükleri büyük şehirlere göç etmek zorunda kalmaktadır. Bu güvensiz ortamda yatırım ikliminin oluşması zorlaşmakta, ticaret, tarım ve sanayi gelişmemektedir. Kırdan kente, doğudan batıya, güneyden kuzeye doğru göç eden insanlar, Marx’ın deyiimiyle yedek iş gücü ordusunu -yoksullar ordusu- oluşturmaktadır. Kapitalist sistemin ihtiyaç duyduğu bu yedek ordu, çalışma hayatına belirli aralıklarla girmekte, emek hiyerarşisinin en alt basamağından başlayarak düşük ücretlerle sağlık güvencesi olmaksızın çalışmak zorunda kalmaktadır. Aynı zamanda emek arzındaki bu artış, güvenceli ve düzenli çalışanlar açısından iş kaybı tehdidi oluşturduğundan, çalışma koşulları iyileştirilmeksizin çalışmaya devam etmek zorunda bırakılmakta, çalışan yoksulluğuna sebep olmaktadır. Yoksulluğun siyasal nedenleri ise, emeğin örgütlenmesi ve siyasal karar organları üzerinde baskı grubu oluşturabilmesini engelleyen 1980 sonrası uygulanan liberalleşme politikalarıdır. Ayrıca siyasal iktidarın klientelist davranışları ve patronaj faaliyetleri de, kamu kaynaklarının oy karşılığı adil olmayacak şekilde harcanmasına, liyakatten uzak kamu çalışanı alımına dolayısıyla eşitsizliklerin artmasına sebep olmaktadır. Türkiye'nin de dahil olduğu 34 OECD ülkesini kapsayan bir çalışmada, yolsuzluğun fazla olduğu ülkelerde, yoksulluk oranının arttığı tespit edilmiştir, Türkiye açısından yolsuzluk ve gelir dağılımında adalet arasındaki negatif ilişkinin çok güçlü olduğu belirtilmektedir. Yolsuzluk; vergi kaçakçılığına, hareket kabiliyeti kısıtlanmış bir vergi idaresine, siyasi ve bürokratik bağlantılarını kullanan varlıklı bir zümreye orantısız olarak iltimas sağlayan vergi muafiyetlerine, indirim ve istisnalara yol açmaktadır.

Türkiye’de 2017 yılı verilerine göre, en zengin %20’ lik nüfus ile en yoksul nüfus arasında 7,5 kat gelir farkı bulunmaktadır. Ayrıca, 2014 yılında, en zengin

%1'lik nüfus toplam servetin %54.3'üne sahip iken, nüfusun %99'luk kesimi toplam servetten ancak %45.7 oranında pay almaktadır. Türkiye gibi orta gelir tuzağından çıkamayan ülkelerde yoksulluğun azaltılması açısından en etkin yöntem mevcut gelirin ve servetin yeniden dağıtımıdır. Gelir ve servet dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi için, insan odaklı, eşitlikçi, bireylere yoksulluktan çıkışı kolaylaştıracak fırsatları sunabilen, yenilikçi, bütüncül kalkınma politikalarına ihtiyaç vardır. Gelirin ve servetin dar gelirli lehine yeniden dağılımının gerçekleştirilebilmesi için mali güce göre vergilendirme ile ilgili tedbirlere daha yoğun ölçülerde başvurulması gerekir. Vergiler, bir yandan vergi yapısı içindeki aksaklıklardan kaynaklı olarak yoksulluğu olumsuz etkilemekte, diğer taraftan zaten düşük gelir düzeyi, kayıt dışılık ve vergi direnci nedeniyle yeterince ve adil toplanamayan vergi gelirlerinin, etkinsiz kullanım alanlarının ortaya çıkardığı gelir dağılımı adaletsizliği nedeniyle yoksulluğa sebep olmaktadır. İkincil gelir dağılımının daha eşitlikçi ve adil olması için kamu gider politikalarının vergi politikaları ile eşgüdümlü biçimde uygulanması gerekmektedir.

Vergi yapısı içindeki aksaklıklardan arasında; ayırma kuramına yeterince yer verilmemesi ve en az geçim düzeyinin tespitine ilişkin düzenlemelerin yetersizliği sayılabilir. Vergi ödeme gücünün tespitinde başvuru yöntemlerinden ayırma kuramı çerçevesinde, emeğin sermayeye kıyasla kayrılmaya daha çok ihtiyaç duyduğu bilinmektedir. Beden gücünden başka bir gelir kaynağı olmayan ücretlilerin yaşları ilerledikçe, emeklilik yaşına kadar aralıksız çalışmalarını ve sürekli belli bir gelir düzeyinde yoksulluğa düşmeden yaşamalarını engelleyen faktörler ortaya çıkmaktadır. Bunlar arasında, çocuk sayısının artması, aile büyüklerinin bakıma muhtaç hale gelmesi nedeniyle hane halkı içinde bakmakla yükümlü olunan kişi sayısının artması, çocukların büyümesi, eğitim/sağlık ve barınma masraflarının artması, özellikle hane halkı içinde gelir elde eden bireyin ve diğerlerinin kaçınılmaz olarak sağlık sorunları (trafik kazası, ölümcül hastalık, meslek hastalığı v.b.) yaşaması sonucu sosyal güvenlik sistemi içinde çoğu kez karşılanamayan sağlık masraflarının artması, ekonomik krizler sonrası reel ücret kayıpları yaşanması, gelir düzeyi düşüklüğüne bağlı olarak belli bir birikimi olmayan bireyleri her zaman yoksullukla karşı karşıya bırakmaktadır.

Bu aşamada, yoksulların en az geçim seviyesinde dahi ödemek zorunda kaldıkları gelir vergisi, KDV gibi vergilerin, yoksulluklarını pekiştirmekten başka bir işe yaramayacağı tabiidir. Buna göre; asgari ücret ve altında gelir elde eden emekçi sınıfın ücretleri üzerinden stopaj yoluyla kesilen gelir vergisi ile eğitim, sağlık, ısınma, barınma amaçlı yapmış oldukları harcamalar üzerinden ödedikleri her türlü vergi, resim ve harçların ömürleri süresince karşı karşıya kalacakları yoksul kalma risklerini en aza indirebilmek için belli yıl aralıklarıyla (5 yıl, 10 yıl gibi) -bireysel emeklilik sistemindekine benzer bir şekilde- değer kaybına uğratılmaksızın toplu olarak iade edilmesine yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. Bu şekilde gelir düzeyi düşük olan insanların, geleceğe güvenle bakması sağlanabilir. Toplumsal huzursuzlukların, geçim sıkıntısı, gelecek kaygısı yaşayan bireylerde sıklıkla rastlanan şiddet eğilimlerinin, çalışma gayreti düşüklüğünün ve vergi direncinin önüne geçilebilir. Türkiye’de tüm ücretli çalışanların zorunlu bireysel emeklilik sistemine dahil edilmesi şeklinde uygulanan tasarrufu teşvik politikası, bireylerin iradeleri dışında alım güçlerinde düşüşe yol açtığından, zaten düşük olan alım gücünü daha da düşürdüğünden çok kısa sürede büyük bir dirençle karşılaşmıştır. Özellikle çok düşük gelir seviyesinde, bireylerin alım güçlerini düşürmeksizin yalnızca yoksullara yönelik yapılacak bu vergi iade sisteminde ise, fedakarlık yapması gereken yoksullar değil devlet olacaktır.

Yine, Türk vergi sistemine, vergi mükellefiyetinin başlama sınırını oluşturan en az geçim düzeyine kadar devlet desteği sağlanan negatif gelir vergisi uygulamasının eklenmesi yoksulluğun azaltılmasına imkan verecektir. Vergi adaleti açısından, gelir vergisi tarifesinde, ortalama vergi oranının artarak arttığı durumun diğerlerine göre daha adil olduğu ve ortalama vergi oranının azalarak arttığı durumun adil olmadığı bilinmekte olup, ülkemizde düşük ücretle çalışan ve kaynaktan kesinti suretiyle vergilendirilen mükelleflerin, yüksek ücretle çalışanlara kıyasla daha düşük ortalama vergi oranı uygulanmasının düzenlenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, Gelir vergisi tarifesinin ilk gelir dilimine %5-5,5 gibi nispeten düşük oranlar uygulanabilir. Gelir Vergisi Kanunu’nun 31 ve 32. maddelerinde düzenlenen asgari geçim indirimi ve engelli indirimi, gelişmiş ülkelerde uygulanan ve işsiz yoksul, çalışan yoksul, tek ebeveynli aile, çocuklu aile, bakıma muhtaç hasta, eğitim gören çocuk, bakım hizmeti alması gereken engelli vb. bireylere vergi kredisi adı altında verilen,

subjektif durumlarına göre farklılaşan vergi indirim, istisna ve yardımlara kıyasla oldukça sembolik kalmaktadır. En düşük gelir düzeyinde hane halkı harcamalarının %32'si konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıt harcamalarına ayrılmaktadır. Bu harcamalar içinde, ortalama tüketim üzerinden hesaplanmak üzere, doğal gaz fatura bedelinin %17'si, elektrik faturasının ise %19'u dolaylı vergi olarak ödenmektedir. Yine, iletişim maliyetlerinin her geçen gün azaldığı gelişmiş ülkelerin aksine, cep telefonu ve internet kullanımında %18, su kullanımında ise % 8 KDV alındığı görülmektedir. Bu durum, dolaylı vergilerin dar gelirli nüfus üzerindeki tersine artan oranlı etkisi nedeniyle hissedilen şahsi vergi yükünde artışa neden olmaktadır.

Kamu gelirlerinde azalmaya yol açacak bu vergi harcamalarının, kamu gelirlerini düşürücü etkisini telafi etmek ise;

- Sermaye geliri elde edenlerin daha fazla vergilendirilmesi,
- Kayıt dışı ekonomiyle mücadelenin arttırılarak servet beyan sisteminin getirilmesi,
- Veraset ve intikal vergisi oranlarının arttırılması,
- Devlet tarafından herhangi bir vergi teşviki sağlanmasa dahi gerçekleştirilecek özel yatırımlar için yapılan vergi harcamalarının (teşvikler, istisnalar, muaflıklar vb.) kaldırılması,
- İhtiyaç saikiyle tutulan para ile spekülatif paranın vergilendirilmesinde farklılaştırılmaya gidilmesi.
- BES sisteminde sağlanan %25 devlet desteğinin vergi harcamasına aktarılması ve yoksullara yönelik vergi iadesinde kullanılması.
- Hızlı büyüme dönemleri öncesinde, büyümenin gelir dağılımını bozucu etkisinin ortadan kaldırılması için önlemler alınması,
- İstihdamsız aşırı büyüme hedefi yerine yerine, potansiyel büyüme oranının dikkate alınması, işsizliği azaltmaya yönelik bir politika tercihi.
- Toprak reformu yapılması,
- Kamu düzeni içinde, yönetici sınıfın adil olmayan lüks tüketim harcamalarının tamamen kaldırılması,
- Zararlarını kamu gelirleriyle karşılama pahasına desteklenen yap-işlet-devret modeli projelere yer verilmemesi,

-Dış borçlanma yoluyla elde edilen kaynakların, özellikle özel sektörün yatırım yapmaya yanaşmadığı yoksul bölgeler ile piyasanın tekelleşme ve oligopolleşmeye doğru evrilebilmeye müsait olduğu sektörlerde yoksul yanlı büyüme çerçevesinde yapılacak kamu yatırımlarını finanse etmekte kullanılması,

-Kamu yatırımlarına düşük ve orta gelirli kesimin hissedar olması için teşvik ve destek olunması, bu yolla öncelikle sermayenin tabana yayılması, ardından vergi tabanının genişletilmesi.

-İç borçlanmada büyüme hızını aşan reel faiz ödemelerinden kaçınılması ve bu sayede yüksek gelirli sermayedar kesime faiz geliri aktarılmasının önüne geçilmesi gerekmektedir.

Öte yandan adil bir vergi yapısı içinde toplanan vergi gelirlerinin, kamu harcamaları yoluyla insani kalkınmanın finansmanında kullanılması gerekmektedir. İnsan sermayesinin en temel bileşenlerinden eğitim ve sağlık harcamalarına ayrılan payların arttırılması, bununla birlikte eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin arttırılması insani kalkınmanın sağlanmasına ve yoksullukla mücadeleye katkı sağlayacağı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Acınoroğlu, Serkan. “Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, 2009, Cilt:1, Sayı:2, ss. 148-165.

Açıkgöz, Reşat ve Ö. Şükrü Yusufoglu. “Türkiye’de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 2012, Cilt:1, Sayı:1, ss.76-117.

Akdoğan, Abdurrahman. **Gelir Vergisi Açısından Vergi Adaletine Teknik Bir Yaklaşım**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara,1980.

Akdoğan, Abdurrahman. **Kamu Maliyesi**, Genişletilmiş 11. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006.

Aksan, Gamze. “Yoksulluk ve yoksulluk kültürünün toplumsal görünüşleri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, 2009, Sayı:27, ss.10-19.

Aksoy, Şerafettin. **Kamu Maliyesi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1991.

Aktan, Coşkun Can. **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002.

Aktan, Coşkun Can ve İstiklal Yaşar Vural. “Yoksullukla Mücadele ve Negatif Gelir Vergisi Önerisi”, **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, 2002, ss.621-631.

Alstadsæter, Anette. “Who owns the wealth in tax havens? Macro evidence and implications for global inequality”, **Journal of Public Economics**, 2018,No. 162,ss. 89-100

Altıok, Metin. “Keynes ve Keynesçi Kuramda Kriz ve İktisat Politikası Tartışmaları”, **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, 2009, Cilt:3, Sayı:6, ss.75-102.

Arıkan, Zeynep ve Ahmet İnneci. “Vergilendirilebilir Gelir ve Gelir vergisinde Uniter Yapıyı Bozan Uygulamalar”, **Sosyoekonomi**, 2016, Cilt:24, Sayı:30, ss.11-28.

Arısoy, İbrahim. “Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi(1950-2003)”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2005/15, ss.1-15.

ASO, **İşsizlik ve Bölgesel Gelir Dağılımı Eşitsizliğiyle Mücadele İçin “Yerel AsgariÜcret”Uygulaması**,2005,s.8.<http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/yayinlarimiz/ASOAsgariUcretRaporu.pdf> .(Erişim:03.03.2019).

Ata, Ahmet Yılmaz. **Vergi Teorisi Açısından Bir Vergileme İlkesi Olarak Adalet İlkesinin İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.

Ataç, Beyhan. **Kamu Maliyesi**, T.C. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2000, No:949/519.

Ay, Ahmet, İ.Halil Sugözü ve Savaş Erdoğan. “Türkiye’de Vergi Yükünün, Enflasyonun ve Vergi Affı Beklentisinin Kayıt Dışı Ekonomiye Etkisi Üzerine Ampirik Bir Uygulama (1985 2012)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2014, Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı, ss.25-37.

Ay, Hakkı Mümin. “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomiye Önlemede Bilgi Ekonomisinin Etkinliği ve Gelir İdaresinin Rolü”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2006, Sayı:2, ss.57-82.

Aydın, M. Kemal ve Eyüp Ensar Çakmak. “Sosyal Devletin Temelleri”, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2017 Yaz, Cilt:19, Sayı:1, ss. 1-19.

Aydın, Murat ve Timür TÜRĞAY. “Yoksullukla Mücadelede Vergi Politikası ve Türkiye”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2011, Cilt:16 , Sayı:1, ss. 249-274.

Aydın, Selda. “OECD Ülkelerinde Çalışanların Sosyal Güvenlik Kesintileri ve Vergisel Yükümlülükleri”, **Çalışma Dünyası Dergisi**, 2013, Cilt: 1, Sayı:1, ss.80-93.

Aytaç, Deniz. “Türkiye’de Savunma Eğitim ve Sağlık Harcamaları Arasındaki İlişki Hakkında Ampirik Bir İnceleme.” **Maliye Araştırmaları Dergisi**, 2017, Cilt:3, Sayı:1, ss.39-48.

Bağcı, Erdem ve Mustafa Kerem Börü. “Ekonomik Büyüme Ve İşsizlik Arasındaki İlişki: Türkiye’de Ekonometrik Bir Analiz”. **International Journal of Academic Value Studies**, 2018, Cilt:4, Sayı:22, s.890-897.

Başaran, Alparslan A. ve Murat Çetinkaya. “Türkiye’de Subjektif Yoksulluk Profili: 2003-2008”, **Sosyoekonomi**, 2013, Cilt:19, Sayı:1, ss.243-259.

Baudrillard, Jean. **Tüketim Toplumu**, çev: Hazar Deliceçaylı ve Ferda Kesgin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2002.

Bayar, İlyas. “Bir Sömürü Aracı Olarak Dolar Ve Türkiye Ekonomisi”, **In: 1st International Economics And Business Symposium**, 25-27 Ekim 2018, ss. 411-418.

Bayrak, Selami. “İnsana Yakışır İş Kavramı Bakımından Türkiye’de İnşaat Sektörünün Genel Görünümü”, **Çalışma ve Toplum**, 2018, Cilt:58, Sayı:3, ss.1531-1554.

Biçer, Yalın ‘Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiye Önemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Maliye Bölümü, Isparta, 2006.

Biçer, Özgün. **Maddi Ve Sembolik Yeniden Üretim Sürecinde İktidar Olarak AKP**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Kalkınma İktisadi ve İktisadi Büyüme Bilim Dalı, İstanbul, 2009.

Bilgili, Yüksel. **Karşılaştırmalı İktisat Okulları: Makro İktisadın Teorik Esasları**, Yenilenmiş 4. Baskı, İkinci Sayfa Yayınları, 2011.

Bilgin, Sibel ve Işıl Fulya Orkunoğlu, “Fiskal ve Ekstrafiskal Amaçlar Bağlamında 1970’lerden Günümüze Çevre Vergileri”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2010, Cilt:12, Sayı:1, ss. 71-96.

Bilici, Nurettin. **Türk Vergi Sistemi**, 33. Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 2014.

Bingöl, Ozan. **Vergi Sistemini Anlama Klavuzu**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2. Baskı, 2018.

Biyan, Özgür ve Güneş YILMAZ. “Ücretlerin Vergilendirilmesine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Öneri: Beyanname Yükümlülüğü”, **Maliye Dergisi**, 2012, Sayı:162, ss.184-218.

Bocutoğlu, Ersan. “Piketty’nin İkiz Günahı: Gelir ve Servet Dağılımı Meselesini Tekrar İktisadi Analizin Merkezine Yerleştirmek ve Küresel Servet Vergisi Önermek”, **Hak-İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi**, Cilt:5, Sayı:12, ss. 30-53.

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, İmge Kitabevi, Ankara, 2010.

Boz, Çiğdem. **Amartya Sen’in Yetkinlik Yaklaşımı: Teori Ve Uygulama**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, İktisat Doktora Programı, İstanbul.

Brady, David. “The Poverty of Liberal Economics”, **Socio-Economic Review**, 2003, Sayı:1, ss. 372-389.

Briggs, Asa. “The Welfare State in Historical Perspective”, **Archives Européennes de Sociologie**, 1961, Vol:2, p.16.

Budak, Tamer. **Türk Vergi Hukukunda Anayasal Ölçüt: Mali Güç**, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2010.

Butev, Sevgi. **Türkiye Ekonomisinde İstihdamsız Büyüme Sürecinin Ekonomik Analizi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir), 2012.

Buyrukoğlu, Selçuk ve Hüseyin Kutbay. “Türkiye’de Kayıtdışı İstihdamın Bir Tetikleyicisi Olarak Vergi Takoza Sorunu ve Maliyeti”, **Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 2016, Sayı:31, ss.249-273.

Ceran, Yunus. “Türkiye’de Küreselleşmenin Vergi Politikaları Üzerine Etkileri: 1980-2005 Dönemi Yönetim ve Ekonomi”, **Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2007, Cilt:14, Sayı:1, ss.275-289.

Credit Suisse, “Global Wealth Report”, **Global Wealth Data Book**, 2015 ,<https://www.creditsuisse.com/us/en/news-and-expertise/research/credit-suisse-research-institute/publications.html>. (Erişim:05.05.2019).

Çağan, Nami. “Demokratik Sosyal Hukuk Devletinde Vergilendirme”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1980, Cilt:37, Sayı: 1, ss.129-151.

Çakıroğlu, Tülay. **Özel Tüketim Vergisi Ve Ekonomik Etkileri**, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Çalışkan, Şadan, Mustafa Karabacak ve Oytun Meçik.” Türkiye’de Uzun Dönemde Eğitim ve Sağlık Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2017, Cilt:33, Sayı:1, s.80-97.

Çetinkol, Göksel. **Türk Vergi Sisteminin Avrupa Birliği Vergi Sistemine Dolaylı Vergiler Bakımından Uyumlaştırılması**, (Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Mali Hukuk Bilim Dalı , 2013.

Çınar, Saliha ve A. Kerim Gök. “Tobin Vergisi”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, 2012, Cilt:49, Sayı:571, ss.81-105.

Darriel, Huff. **İstatistik ve Yalan İstatistik ile Nasıl Yalan Söylenir**, Sarmal Yayınevi, çev:Ergin Koparan, 2012.

Değirmenci, Koray. “John Urry'nin 'Küresel Karmaşıklık Kitabı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Sosyologca Dergisi**, 2018, Sayı:2, s.170.

Demir Cesur, Oya. **Kalkınma İktisadına Oyun Teorik Yaklaşım: Fakirlik Tuzakları Üzerine Üç Makale**, (Yayınlanmamış Doktora tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Demir Şeker, Sırma ve Meltem Dayıoğlu. “Poverty Dynamics İn Turkey”, **Review of Income And Wealth**, 2015, Cilt: 61, Sayı:3, ss.221-249.

Demir, Sırma. “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve Türkiye Açısından Değerlendirme”, **DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü**, Ankara, 2006.

Devrim, Fevzi. **Kamu Maliyesine Giriş**, Remzioğlu Ltd. Şti, Ankara, 1995.

Doğruyol, Cengizhan. **Kamu Maliyesi: Bütçe ve Borçlanma**, 4. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi, 2010.

DPT, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 2001, s.103.

Durdu, Zafer ve Füsün Kökalan Çımrın, **Sosyal Güvenliğin İnşasında Sosyal Devletin Rolü ve Önemi**, 2012, ss. 4255-4259.

(<https://www.academia.edu/05.03.2019>).

Durkaya, Mehmet. “Türkiye’de Vergi ile Yoksulluk Arasındaki İlişkilere Kuramsal Yaklaşım”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016, Cilt:7, Sayı:12, ss.232-255.

EEA (European Environment Agency) , Environmental Taxes: Recent Developments in Tools for Integration, **Environmental Issues Series, 1**, Copenhagen, 2000, ss.12-18.

Eğilmez, Mahfi ve Ercan Kumcu. **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması**, 16.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Eker, Aytaç ve Hayal Şimşek. **Küreselleşme Ve Kamu Maliyesinde Yaşanan Dönüşüm**, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No:2009/392.

Eker, Aytaç, Asuman Altay ve Mustafa Sakal. **Maliye Politikası Teori, İlkeler ve Yöntemler**, Anadolu Matbaacılık, İzmir 2002.

Ensarı, Sıddık. “TÜİK’in Yoksulluk Analizleri Üzerine”, **Maliye Finans Yazıları**, Nisan 2010, Yıl:24, Sayı:87, ss:9-15.

Eraslan, Gökhan. Vergi Mevzuatı Çerçevesinde Türkiye’de Vergi Adaleti Üzerine Bir Değerlendirme, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Tokat, 2016.

Erdoğan, Güzin. “Türkiye’de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler”, (Ed. C. C. Aktan), Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: **Hak-İş Konfederasyonu Yayını**, 2002, ss.1-25.

Erdoğan, Seyhan ve Denizcan Kutlu. “Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme”, **Çalışma ve Toplum**, 2014, Cilt: 41, Sayı:2, ss.63-114.

Erginay, Akif. **Kamu Maliyesi**, 15. Baskı, Ankara: Savaş Yayınları, 1994.

Ertekin, Şaban. "Kamu Borçlarının Gelir Dağılımı Üzerine Olası Etkileri: OECD Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 2018, Cilt:16, Sayı:4, ss. 334-348.

Eyüpgiller, Saygın. **Uluslararası Zarar Verici Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri**, Yaklaşım Yayınları, Ankara, 2002.

Geray, Uçkun. **Ekonomi**, İ.Ü. Orman Fakültesi Yayınları, İ.Ü. Yayın No: 3633, Or. Fak. Yayın No:408, İstanbul, 1991.

Gleick, James. **Kaos**, çev. Fikret Üçcan, Tübitak Yayınları, 9. Basım, 2005.

Goklany, Indur M. “Beşeri Refahın Küreselleşmesi”, çev. Mustafa Acar, Küreselleşme Okumaları, Kudret Bülbül (Ed.), Ankara, **Kadim Yayınları**, 2006, s. 93-96.

Greenaway, David ve Chris Milner. “Fiscal Dependence on Trade Taxes and Trade Policy Reform”, **Journal of Development Studies**, 1991, Cilt:27, Sayı:2,ss. 95–132.

Gül, Levent. **Leyden Yoksulluk Çizgisinin Belirlenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Günaydın, İhsan ve Tufan Özsoy, **Disiplinler Arası Bakış Açısı ile Çevre**, Hiperlink Yayınevi, 2014.

Gündoğan, Naci. “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, **ASOMEDYA** (Ankara Sanayi Odası Dergisi), Ankara, 2008, s.42-56.

Gündüz, A. Yılmaz. “Türkiye’ de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2006, Cilt:5, Sayı:15, ss.34-55.

Güneş, Mehmet. “Veraset ve İntikal Vergisi’nde Revizyon Gerekliiği”, **International Journal of Public Finance**, 2017, Cilt:2, Sayı:1, ss.124-158.

Halişçelik, Ergül. **Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Yoksul Odaklı Büyüme: Yükselen Ekonomiler Üzerine Ampirik Bir Analiz**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Ankara, 2015.

Hazine ve Maliye Bakanlığı 2018 yılı vergi harcamaları raporu, Ankara,2018.

Heady, Christopher. “Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Politikaları: Oecd Deneyimlerinden Neler Öğrenilebilir?”, çev. Erkan Yetkiner, **Vergi Dünyası**, Şubat 2016, Sayı:294, ss. 2-19.

http://insamer.com/rsm/icerik/dosya/dosya_1682.pdf,(Erişim:13.04.2019).

<http://www.iktisatsozlugu.com/nedir-879-en-az-gecim-indirimi#.XAE33qYzbIU>,(Erişim: 02.02.2019).

<http://iskanunu.com/pratik-bilgiler/asgari-ucet-nedir/>(Erişim:09.04.2019).

<http://sendika63.org/2006/08/enflasyon-ve-yoksulluk-f-serkan-ongel-8857/> 29 Ağustos 2006, (Erişim: 04.01.2019).

<http://wdi.worldbank.org/table/4.13>. World Development Indicators: Central government expenditure. (Erişim:19.01.2019).

<http://wdi.worldbank.org/tables>, Country Profiles,2017. (Erişim:21.01.2019).

<http://www.ekodialog.com/az-gelismis-ulkeler/gelismemis-ulkelerde-orta-sinif.html>.
(Erişim:07.03.2019).

http://www.ekodialog.com/kamu_maliyesi/klasik_ekonomi_teorisi.html.
(Erişim:18.01.2019)

<http://www.ekodialog.com/Konular/az-gelismis-gelismekte-olan-ve-gelismis-ulkelerin-vergi-yapilarindaki-degisiklikler.html>.(Eriřim:06.04.2019)

<http://www.erkankaraarslan.org/bolum/makale/dosya/28.pdf>.(Eriřim:06.04.2019)

<http://www.gib.gov.tr/node/108756>.(eriřim:09.01.2019).

<http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/beyannamerehberi/2015kayitdisi.pdf>. (Erişim.10.01.2019).

<http://www.mahfiegilmez.com/2015/11/asgari-ucetin-artirlmasnn-olas-sonuclar.html>,
(Erişim: 09.11.2018).

<http://www.mahfiegilmez.com/2016/09/arz-yonlu-ekonomi-ve-laffer-egrisi.html>.
(Erişim:30.04.2019).

<http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/gungor-uras/19-milyon-calisan-maas-artisi-2575881/>(Eriřim:30.04.2019).

http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/2018-kuereselcokboyutluyoksullukendeksicbyesonuclar.html,Eriřim:04.04.2019.(Eriřim:30.05.2019).

http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/articles/2018/09/tuerkiye-_nsani-gelime-endeksinde-64--oldu0/(Eriřim:25.02.2019).

http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/articles/2018/09/tuerkiye-_nsani-gelime-endeksinde-64--oldu0/(eriřim:25.02.2019).

http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_Panel_2011/turkce/metaveri/tanim/yoksullukla-ilgili-taniimler/index.html. (Erişim: 13.11.2018).

<http://www.turkis.org.tr/KASIM-2018-ACLIK-ve-YOKSULLUK-SINIRI-d137746>.(Erişim: 26.12.2018).

<https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>.(Eriřim:21.04.2019.)

<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>. (Erişim:07.03.2019).

<https://gazelektrik.com/enerji-piyasalari/dogal-gaz-vergi#kdv>,(Eriřim:05.05.2019).

<https://gazelektrik.com/enerji-piyasalari/elektrik-bedel-vergi>.(Eriřim:07.03.2019).

<https://t24.com.tr/haber/mahfi-egilmez-gelir-dagilimi-bozulmaya-devam-ediyor,443622>.(Eriřim:07.02.2019).

<https://t24.com.tr/haber/mahfi-egilmez-gelir-dagilimi-bozulmaya-devam-ediyor,443622>.(Eriřim:07.03.2019).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Kelebek_etkisi, (Erişim:01.01.2019).

<https://www.businessinsider.com/world-bank-released-new-poverty-lines-see-where-your-country-falls-2017-10>, Güncelleme:2018/Nisan, (Erişim:30.11.2018).

<https://www.egitimajansi.com/haber/turkiyede-nufusun-yuzde-1229u-engelli-haberi-28815h.html>. (Erişim:30.10.2018).

http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_Panel_2011/turkce/metaveri/tanim/yoksullukla-ilgili-taniimler/index.html, (Erişim:10.11.2018).

İHH (İnsan Hakları ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı), **İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Küresel Adaletsizlik Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu** , Araştırma 83, İnsan Hakları Ekim 2018.

İnaltong, Ceyhan. “Vergi Yüğü: Türkiye ve Oecd Ülkeleri Karşılaştırması” **Vergi Dünyası Dergisi**, 2012, Cilt:31, Sayı: 369, ss.16-30.

İnan, Alper. **Türkiye’de Vergilerin Meşruiyetinin Sağlanması Mükellef Haklarının Önemi ve Anayasal Dayanaklarının Belirlenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Mali Hukuk Programı 2008.

İpek, Melek. "Yeni Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Yardım Paradoksu", **Karatahta İş Yazıları Dergisi**, Nisan 2015, Sayı:1, ss.77-104.

İrtenk, Saffet R. **Maliye**, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir, 1968.

Jameson, Fredric. **Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism**, 1. Baskı, Duke University Press, Durham, 1991, pp.52-69.

Kalaycı, Savaş ve İsmail Güllü, **Yoksulluk Kültürü ve Sosyal Dayanışma Geleneği-Yunus Emre Kültür Vakfı Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı, Karaman, 2015.

Karabulut, Tahsin. “Laffer Etkisinin Türkiye Uygulaması (1980-2003)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2006, Sayı:16, ss.367-377.

Karadağ, Mehmet Ali. **Tek Boyutlu ve Çok boyutlu Yoksulluk Ölçümleri: Türkiye Uygulaması**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı, Ekim 2015.

Karakaş, Mehmet. “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, **Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences**, 2010, Cilt:12, Sayı:2, 2010, ss.1-16.

Karanfil, F. ve A.Özkaya, “Indirect Taxes, Social Expenditures and Poverty: What Linkage?”, **Ege Akademik Bakış**, 2013, Cilt:13, Sayı :3, ss.337-351.

Kargı, Veli ve Cihan Yüksel. "Türkiye'de Vergi Aflarının Vergi Adaleti Ve Mükellefler Üzerine Etkileri", **Maliye Araştırma Merkez Konferansları**, 2010, Sayı:54, ss.23-44.

Karluk, S. Rıdvan. “Türkiye Ekonomisinde Yoksulluk, Yolsuzluk ve Gelir Dağılımı İlişkisi [Income Distribution, Poverty and Corruption in Turkey]”. **University Library of Munich**, Almanya, 2017, Sayı:70118, ss.14-16.

Kartal, Nazım ve Yılmaz Demırhan. “Türkiye'de Kentsel Yoksulluğun Kırsal Nedenleri ve Çözüm Önerileri Üzerine”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi**, 2014, Cilt:15, Sayı:2, ss.135-154.

Kazgan, Gülten. **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 6. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

Kesbiç, Cüneyt Yenal, Özlem Dünder ve Ata Devrim. “Kamu Yatırımlarının Özel Sektör Yatırımlarını Dışlama Etkisi: Türkiye Örneği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2016, Cilt 31, Sayı 2, ss.59-94.

Kesgin, Bedrettin. “Çalışma Yaşamında Değişen Yoksulluk: Çalışan Yoksullar”, **İş Ahlakı Dergisi**, 2011,Cilt:4, Sayı:7, ss.65-75.

Keskin, Abdullah. “Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:25, Sayı:3-4, ss.125-153.

Kılıçaslan, Harun ve Sercan Yavan. “Türkiye’de Vergi Yükünün Değerlendirilmesi: OECD Ülkeleri ile Karşılaştırma”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Güz-2017, Cilt:3, Sayı:2, ss.33-51.

Kızıler, Neslihan. “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Transfer Harcamaları”, **Journal of Life Economics**, 2017 , Cilt 4, Sayı:1, ss.77-100.

Kirmanoglu, Hülya. **Kamu Ekonomisi Analizi**, Beta Basım Yayım ve Dağıtım, 4. Baskı, İstanbul, 2013.

Korkmaz, Adem. ”Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2003, Sayı:45, ss.51-96.

Koyuncu, Murat ve Fikret Şenses. “Kısa dönem krizlerin sosyoekonomik etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin deneyimleri”, **Economic Research Center Working Papers**, 2004, Cilt:4, Sayı:14, ss.1-43.

Litina, Anastasia ve Theodore Palivos. “Corruption, tax evasion and social values”, **Journal of Economic Behavior & Organization**, 2016,Cilt: 124,ss.164-177.

Marx, Karl. **Kapital**, çev: Aleaddin Bilgi, Sol Yayınları, İstanbul, 1986, Birinci Cilt, 3. Baskı,1986.

Nadaroğlu, Halil. **Kamu Maliyesi Teorisi**, Kan Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1983.

Odabaşı, Cahit. **Vergileme Ve Firma Davranışları: Türkiye Otomobil Piyasası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı,Ankara, 2007.

OECD Revenue Statistic, (1965-2017) https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/revenuestatistics19652016_9789264283183en.(Erişim.10.01.2019).

OECD, **Environmentally Related Taxes in the OECD Countries**, 2009, ss.134-135. <http://www.oecd.org/dataoecd/27/23/36966499.pdf> , (23.03.2010).

Oruç, Yeşim M. “Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler”, **Toplum ve Bilim**, 2001, Sayı:89, ss .73-78.

Öncel, Mualla, Ahmet Kumrulu ve Nami Çağan. **Vergi Hukuku**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.

Önder, İzzettin.“Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme,”**Siyasal/Journal of Political Sciences**, 2001, Sayı:23-24, ss.241-254.

Özcan, Ümit. “Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu”, **Yoksullukla Mücadele Alt Komisyonu Raporu**, DPT, Ankara, 2000, s.1-93.

ÖZCAN, Süleyman Emre. Yoksulluk Göstergesi Olarak Hoşnutsuzluk Endeksi, Türkiye İçin Bir Deneme, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016, Sayı:48, ss. 294-313.

Özden, Engin. “Çevre Vergilerinin Gelir Dağılımı Üzerindeki Bozucu Etkisinin Tersine Çevrilebilirliği”, **Bartın Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:8 ,Sayı:15, ss.119-144.

Özkara, Mehmet. **Türk Vergi Sisteminde Muafiyet Ve İstisna Uygulamalarının Vergilemenin Mali Amacı Bakımından Değerlendirilmesi**, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2004.

Partant, François. **Kalkınmanın Sonu**, çev. Fikret Başkaya, Maki Basım Yayın, Ankara, 2005.

Prasad, Naren. "Policies for Redistribution: The Use of Taxes and Social Transfers", Discussion Paper Series, 194, **International Institute for Labour Studies**, Geneva, 2008, ss.1-28.

Resmi Gazete, 24.12.2003, Sayı: 25326, m. 5018/3-h. (Erişim Tarihi:02.02.2019).

Robinson, James A. and Thierry, Verdier."The Political Economy of Clientelism," **Working Paper**, University of California, 2003, Cilt:115, Sayı:2, ss.260-291.

Sapancalı, Faruk. "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", **II. Ulusal Sosyal Politika Kongresi**, 23-24 Kasım 2006, Ankara, DİSK, ss. 1-17.

Sapancalı, Faruk. "**Sosyal Dışlanma**", Dokuz Eylül Yayınları, 1. Baskı, İzmir, 2005.

Sen, Amartya. **Özgürlükle Kalkınma**, çev.Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s.127-129..

Sen, Amartya. "Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny", Social Development Papers No.1, Office of Environment and Social Development, **Asian Development Bank**, Haziran 2000,ss.1-18.

Siverekli Demircan, Esra."Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Üzerine Etkisi", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Temmuz-Aralık 2003, Sayı: 21, ss. 97-116.

Soba, Mustafa, Saadet Yağmur Kumcu ve Özden Sevgi Akıncı."Bretton Woods İkizleri: Aşırı Yoksulluk ve Derinleşen Eşitsizlik", **Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences**, 2018, Sayı:23, ss.587-669.

Spiegel, William Henry. **The Growth of Economic Thought**, Duke University Pres, Durhan, North Carolina, 1971.

Streeten, Paul. **Poverty Concepts And Measurement**, Poverty Monitoring: An International Concern, Palgrave Macmillan, London, 1994, ss.18-36.

Suskind, Dana ve Beth Suskind. **Otuz Milyon Kelime**, çev: Eret Orhan, Esra ve Barış Satılmış, Buzdağı Yayınevi, 2. Basım, 2018.

Şahbaz, Ahmet, Mustafa Gömleksiz ve Fatih Kaleci. “Gelir Eşitsizliğini Azaltmaya Yönelik Kamu Politikaları Üzerine Ampirik Bir İnceleme: Seçilmiş OECD Ülkeleri Örneği”, **Dünden Bugüne**, 2017, Sayı:11, ss. 291-305.

Şener, Orhan. “Yolsuzluğun Vergisel Araçlarla Önlenmesi”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2014 Cilt:II, ss.401-406.

Şenses, Fikret. **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Şenses, Fikret. “Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği, Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu Kitap Eleştirisi”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 2002, Cilt 3-4.

Şenses, Fikret. **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İletişim Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2017.

Tanzi, Vito and Howell Zee. “Tax Policy for Emerging Markets: Developing Countries”, **International Monetary Fund Fiscal Affairs Department**, IMF Working Paper, 2000, Cilt:5, Sayı:35.

Tekeli, İlhan. “Kent Yoksulluğu ve Modernite’nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”,Yoksulluk ,Bölgesel Gelişme, Kırsal Yoksulluk, Kent Yoksulluğu, Koordinatörler: Halis Akder ve Murat Güvenç, **Tesev Yayını**, İstanbul, 2000, ss.139-159.

Tekin, Ahmet ve İstiklal Y. Vural. “Global Kamusal Malların Finansman Aracı Olarak Global Vergi Önerileri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2004, Cilt:12, Sayı: 323-337.

Teyyare, Erdoğan. “OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi ve Kurumsal Kalite İlişkisi,” **Economics & Business**, 2018, Cilt:14,Sayı:4, ss. 51-66.

Tıraş, Hacı Hayrettin ve Hüseyin Ağır. “OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizleri”, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, 2018, Cilt:6, Sayı:4, ss.11-26.

Turhan, Salih. **Vergi Teorisi ve Politikası**, Filiz Yayınları, İstanbul, 1998.

TÜİK Gelir ve yaşam koşulları araştırması, Sayı: 59 / 2017, 7 Kasım 2017.(Erişim:02.03.2019).

TÜİK, **Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Haber Bülteni**, 2017, Sayı: 27823,18 Eylül 2018.

TÜİK, **Yoksulluk ile İlgili Tanımları**,
http://www.tuik.gov.tr/MicroVeri/GYKA_2011/turkce/metaveri/tanim/yoksullukla-ilgili-taniimler/index.html, Erişim:10.11.2018.

TÜİK, **Haber Bülteni**, Sayı: 13659, 02 Nisan 2013, (Erişim :07.01.2019).

TÜİK, Haber Bülteni, Sayı: 27824, 24 Eylül 2018.

TÜİK, İşgücü İstatistikleri, Haber Bülteni, Sayı: 30689, (Erişim :15.02.2019).

TÜİK, İşgücü İstatistikleri, İşgücüne dahil olmayanların yıllara göre işgücüne dahil olmama nedenleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007.(Erişim : 05.03.2019).

TCMB, Finansal hesaplar, sektörlerin toplam borcu,
<https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/dashboard/1064>.(Erişim:14.03.2019).

TÜİK, Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri,
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068.(Erişim:20.04.2019).

Türk, İsmail. **Maliye Politikası: Amaçlar-Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri**, Turhan Kitabevi Yayınları, 2008,Ankara, s.7.

Türkiye-Ülke Notları-Bir Bakışta Eğitim 2017: OECD Göstergeleri 6 OECD 2017, ss.5-7.

Urry, John. **Global Complexity**, Cambridge: Polity Press, 1. Baskı, 2003.

Uyanık, Yücel. “Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2008, Cilt:10, Sayı:2, ss.201-224.

Uysal, Yaşar. “Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Bağlamında Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Nisan-Haziran 2007, Cilt:9, Sayı:2, ss.209-224.

Uysal, Yaşar. “Gelir Dağılımı Türleri Arasındaki İlişkiler Perspektifinde Türkiye’de Gelir Dağılımının Düzenlenmesine Yönelik Öneriler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2007, Cilt:9, Sayı:2, ss.252-253.

Worldbank,“Uluslararası Yoksulluk Sınırı”

<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/193308-there-are-multiple-international-poverty-lines-wh>.(Erişim:25.11.2018).

www.metinberber.com/kullanici_dosyalari/file/m1.doc.(Erişim: 10.10.2018).

Yalçınkaya, Timuçin. **Küreselleşme Sürecinin Ekonomi Politikaları Üzerine Etkilerinin Analizi: Türkiye Örneği**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İzmir, 2010.

Yereli, Ahmet Burçin ve Ahmet Yılmaz Ata. “Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açından Değerlendirilmesi”, **Maliye Dergisi**, 2011, Sayı: 161, ss.21-32.

Yereli, Ahmet Burçin ve Oğuz Karadeniz. “2004 Türkiye’de Kayıtdışı İstihdamın Vergi Kayıp ve Kaçakları Üzerine Etkisi”, **Uludağ Üniversitesi İİBF 19. Maliye Sempozyumu**, 2004, ss.16-26.

Yıldırım, Ayşe Elif. "Avrupa Birliği ve Türk Vergi Sistemlerinde Özel Tüketim Vergisi", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2015, Cilt: 19, Sayı:1, ss.219-252.

Yıldız, Barış. **Dünyada ve Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Uygulanan Mali Tedbirler ve Türkiye Analizi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2013.

Yıldız, Barış. “Vergi Politikası İle Yoksulluk Azaltılabilir Mi?”, **Global Journal Of Economics And Business Studies**, 2016, Cilt:5, Sayı:9, ss.90-104.

Yılmaz, Erdal. “Türkiye’de İç Borç Stokunun Arz ve Talep Kompozisyonunun Dönüşümüne Bir Bakış”, **Research and Monetary Policy Department Central Bank of the Republic of Turkey**, 2016-16, ss.1-12.

Yusufoğlu, Ö. Şükrü ve Reşat AÇIKGÖZ. “Türkiye’de Yoksulluk Olgusu Ve Toplumsal Yansımaları”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 2012, Cilt:1, Sayı:1, ss.76-117.

Yüksel, Cihan. “Vergi Tarifelerinin Matematiksel ve Grafıksel Yorumu”, **Bulletin of Economic Theory and Analysis**, 2017, Cilt:2, Sayı:1, ss.31-62.

Zengin, Burcu. **Küresel Sermaye Hareketlerinin Yönetilmesinde Tobin Vergisi Ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi SBE, Maliye Anabilim Dalı, 2015.